Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

उपा. श्री यशोविजयजी म. कृत

अध्यात्मसार

कृपादाता

परम शासनप्रभावक गच्छाधिपतिश्री

पू. आ. वि. रामसूरीश्वरजी महाराज साहेब

: संपादक :

प. पू. सा. श्री प्रियदर्शनाश्रीजी महाराज साहेब

: प्रकाशक :

चंपकलाल रवचंद शाह [मुंबई]

७बी/२०, पांचमे माळे,

लेमींग्टन रोड, नवजीवन सोसायटी, मुंबई–४०००८

www.jaintatvagyanshala.org

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

॥ ऍं नमः ॥

॥ શ્રી મહાવીરસ્વામીને નમઃ ॥

॥ ધર્મ-સુરેન્દ્ર સદ્ગુરુભ્યો નમઃ ॥

॥ નમો નમઃ શ્રી ગુરુરામસૂરયે ॥

મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજય ગણિ
પ્રણિત

॥ अध्यात्मसार ॥

: આશીર્વાદદાતા :

પ. પૂ. ગુરુદેવ શ્રી કંચનશ્રીજી મ. સા.

સ્વ. પ. પૂ. ગુરુદેવ શ્રી ભદ્રાશ્રીજી મ. સા.

: પ્રેરિકા :

પ. પૂ. ગુરુદેવ શ્રી પદ્મલત્તાશ્રીજી મ. સા.

: સંપાદિકા :

પ. પૂ. સા. શ્રી પ્રિયદર્શનાશ્રીજી મ. સા.

પ. પૂ. સા. શ્રી રાજપ્રજ્ઞાશ્રીજી મ. સા.

www.jaintatvagyanshala.org

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

: પ્રકાશક :

ચંપકલાલ રવચંદ શાહ,

૭બી/૨૦ પાંચમે માળે,

લેમીંગ્ટન રોડ, નવજીવન સોસાયટી,

મુંબઈ-૪૦૦૦૦૮

卐

પ્રથમ આવૃત્તિ ● નકલ ૧૦૦૦

સં. ૨૦૪૮, મહાસુદિ ૫, રવિવાર

વીર સં. ૨૫૧૮ ● ઈ. સન ૧૯૯૨

卐

: મુદ્રક :

કાન્તિલાલ ડી. શાહ

"ભરત પ્રિન્ટરી"

ન્યુ માર્કેટ, પાંજરાપોળ,

રીલીફ રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧.

ફોન: ૩૮૭૯૬૪

www.jaintatvagyanshala.org

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

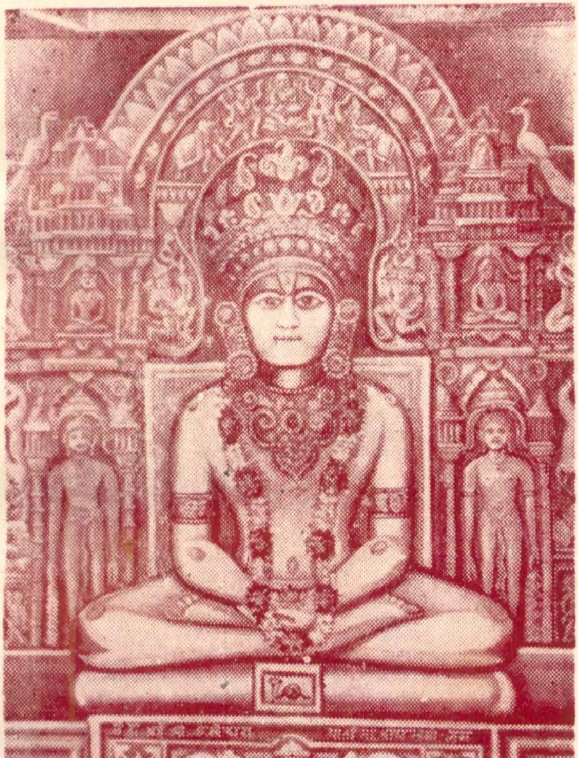

શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ભગવાન

www.jaintatvagyanshala.org

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

સુવિશુદ્ધ સંયમમૂર્તિ પરમશાસનપ્રભાવક

ગચ્છાધિપતિ આચાર્ય ભગવંત

શ્રી રામસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ ડહેલાવાળા

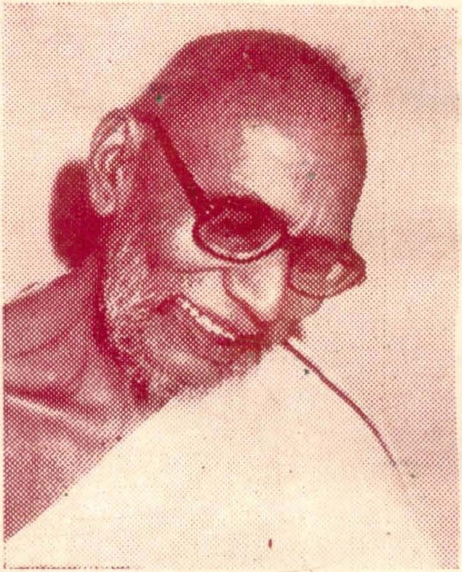

તત્ત્વજ્ઞાન પીરસતી પાઠશાળા જેમનો પ્રાણ છે....!
તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્તિ કરાવતા ગ્રંથો જેમનો શ્વાસ છે...!
અને અધ્યાત્મલક્ષી જેમનું પવિત્ર જીવન છે...!
આવો ત્રિવેણી સંગમ અમારામાં પણ જીવંત થાય...!

એવા પૂજ્યશ્રીની ૭૫ મી જન્મજયંતિના
પુન્ય પ્રસંગે શુભાશીર્વાદની યાચના...!

www.jaintatvagyanshala.org

સા. કંચનશ્રીજી.
સા. પદ્મલત્તાશ્રીજી.

ગુરુસ્તુતિ

[રાગઃ અરિહાશરણું, સિદ્ધાશરણું]

શાંત પ્રશાંત મુદ્રાએ કરીને, ચારિત્ર તે જ રેલાયા.
છત્રીશ છત્રીશી ગુણોએ શોભતા, શાસનસ્થંભ કહાયા
ગચ્છધૂરા સૂરિરામને સોંપી, સૂરિજીસ્વર્ગે સીધાયા,
એવા શ્રીગુરુ સૂરેન્દ્રસૂરિજીને વંદન કોટિ હમારા,

જૈનશાસનના ગગનાંગણમાં, પ્રખર પ્રતાપી સૂર્યસમા,
સહુરુ કીરણે જ્ઞાન ફેલાવી, પ્રભાવી જંગમતીર્થસમા,
પ્રૌઢવયમાં પણ જ્યારે જુઓ ત્યારે, જ્ઞાનદશામાં દીપે,
આત્મદશામાં લીન બનીને, રાગ-દ્વેષને જીપે,

જેએ મારી સંયમ નૌકાના, સાચા બન્યા સુકાની,
જેણે મારી ભવોદધિમાં, ડુબતી નૈયા તારી,
શિરછત્ર એમ સહુના સૂરિવર, જગતંના તારણહારા,
સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રની, રત્નત્રયીના દેનારા,

વિષય કષાયના તાપ સંતાપમાં, જાણે શીતલ ચંદન,
એવ શ્રીગુરુ રામસૂરીશ્વરજીના, ચરણે કોટિવંદન,
શાન્ત પ્રભાવી સરળસ્વભાવી, વાણી છે મનોહારી,
એવ શ્રીગુરુ અભયદેવસૂરિજીને, વંદન કોટિ હમારી.

શ્રી જેંકાર જિન મણિ ગુરુણીભ્યો નમઃ

અમારા પરમોપકારી પરમ પૂજ્ય વિદુષી સાધ્વી
કંચનશ્રીજી મ. સા. તથા સરળ સ્વભાવી સ્વ. પૂ.
ભદ્રાશ્રીજી મ. સા. તથા પૂ. પદ્મલતાશ્રીજી મ. સા.
આપ પૂજ્યોના અગણિત ઉપકારોને વારંવાર યાદ
કરતા એવા આપના ચરણોમાં સાદર સમર્પિત.

ચરણરેણું સા. પ્રિયદર્શનાશ્રીજી, માલિનીયશાશ્રીજી,
રાજપ્રજ્ઞાશ્રીજી, જગન્નયનાશ્રીજી, કૈવલ્યપ્રજ્ઞાશ્રીજી,
શ્રુતપ્રજ્ઞાશ્રીજીની કોટિ કોટિ વંદના....!

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

પ. પૂ. વિદુષી સાધ્વીજી શ્રી કંચનશ્રીજી મ. સા.

www.jaintatvagyanshala.org

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

પરમ પૂજ્ય સાધ્વીજી શ્રી પદ્મલત્તાશ્રીજી મ. સા.

www.jaintatvagyanshala.org

કુ. વૈશાખા [હાલમાં સા. વિરતિપ્રજ્ઞાશ્રીજી] ની દીક્ષા પ્રસંગે એમના સંયમજીવનની અનુમોદનાર્થે શ્રુતભક્તિને અનુલક્ષીને લાભ લેનાર સહાયકોની

શુભ નામાવલિ...

રૂ.	નામ	ગામ
૨૦૦૧	દીક્ષાર્થી વૈશાખા ચંપકલાલ શાહ	મુંબઈ
૫૦૧	લીલાબેન હિંમતલાલ દોશી	મોરવાડા
૫૦૧	બાબુલાલ રવચંદ શાહ	મુંબઈ
૫૦૧	મનોરી રાજુભાઈ	ખંભાત
૩૦૦	મમતા રાજુભાઈ "	સૂરત
૨૦૧	સેવંતીભાઈ જીવરામભાઈ	મુંબઈ
૨૦૧	સાધના અતુલભાઈ	સૂરત
૨૫૧	કુંદનબેન કિરીટભાઈ	મુલુન્ડ
૩૦૧	કેશરબેન કેશવલાલ	નેપીયન્સી રોડ
૨૦૧	સુભદ્રાબેન બાપાલાલ બાવીશી	અમદાવાદ
૨૦૧	રક્ષાબેન જીતુકુમાર	સુરત
૧૫૦	અમિતા–ચેતના–મીના	"
૧૫૦	જગજીવન શીવલાલ દોશી	સુરત
૧૫૦	ચંદુલાલ વીરચંદ દોશી	"
૧૫૧	ભાયંદર મહિલા મંડળ	ભાયંદર
૧૦૧	અજયકુમાર જયંતીલાલ	મલાડ
૧૦૧	જયંતીલાલ સોભાગચંદ	વાલકેશ્વર
૧૦૧	નીરુબેન શાંતિલાલ ગડા	મુંબઈ

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

ॐ ह्रीं અર્હં નમઃ

આરાધકના જીવનમાં અધ્યાત્મસારના... અધ્યયનની અગત્યની ઉપયોગિતા......!

ઉપાધ્યાયજીની અનેક અપ્રતિમ કૃતિઓમાંની અધ્યાત્મસાર એ એક વિશિષ્ટતમ્ કૃતિ છે. જેમાં અધ્યાત્મેચ્છુક જીવોને સર્વાંગી સાધનાપથનું દિગ્દર્શન છે. અધ્યાત્મોપયોગી વિવિધ વિષયોનું વેધક શૈલીમાં તલસ્પર્શી નિરૂપણ અને તેમાં જાળવવામાં આવેલો અનુક્રમ વાચકને રચના પ્રત્યે અહોભાવને જગાડ્યા વિના રહેશે નહિ.

વૈદિક સંપ્રદાયમાં જેમ ભગવદ્ગીતાનું પારાયણ પ્રચલિત છે, તેમ આપણે ત્યાં આરાધક વર્ગમાં આ ગ્રંથનું પારાયણ જરૂરી છે. આ ગ્રંથનાં તત્ત્વો તુલનાત્મક રીતે વિચારતાં ગીતાનું રસપાન કરનાર જૈનેતર વ્યક્તિને પણ નવી દૃષ્ટિ પ્રેરે તેમ છે, અને પ્રભુશાસનને સમર્પિત સાધુ–સાધ્વીજીને તો જીવનની મૂડી બની શકે તેમ છે. તેથી શ્રી સંઘમાં [આરાધક વર્ગમાં] આવા ગ્રંથોનું વધુને વધુ પરિશીલન પ્રગટે તેવી શુભકામના!....

www.jaintatvagyanshala.org

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

(અનુસંધાન પેજ નં. ૧૧૨ નું ચાલુ)

पे. नं.	पंक्ति नं.	अशुद्धिः	शुद्धिः
८७	१७	कतृत्वा	कर्तृत्वा
८९	२	पुयण्पापयोः	पुण्यपापयोः
९०	१७	हेतूस्तानेव	हेतूंस्तानेव
९२	१	पूर्वयाः	पूर्वयोः
९३	४	मवशिष्ठ	मवशिष्ठं
९४	१५	ज्ञानमयां	ज्ञानमयीं
९५	११	रयुः	स्युः
१०३	१६	ऽपिनते	ऽपि नते
१०४	१२	श्चिन्तय	श्चिन्तयं
१०४	१६	वृत्त्यां	वृत्त्या
१०७	५	विप्रुम्ता	विप्रुस्ता
१०७	७	खः	स्वः
१०८	२	सज्ञनानां	सज्जनानां
१०८	१२	सञ्चन	सज्जन

www.jaintatvagyanshala.org

संक्लेशनाशक-समाधिप्रापक प्रार्थना सूत्र

स्वकृतं दुष्कृतं गर्हन्, सुकृतं चानुमोदयन्;
नाथ ! त्वच्चरणौ यामि, शरणं शरणोज्झितः ॥१॥

मनोवाक्कायजे पापे, कृतानुमतिकारितैः;
मिथ्या मे दुष्कृतं भूया-दपुनः क्रिययान्वितम् ॥२॥

यत्कृतं सुकृतं किंचिद्, रत्नत्रितयगोचरम्;
तत्सर्वमनुमन्येऽहं, मार्गमात्रानुसार्यपि ॥३॥

सर्वेषामर्हदादीनां, यो योऽर्हत्त्वादिको गुणः
अनुमोदयामि तं तं, सर्वं तेषां महात्मनाम् ॥४॥

त्वां त्वत्फलभूतान् सिद्धांस्त्वच्छासनरतान् मुनीन्
त्वच्छाशनं च शरणं, प्रतिपन्नोऽस्मि भावतः ॥५॥

क्षमयामि सर्वान् सत्त्वान् सर्वे, क्षाम्यन्तु ते मयि
मैत्र्यस्तु तेषु सर्वेषु, त्वदके शरणस्य म ॥६॥

एकोऽहं नास्ति मे कश्चिन्न, चाहमपि कस्यचित्,
त्वदङ्घ्रिशरणस्थस्य, मम दैन्यं न किंचन ॥७॥

यावन्नाप्नोमि पदवीं, परां त्वदनुभावजाम्
तावन् मयि शरण्यत्वं, मा मुंच शरणं श्रिते ॥८॥

॥ वीतराग स्तोत्र प्र. १७॥

अध्यात्मसार

१. अध्यात्ममाहात्म्याधिकारः

ऐन्द्रश्रेणिनतः श्रीमा-न्नन्दतान्नाभिनन्दनः ।
उद्दधार युगादौ यो, जगदज्ञानपङ्कतः ॥१॥
श्रीशान्तिस्तान्तिभिद्भूया-द्भविनां मृगलाञ्छनः ।
गावः कुवलयोल्लासं, कुर्वते यस्य निर्मलाः ॥२॥
श्रीशैवेयं जिनं स्तौमि, भुवनं यशसेव यः ।
मारुतेन मुखोत्थेन, पाञ्चजन्यमपूपुरत् ॥३॥
जीयात् फणिफणप्रान्त-सङ्क्रान्ततनुरेकदा ।
उद्धर्तुमिव विश्वानि, श्रीपार्श्वो बहुरूपभाक् ॥४॥
जगदानन्दनः स्वामी, जयति ज्ञातनन्दनः ।
उपजीवन्ति यद्वाच-मद्यापि विबुधाः सुधाम् ॥५॥
एतानन्यानपि जिना-न्नमस्कृत्य गुरूनपि ।
अध्यात्मसारमधुना, प्रकटीकर्तुमुत्सहे ॥६॥
शास्त्रात्परिचितां सम्यक्-सम्प्रदायाच्च धीमताम् ।
इहानुभवयोगाच्च, प्रक्रियां कामपि ब्रुवे ॥७॥
योगिनां प्रीतये पद्य-मध्यात्मरसपेशलं ।
भोगिनां भामिनीगीतं, सङ्गीतकमयं यथा ॥८॥

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

कान्ताधरसुधास्वादा-द्यूनां यज्जायते सुखम् ।
बिन्दुः पार्श्वे तदध्यात्म-शास्त्रास्वादसुखोदधेः ॥९॥

अध्यात्मशास्त्रसम्भूत-सन्तोषसुखशालिनः ।
गणयन्ति न राजानं, न श्रीदं नापि वासवम् ॥१०॥

यः किलाशिक्षिताध्यात्म-शास्त्रः पाण्डित्यमिच्छति ।
उत्क्षिपत्यङ्गुलीं पङ्गुः, स स्वर्द्रुफललिप्सया ॥११॥

दम्भपर्वतदम्भोलिः, सौहार्दाम्बुधिचन्द्रमाः ।
अध्यात्मशास्त्रमुत्ताल-मोहजालवनानलः ॥१२॥

अध्वा धर्मस्य सुस्थः स्या-त्पापचौरः पलायते ।
अध्यात्मशास्त्रसौराज्ये, न स्यात्कश्चिदुपप्लवः ॥१३॥

येषामध्यात्मशास्त्रार्थ-तत्त्वं परिणतं हृदि ।
कषायविषयावेश-क्लेशस्तेषां न कर्हिचित् ॥१४॥

निर्दयः कामचण्डालः पण्डितानपि पीडयेत् ।
यदि नाध्यात्मशास्त्रार्थ-बोधयोधकृपा भवेत् ॥१५॥

विषवल्लिसमां तृष्णां, वर्धमानां मनोवने ।
अध्यात्मशास्त्रदात्रेण, छिन्दन्ति परमर्षयः ॥१६॥

वने वेश्म धनं दौस्थ्ये, तेजो ध्वान्ते जलं मरौ ।
दुरापमाप्यते धन्यैः, कलावध्यात्मवाङ्मयम् ॥१७॥

वेदान्यशास्त्रवित् क्लेशं, रसमध्यात्मशास्त्रवित् ।
भाग्यभृद् भोगमाप्नोति, वहति चन्दनं खरः ॥१८॥

www.jaintatvagyanshala.org

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

भुजास्फालनहस्तास्य-विकाराभिनयाः परे ।
अध्यात्मशास्त्रविज्ञास्तु, वदन्त्यविकृतेक्षणाः ॥१९॥

अध्यात्मशास्त्रहेमाद्रि-मथितादागमोदधेः ।
भूयांसि गुणरत्नानि, प्राप्यन्ते विबुधैर्न किम् ॥२०॥

रसो भोगावधिः कामे, सद्भक्ष्ये भोजनावधिः ।
अध्यात्मशास्त्रसेवायां, रसो निरवधिः पुनः ॥२१॥

कुतर्कग्रन्थसर्वस्व-गर्वज्वरविकारिणी ।
एति दृङ्निर्मलीभाव-मध्यात्मग्रन्थभेषजात् ॥२२॥

धनिनां पुत्रदारादि, यथा संसारवृद्धये ।
तथा पाण्डित्यदृप्तानां, शास्त्रमध्यात्मवर्जितम् ॥२३॥

अध्येतव्यं तदध्यात्म-शास्त्रं भाव्यं पुनः पुनः ।
अनुष्ठेयस्तदर्थश्च, देयो योग्यस्य कस्यचित् ॥२४ ॥

---

२. आत्मस्वरूपाधिकारः

भगवन् किं तदध्यात्मं, यदित्थमुपवर्ण्यते ।
शृणु वत्स यथाशास्त्रं, वर्णयामि पुरस्तव ॥१॥

गतमोहाधिकाराणा-मात्मानमधिकृत्य या ।
प्रवर्तते क्रिया शुद्धा, तदध्यात्मं जगुर्जिनाः ॥२॥

सामायिकं यथा सर्व-चारित्रेष्वनुवृत्तिमत् ।
अध्यात्मं सर्वयोगेषु, तथानुगतमिष्यते ॥३॥

www.jaintatvagyanshala.org

अपुनर्बन्धकाद्यावद्-गुणस्थानं चतुर्दशम् ।
क्रमशुद्धिमती तावत्, क्रियाध्यात्ममयी मता ॥४॥

आहारोपधिपूजर्द्धि-गौरवप्रतिबन्धतः ।
भवाभिनन्दी यां कुर्यात्, क्रियां साध्यात्मवैरिणी ॥५॥

क्षुद्रो लाभरतिर्दीनो, मत्सरी भयवान् शठः ।
अज्ञो भवाभिनन्दी स्या-न्निष्फलारम्भसङ्गतः ॥६॥

शान्तो दान्तः सदा गुप्तो, मोक्षार्थी विश्ववत्सलः ।
निर्दम्भां यां क्रियां कुर्यात्, साध्यात्मगुणवृद्धये ॥७॥

अत एव जनः पृच्छो-त्पन्नसंज्ञः पिपृच्छिषुः ।
साधुपार्श्वं जिगमिषु-र्धर्म्मं पृच्छन् क्रियास्थितः ॥८॥

प्रतिपित्सुः सृजन् पूर्वं, प्रतिपन्नश्च दर्शनम् ।
श्राद्धो यतिश्च त्रिविधो-ऽनन्तांशक्षपकस्तथा ॥९॥

दृङ्मोहक्षपको मोह-शमकः शान्तमोहकः ।
क्षपकः क्षीणमोहश्च, जिनोऽयोगी च केवली ॥१०॥

यथा क्रममभी प्रोक्ता, असङ्ख्यगुणनिर्जराः
यतितव्यमतोऽध्यात्म-वृद्धये कलयापि हि ॥११॥

ज्ञानं शुद्धं क्रिया शुद्धे-त्यंशौ द्वाविह सङ्गतौ ।
चक्रे महारथस्येव, पक्षाविव पतत्त्रिणः ॥१२॥

तत्पञ्चमगुणस्थाना-दारभ्यैवैतदिच्छति ।
निश्चयो व्यवहारस्तु, पूर्वमप्युपचारतः ॥१३॥

चतुर्थेऽपि गुणस्थाने, शुश्रूषाद्या क्रियोचिता ।
अप्राप्तस्वर्णभूषाणां, रजताभूषणं यथा ॥१४॥

अपुनर्बन्धकस्यापि, या क्रिया शमसंयुता ।
चित्रा दर्शनभेदेन, धर्मविघ्नक्षयाय सा ॥१५॥

अशुद्धापि हि शुद्धायाः, क्रियाहेतुः सदाशयात् ।
ताम्रं रसानुवेधेन, स्वर्णत्वमधिगच्छति ॥१६॥

अतो मार्गप्रवेशाय, व्रतं मिथ्यादृशामपि ।
द्रव्यसम्यक्त्वमारोप्य, ददते धीरबुद्धयः ॥१७॥

यो बुद्ध्वा भवनैर्गुण्यं, धीरः स्याद् व्रतपालने ।
स योग्यो भावभेदस्तु, दुर्लक्ष्यो नोपयुज्यते ॥१८॥

नो चेद्भावापरिज्ञाना–त्तसद्धयसिद्धिपराहतेः ।
दीक्षाऽदानेन भव्यानां, मार्गोच्छेदः प्रसज्यते ॥१९॥

अशुद्धानादरेऽभ्यासा–योगान्नो दर्शनाद्यपि ।
सिध्येन्निसर्गजं मुक्त्वा, तदप्याभ्यासिकं यतः ।२०॥

शुद्धमार्गानुरागेणा–शठानां या तु शुद्धता ।
गुणवत्परतन्त्राणां, सा न क्वापि विहन्यते ॥२१॥

विषयात्मानुबन्धैर्हि, त्रिधा शुद्धं यथोत्तरं ।
ब्रुवते कर्म्म तत्राद्यं, मुक्त्यर्थं पतनाद्यपि ॥२२॥

अज्ञानिनां द्वितीयं तु, लोकदृष्ट्या यमादिकम् ।
तृतीयं शान्तवृत्त्या त–त्तत्त्वसंवेदनानुगम् ॥२३॥

आद्यान्नाज्ञानबाहुल्या-न्मोक्षबाधकबाधनं ।
सद्भावाशयलेशेनो-चितं जन्म परे जगुः ॥२४॥

द्वितीयाद्दोषहानिः स्या-त्काचिन्मण्डूकचूर्णवत् ।
आत्यन्तिकी तृतीयात्तु, गुरुलाघवचिन्तया ॥२५॥

अपि स्वरूपतः शुद्धा, क्रिया तस्माद्विशुद्धिकृत् ।
मौनीन्द्रव्यवहारेण, मार्गबीजं दृढादरात् ॥२६॥

गुर्वाज्ञापारतन्त्र्येण, द्रव्यदीक्षाग्रहादपि ।
वीर्योल्लासक्रमात्प्राप्ता बहवः परमं पदम् ॥२७॥

अध्यात्माभ्यासकालेपि, क्रियां काप्येवमस्ति हि ।
शुभौघसंज्ञानुगतं, ज्ञानमप्यस्ति किञ्चन ॥२८॥

अतो ज्ञानक्रियारूप-मध्यात्मं व्यवतिष्ठते ।
एतत्प्रवर्द्धमानं स्यान्निर्दम्भाचारशालिनाम् ॥२९॥

---

३. दम्भत्यागाधिकारः

दम्भो मुक्तिलतावह्नि-र्दम्भो राहुः क्रियाविधौ ।
दौर्भाग्यकारणं दम्भो, दम्भोऽध्यात्मसुखार्गला ॥१॥

दम्भो ज्ञानाद्रिदम्भोलि-र्दम्भः कामानले हविः ।
व्यसनानां सुहृद्दम्भो, दम्भश्चौरो व्रतश्रियः ॥२॥

दम्भेन व्रतमास्थाय, यो वाञ्छति परं पदम् ।
लोहनावं समारुह्य सोऽब्धेः पारं यियासति ॥३॥

किं व्रतेन तपोभिर्वा, दम्भश्चेन्न निराकृतः ?।
किमादर्शेन किं दीपै-र्यद्यान्ध्यं न दृशोर्गतम् ? ॥४॥

केशलोचधराशय्या-भिक्षाब्रह्मव्रतादिकम् ।
दम्भेन दूष्यते सर्वं, त्रासेनेव महामणिः ॥५॥

सुत्यजं रसलाम्पट्यं, सुत्यजं देहभूषणम् ।
सुत्यजाः कामभोगाद्या, दुस्त्यजं दम्भसेवनम् ॥६॥

स्वदोषनिह्नवो लोक-पूजा स्याद् गौरवं तथा ।
इयतैव कदर्थ्यन्ते, दम्भेन बत बालिशाः ॥७॥

असतीनां यथा शील-मशीलस्यैव वृद्धये ।
दम्भेनाव्रतवृद्ध्यर्थं, व्रतं वेषभृतां तथा ॥८॥

जानाना अपि दम्भस्य, स्फुरितं बालिशा जनाः ।
तत्रैव धृतविश्वासाः, प्रस्खलन्ति पदे पदे ॥९॥

अहो मोहस्य माहात्म्यं, दीक्षां भागवतीमपि ।
दम्भेन यद्विलुम्पन्ति, कज्जलेनेव रूपकम् ॥१०॥

अब्जे हिमं तनौ रोगो, वने वह्निर्दिने निशा ।
ग्रन्थे मौर्ख्यं कलिः सौख्ये, धर्म्मे दम्भ उपप्लवः ॥११॥

अत एव न यो धर्तुं, मूलोत्तरगुणानलम् ।
युक्ता सुश्राद्धता तस्य, न तु दम्भेन जीवनम् ॥१२॥

परिहर्तुं न यो लिङ्ग-मप्यलं दृढरागवान् ।
संविग्नपाक्षिकः स स्या-न्निर्दम्भः साधुसेवकः ॥१३॥

निर्दम्भस्यावसन्नस्या-प्यस्य शुद्धार्थभाषिणः ।
निर्जरां यतना दत्ते, स्वल्पापि गुणरागिणः ॥१४॥

व्रतभारासहत्वं ये, विदन्तोऽप्यात्मनः स्फुटम् ।
दम्भाद्यतित्वमाख्यान्ति, तेषां नामापि पाप्मने ॥१५॥

कुर्वते ये न यतनां, सम्यक् कालोचितामपि ।
तैरहो यतिनाम्नैव दाम्भिकैर्वञ्च्यते जगत् ॥१६॥

धर्मीतिख्यातिलोभेन, प्रच्छादितनिजाश्रवः ।
तृणाय मन्यते विश्वं, हीनोऽपि धृतकैतवः ॥१७॥

आत्मोत्कर्षात्ततो दम्भी, परेषां चापवादतः ।
बध्नाति कठिनं कर्म्म, बाधकं योगजन्मनः ॥१८॥

आत्मार्थिना ततस्त्याज्यो, दम्भोऽनर्थनिबन्धनम् ।
शुद्धिःस्यादृजुभूतस्ये-त्यागमे प्रतिपादितम् ॥१९॥

जिनैर्नानुमतं किंचि-न्निषिद्धं वा न सर्वथा ।
कार्ये भाव्यमदम्भेने-त्येषाऽऽज्ञा पारमेश्वरी ॥२०॥

अध्यात्मरतचित्तानां, दम्भः स्वल्पोऽपि नोचितः ।
छिद्रलेशोऽपि पोतस्य, सिन्धुं लङ्घयतामिव ॥२१॥

दम्भलेशोऽपि मल्ल्यादेः, स्त्रीत्वानर्थनिबन्धनम् ।
अतस्तत्परिहाराय, यतितव्यं महात्मना ॥२२॥

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

४. भवस्वरूपचिन्ताधिकारः

तदेवं निर्दम्भाचरणपटुना चेतसि भव-
स्वरूपं संचिन्त्य क्षणमपि समाधाय सुधिया ॥
इयं चिन्ताऽध्यात्मप्रसरसरसीनीरलहरी,
सतां वैराग्यास्थाप्रियपवनपीना सुखकृते ॥१॥
इतः कामौर्वाग्निर्ज्वलति परितो दुःसह इतः,
पतन्ति ग्रावाणो विषयगिरिकूटाद्विघटिताः ॥
इतः क्रोधावर्तो विकृतितटिनीसङ्गमकृतः,
समुद्रे संसारे तदिह न भयं कस्य भवति ? ॥२॥
प्रियाज्वाला यत्रोद्वमति रतिसन्तापतरला,
कटाक्षान् धूमौघान् कुवलयदलश्यामलरुचीन् ॥
अथाङ्गान्यङ्गारा कृतबहुविकाराश्च विषया,
दहन्त्यस्मिन्वह्नौ भववपुषि शर्म क सुलभम् ? ॥३॥
गले दत्त्वा पाशं तनयवनितास्नेहघटितं,
निपीड्यन्ते यत्र प्रकृतिकृपणाः प्राणिपशवः ॥
नितान्तं दुःखार्त्ता विषमविषयैर्घातकभटै-
र्भवः सूनास्थानं तदहह महासाध्वसकरम् ॥४॥
अविद्यायां रात्रौ चरति वहते मूर्ध्नि विषमं,
कषायव्यालौघं क्षिपति विषयास्थीनि च गले ॥
महादोषान् दन्तान् प्रकटयति वक्रस्मरमुखो,
न विश्वासार्होऽयं भवति भवनक्तञ्चर इति ॥५॥

www.jaintatvagyanshala.org

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

जना लब्ध्वा धर्म्मद्रविणलवभिक्षां कथमपि,
प्रयान्तो वामाक्षीस्तनविषमदुर्गस्थितिकृता ॥
विलुट्यन्ते यस्यां कुसुमशरभिल्लेन बलिना,
भवाटव्यां नास्यामुचितमसहायस्य गमनम् ॥६॥

धनं मे गेहं मे मम सुतकलत्रादिकमतो,
विपर्यासादासादितविततदुःखा अपि मुहुः ॥
जना यस्मिन् मिथ्यासुखमदभृतः कूटघटना-
मयोऽयं संसारस्तदिह न विवेकी प्रसजति ॥७॥

प्रियास्नेहो यस्मिन्निगडसदृशो यामिकभटो-
पमः स्वीयो वर्गो धनमभिनवं बन्धनमिव ॥
मदामेध्यापूर्णं व्यसनबिलसंसर्गविषमं,
भवः कारागेहं तदिह न रतिः क्वापि विदुषाम् ॥८॥

महाक्रोधो गृध्रोऽनुपरतिशृगाली च चपला,
स्मरोलूको यत्र प्रकटकटुशब्दः प्रचरति ॥
प्रदीप्तः शोकाग्निस्ततमपयशो भस्मपरितः,
श्मशानं संसारस्तदभिरमणीयत्वमिह किम् ॥९॥

धनाशा यच्छायाप्यतिविषममूर्च्छाप्रणयिनी,
विलासो नारीणां गुरुविकृतये यत्सुमरसः ॥
फलास्वादो यस्य प्रसरनरकव्याधिनिवह-
स्तदास्था नो युक्ता भवविषतरावत्र सुधियाम् ॥१०॥

www.jaintatvagyanshala.org

क्वचित् प्राज्यं राज्यं क्वचन धनलेशोऽप्यसुलभः,
क्वचिज्जातिस्फातिः क्वचिदपि च नीचत्वकुयशः॥
क्वचिल्लावण्यश्रीरतिशयवती क्वापि न वपुः-
स्वरूपं वैषम्यं रतिकरमिदं कस्य नु भवे ? ॥११॥

इहोद्दामः कामः खनति परिपंथी गुणमही-
मविश्रामः पार्श्वस्थितकुपरिणामस्य कलहः ॥
बिलान्यन्तः क्रामन्मदफणभृतां पामरमतं,
वदामः किं नाम प्रकटभवधामस्थितिसुखम् ? ॥१२॥

तृषार्त्ताः खिद्यन्ते विषयविवशा यत्र भविनः,
करालक्रोधार्काच्छमसरसि शोषं गतवति ॥
स्मरस्वेदक्लेदग्लपितगुणमेदस्यनुदिनं,
भवग्रीष्मे भीष्मे किमिह शरणं तापहरणम् ॥१३॥

पिता माता भ्राताप्यभिलषितसिद्धावभिमतो,
गुणग्रामज्ञाता न खलु धनदाता च धनवान् ॥
जनाः स्वार्थस्फातावनिशमवदाताशयभृतः,
प्रमाता कः ख्यातावि्ह भवसुखस्यास्तु रसिकः ॥१४॥

पणैः प्राणैर्गृह्णात्यहह महति स्वार्थ इह यान्,
त्यजत्युच्चैर्लोकस्तृणवदघृणस्तानपरथा ॥
विषं स्वान्ते वक्त्रेऽमृतमिति च विश्वासहतिकृत्रे-
द्भवादित्युद्वेगो यदि न गदितैः किं तदधिकैः ? ॥१५॥

दृशां प्रान्तैः कान्तैः कलयति मुदं कोपकलितै-
रमीभिः खिन्नः स्याद् घनधननिर्बीनामपि गुणी ॥
उपायैः स्तुत्याद्यैरपनयति रोषं कथमपी-
त्यहो [१]मोहस्येयं भवभवनवैषम्यघटना ॥१६॥

प्रिया प्रेक्षा पुत्रो विनय इह पुत्री गुणरति-
र्विवेकाख्यस्तातः परिणतिरनिन्द्या च जननी ॥
विशुद्धस्य स्वस्य स्फुरति हि कुटुम्बं स्फुटमिदं,
भवे तन्नो दृष्टं तदपि बत संयोगसुखधीः ॥१७॥

पुरा प्रेमारम्भे तदनु तदविच्छेदघटने,
तदुच्छेदे दुःखान्यथ कठिनचेता विषहते ॥
विपाकादापाकाहितकलशवत्तापबहुला-
ज्जनो [२]यस्मिन्नस्मिन्क्वचिदपि सुखं हन्त न भवे ॥१८॥

मृगाक्षीदृग्बाणैरिह हि निहतं धर्मकटकं,
विलिप्ता हृद्देशा इह च बहुलै रागरुधिरैः ॥
भ्रमन्त्यूर्ध्वं क्रूरा व्यसनशतगृध्राश्च तदियं,
महामोहक्षोणीरमणरणभूमिः खलु भवः ॥१९॥

हसन्ति क्रीडन्ति क्षणमथ च खिद्यन्ति बहुधा,
रुदन्ति क्रन्दन्ति क्षणमपि विवादं विदधते ॥
पलायन्ते मोदं दधति परिनृत्यन्ति विवशा,
भवे मोहोन्मादं कमपि तनुभाजः परिगताः ॥२०॥

---

१ मोहस्यैवमिति पाठांतरम् ।
२ यस्मिंस्तस्मिन् इति वा पाठः ॥

अपूर्णा विद्येव प्रकटखलमैत्रीव कुनय-
प्रणालीवास्थाने विधववनितायौवनमिव ॥
अनिष्णाते पत्यौ मृगदृश इव स्नेहलहरी,
भवक्रीडाव्रीडा दहति हृदयं तात्त्विकदृशाम् ॥२१॥

प्रभाते सञ्जाते भवति वितथा स्वापकलना,
द्विचन्द्रज्ञानं वा तिमिरविरहे निर्म्मलदृशाम् ।
तथा मिथ्यारूपः स्फुरति विदिते तत्त्वविषये,
भवोऽयं साधूनामुपरतविकल्पस्थिरधियाम् ॥२२॥

प्रियावाणी-वीणाशयन-तनुसम्बाधन-सुखै-
र्भवोयं पीयूषैर्घटित इति पूर्वं मतिरभूत् ।
अकस्मादस्माकं परिकलिततत्त्वोपनिषदा-
मिदानीमेतस्मिन्न रतिरपि तु स्वात्मनि रतिः ॥२३॥

दधानाः काठिन्यं निरवधिकमाविद्यकभव-
प्रपञ्चाः पाञ्चालीकुचकलशवन्नातिरतिदाः ।
गलत्यज्ञानाभ्रे प्रसृमररुचावात्मनि विधौ,
चिदानन्दस्यन्दः सहज इति तेभ्योस्तु विरतिः ॥२४॥

भवे यां राज्यश्रीर्गजतुरग-गोसङ्ग्रहकृता,
न सा ज्ञानध्यानप्रशमजनिता किं स्वमनसि ।
बहिर्याः प्रेयस्यः किमु मनसि ता नात्मरतय-
स्ततः स्वाधीनं कस्त्यजति सुखमिच्छत्यथ परम् ॥२५॥

पराधीनं शर्म्म क्षयि विषयकाङ्क्षौघमलिनं,
भवे भीतेः स्थानं तदपि कुमतिस्तत्र रमते ।
बुधास्तु स्वाधीनेऽक्षयिणि करणौत्सुक्यरहिते,
निलीनास्तिष्ठन्ति प्रगलितभयाध्यात्मिकसुखे ॥२६॥
तदेतद्भाषन्ते जगदभयदानं खलु भव–
स्वरूपानुध्यानं शमसुखनिदानं कृतधियः ।
स्थिरीभूते यस्मिन्विधुकिरणकर्पूरविमला,
यशःश्रीःप्रौढा स्याज्जिनसमयतत्त्वस्थितिविदाम् ॥२७॥

---

५. वैराग्यसम्भवाधिकारः

भवस्वरूपविज्ञानाद्–द्वेषान्नैर्गुण्यदृष्टिजात् ।
तदिच्छोच्छेदरूपं द्राग्, वैराग्यमुपजायते ॥१॥
सिद्धया विषयसौख्यस्य, वैराग्यं वर्णयन्ति ये ।
मतं न युज्यते तेषां, यावदर्थाप्रसिद्धितः ॥२॥
अप्राप्तत्वभ्रमादुच्चै–रवाप्तेष्वप्यनन्तशः ।
कामभोगेषु मूढानां, समीहा नोपशाम्यति ॥३॥
विषयैः क्षीयते कामो, नेन्धनैरिव पावकः ।
प्रत्युत प्रोल्लसच्छक्ति–र्भूय एवोपवर्द्धते ॥४॥
सौम्यत्वमिव सिंहानां, पन्नगानामिव क्षमा ।
विषयेषु प्रवृत्तानां, वैराग्यं खलु [1]दुर्लभम् ॥५॥

---

१ दुर्वचमिति वा पाठः ।

अकृत्वा विषयत्यागं, यो वैराग्यं दिधीर्षति ।
अपथ्यमपरित्यज्य, स रोगोच्छेदमिच्छति ॥६॥
न चित्ते विषयासक्ते, वैराग्यं स्थातुमप्यलम् ।
अयोघन इवोत्तप्ते, निपतन्बिन्दुरम्भसः ॥७॥
यदीन्दुः स्यात् कुहूरात्रौ, फलं यद्यवकेशिनि ।
तदा विषयसंसर्गिचित्ते वैराग्यसंक्रमः ॥८॥
भवहेतुषु तद्द्वेषा–द्विषयेष्वप्रवृत्तितः ।
वैराग्यं स्यान्निराबाधं, भवनैर्गुण्यदर्शनात् ॥९॥
चतुर्थेपि गुणस्थाने, नन्वेवं तत् प्रसज्यते ।
युक्तं खलु प्रमातृणां, भवनैर्गुण्यदर्शनम् ॥१०॥
सत्यं चारित्रमोहस्य, महिमा कोप्ययं खलु ।
यदन्यहेतुयोगेऽपि, फलायोगोऽत्र दृश्यते ॥११॥
दशाविशेषे तत्रापि, न चेदं नास्ति सर्वथा ।
स्वव्यापारहृतासङ्गं, तथा च स्तवभाषितम् ॥१२॥
"[1]यदा मरुन्नरेन्द्रश्री–स्त्वया नाथोपभुज्यते ।
यत्र तत्र रतिर्नाम, विरक्तत्वं तदापि ते ॥१३॥"
भवेच्छा यस्य विच्छिन्ना, प्रवृत्तिः कर्मभावजा ।
रतिस्तस्य विरक्तस्य, सर्वत्र शुभवेद्यतः ॥१४॥
अतश्चाक्षेपकज्ञानात्, कान्तायां भोगसन्निधौ ।
न शुद्धिप्रक्षयो यस्मा–द्धारिभद्रमिदं वचः ॥१५॥

---

१ वीतरागस्तोत्र प्रकाश-१२ श्लोक ४ ।

[१]मायाम्भस्तत्त्वतः पश्य–न्नुद्विग्नस्ततो द्रुतम् ।
तन्मध्येन प्रयात्येव, यथा व्याघातवर्जितः ॥१६॥
भोगान् स्वरूपतः पश्यं–स्तथा मायोदकोपमान् ।
भुञ्जानोपि ह्यसङ्गः सन्, प्रयात्येव परं पदम् ॥१७॥
भोगतत्त्वस्य तु पुन–र्न भवोदधिलङ्घनम् ।
मायोदकदृढावेशा–त्तेन यातीह कः पथा ॥१८॥
स तत्रैव भवोद्विग्नो, यथा तिष्ठत्यसंशयं ।
मोक्षमार्गेपि हि तथा, भोगजम्बालमोहितः ॥१९॥
धर्म्मशक्तिं न हन्त्यत्र, भोगयोगो बलीयसीम् ।
हन्ति दीपापहो वायु–र्ज्वलन्तं न दवानलम् ॥२०॥
बध्यते बाढमासक्तो, यथा श्लेष्मणि मक्षिका ।
शुष्कगोलवदश्लिष्टो विषयेभ्यो न बध्यते ॥२१॥
बहुदोषनिरोधार्थ–मनिवृत्तिरपि क्वचित् ।
निवृत्तिरिव नो दुष्टा, योगानुभवशालिनाम् ॥२२॥
यस्मिन्निषेव्यमाणेपि, यस्याशुद्धिः कदाचन ।
तेनैव तस्य शुद्धिः स्यात्, कदाचिदिति हि श्रुतिः ॥२३॥
विषयाणां ततो बंध–जनने नियमोस्ति न ।
अज्ञानिनां ततो बन्धो, ज्ञानिनां तु न कर्हिचित् ॥२४॥
सेवतेऽसेवमानोपि, सेवमानो न सेवते ।
कोपि पारजनो न स्या–च्छ्रयन् परजनानपि ॥२५॥

---

१ योगदृष्टिसमुच्चय श्लोक १६५–१६८

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

अत एव महापुण्य-विपाकोपहितश्रियाम् ।
गर्भादारभ्य वैराग्यं, नोत्तमानां विहन्यते ॥२६॥

विषयेभ्यः प्रशान्ताना-मश्रान्तं विमुखीकृतैः ।
करणैश्चारुवैराग्य-मेष राजपथः किल ॥२७॥

स्वयं निवर्त्तमानैस्तै-रनुदीर्णैरयन्त्रितैः ।
तृप्तैर्ज्ञानवतां तत्स्या-दसावेकपदी मता ॥२८॥

बलेन प्रेर्यमाणानि, करणानि वनेभवत् ।
न जातु वशतां यान्ति प्रत्युतानर्थवृद्धये ॥२९॥

पश्यन्ति लज्जया नीचै-र्दुर्ध्यानं च प्रयुञ्जते ।
आत्मानं धार्मिकाभासाः, क्षिपन्ति नरकावटे ॥३०॥

वञ्चनं करणानां त-द्विरक्तः कर्तुमर्हति ।
सद्भावविनियोगेन, सदा स्वान्यविभागवित् ॥३१॥

प्रवृत्तेर्वा निवृत्तेर्वा, न सङ्कल्पो न च श्रमः ।
विकारो हीयतेऽक्षाणा-मिति वैराग्यमद्भुतम् ॥३२॥

दारुयन्त्रस्थपाञ्चाली-नृत्यतुल्याः प्रवृत्तयः ।
योगिनो नैव बाधायै, ज्ञानिनो लोकवर्तिनः ॥३३॥

इयं च योगमायेति, प्रकटं गीयते परैः ।
लोकानुग्रहहेतुत्वा-न्नास्यामपि च दूषणम् ॥३४॥

सिद्धान्ते श्रूयते चेय-मपवादपदेष्वपि ।
मृगपर्षत्परित्रास-निरासफलसङ्गता ॥३५॥

२

www.jaintatvagyanshala.org

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

औदासीन्यफले ज्ञाने, परिपाकमुपेयुषि ।
चतुर्थेपि गुणस्थाने, तद्वैराग्यं व्यवस्थितम् ॥३६॥

---

६. वैराग्यभेदाधिकारः

तद्वैराग्यं स्मृतं दुःख–मोहज्ञानान्वयात्त्रिधा ।
तत्राद्यं विषयाप्राप्तेः, संसारोद्वेगलक्षणम् ॥१॥

अत्राङ्गमनसोः खेदो, ज्ञानमाप्यायकं न यत् ।
निजाभीप्सितलाभे च, विनिपातोपि जायते ॥२॥

दुःखाद्विरक्ताः प्रागेवे–च्छन्ति प्रत्यागतेः पदम् ।
अधीरा इव सङ्ग्रामे, प्रविशन्तो वनादिकम् ॥३॥

शुष्कतर्कादिकं किञ्चि–द्वैद्यकादिकमप्यहो ।
पठन्ति ते शमनदीं, न तु सिद्धान्तपद्धतिम् ॥४॥

ग्रन्थपल्लवबोधेन, गर्वोष्माणं च बिभ्रति ।
तत्त्वं ते नैव गच्छन्ति, प्रशमामृतनिर्झरम् ॥५॥

वेषमात्रभृतोऽप्येते, गृहस्थान्नातिशेरते ।
न पूर्वोत्थायिनो यस्मा–न्नापि पश्चान्निपातिनः ॥६॥

गृहेऽन्नमात्रदौर्लभ्यं, लभ्यन्ते मोदका व्रते ।
वैराग्यस्यायमर्थो हि, दुःखगर्भस्य लक्षणम् ॥७॥

www.jaintatvagyanshala.org

कुशास्त्राभ्याससम्भूतं, भवनैर्गुण्यदर्शनात् ।
मोहगर्भं तु वैराग्यं, मतं बालतपस्विनाम् ॥८॥

सिद्धान्तमुपजीव्यापि, ये विरुद्धार्थभाषिणः ।
तेषामप्येतदेवेष्टं, कुर्वतामपि दुष्करम् ॥९॥

संसारमोचकादीना-मिवैतेषां न तात्त्विकः ।
शुभोऽपि परिणामो य-ज्जाता नाज्ञारुचिस्थितिः ॥१०॥

अमीषां प्रशमोऽप्युच्चै-र्दोषपोषाय केवलम् ।
अन्तर्निलीनविषम-ज्वरानुद्भवसन्निभः ॥११॥

कुशास्त्रार्थेषु दक्षत्वं, शास्त्रार्थेषु विपर्ययः ।
स्वच्छन्दता कुतर्कश्च, गुणवत्संस्तवोज्झनम् ॥१२॥

आत्मोत्कर्षः परद्रोहः, कलहो दम्भजीवनम् ।
आश्रवाच्छादनं शक्त्युल्लङ्घनेन क्रियादरः ॥१३॥

गुणानुरागवैधुर्य-मुपकारस्य विस्मृतिः ।
अनुबन्धाद्यचिन्ता च, प्रणिधानस्य विच्युतिः ॥१४॥

श्रद्धामृदुत्वमौद्धत्य-मधैर्यमविवेकिता ।
वैराग्यस्य द्वितीयस्य, स्मृतेयं लक्षणावली ॥१५॥

ज्ञानगर्भं तु वैराग्यं, सम्यक्तत्त्वपरिच्छिदः ।
स्याद्वादिनः शिवोपाय-स्पर्शिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥१६॥

मीमांसा मांसला यस्य, स्वपरागमगोचरा ।
बुद्धिः स्यात्तस्य वैराग्यं, ज्ञानगर्भमुदञ्चति ॥१७॥

न स्वान्यशास्त्रव्यापारे, प्राधान्यं यस्य कर्मणि ।
नासौ निश्चयसंशुद्धं, सारं प्राप्नोति कर्मणः ॥१८॥

सम्यक्त्वमौनयोः सूत्रे, गतप्रत्यागते यतः ।
नियमो दर्शितस्तस्मात्, सारं सम्यक्त्वमेव हि ॥१९॥

अनाश्रवफलं ज्ञान-मव्युत्थानमनाश्रवः ।
सम्यक्त्वं तदभिव्यक्ति-रित्येकत्वविनिश्चयः ॥२०॥

बहिर्निवृत्तिमात्रं स्या-च्चारित्राद्व्यावहारिकात् ।
अन्तः प्रवृत्तिसारं तु, सम्यक्प्रज्ञानमेव हि ॥२१॥

एकान्तेन हि षट्काय-श्रद्धानेऽपि न शुद्धता ।
सम्पूर्णपर्ययालाभाद्, यन्न याथात्म्यनिश्चयः ॥२२॥

यावन्तः पर्यया वाचां, यावन्तश्चार्थपर्ययाः ।
सांप्रतानागतातीता-स्तावद्द्रव्यं किलैककम् ॥२३॥

स्यात्सर्वमयमित्येवं, युक्तं स्वपरपर्ययैः ।
अनुवृत्तिकृतं स्वत्वं, परत्वं व्यतिरेकजम् ॥२४॥

ये नाम परपर्यायाः, स्वास्तित्वायोगतो मताः ।
स्वकीया अप्यमी त्याग-स्वपर्यायविशेषणात् ॥२५॥

अतादात्म्येपि सम्बन्ध-व्यवहारोपयोगतः ।
तेषां स्वत्वं धनस्येव, व्यज्यते सूक्ष्मया धिया ॥२६॥

पर्यायाः स्युर्मुनेर्ज्ञान-दृष्टिचारित्रगोचराः ।
यथा भिन्ना अपि तथो-पयोगाद्वस्तुनो ह्यमी ॥२७॥

नो चेदभावसम्बन्धा-न्वेषणे का गतिर्भवेत् ।
आधारप्रतियोगित्वे, द्विष्ठे न हि पृथग् द्वयोः ॥२८॥

स्वान्यपर्यायसंश्लेषात्, सूत्रेऽप्येवं निदर्शितम् ।
सर्वमेकं विदन्वेद, सर्वं जानंस्तथैककम् ॥२९॥

आसक्तिपाटवाभ्यास-स्वकार्यादिभिराश्रयन् ।
पर्यायमेकमप्यर्थं, वेत्ति भावाद् बुधोऽखिलम् ॥३०॥

अन्तरा केवलज्ञानं, प्रतिव्यक्तिर्न यद्यपि ।
कापि ग्रहणमेकांश-द्वारं चातिप्रसक्तिमत् ॥३१॥

अनेकान्तागमश्रद्धा, तथाप्यस्खलिता सदा ।
सम्यग्दृशस्तथैव स्यात्, सम्पूर्णार्थविवेचनम् ॥३२॥

आगमार्थोपनयनाद्, ज्ञानं प्राज्ञस्य सर्वगम् ।
कार्यादेर्व्यवहारस्तु, नियतोल्लेखशेखरः ॥३३॥

तदेकान्तेन यः कश्चि-द्विरक्तस्यापि कुग्रहः ।
शास्त्रार्थबाधनात्सोऽयं, जैनाभासस्य पापकृत् ॥३४॥

उत्सर्गे वापवादे वा, व्यवहारेऽथ निश्चये ।
ज्ञाने कर्म्मणि-वायं चे-न्न तदा ज्ञानगर्भता ॥३५॥

स्वागमेऽन्यागमार्थानां, शतस्येव परार्ध्यके ।
नावतारबुधत्वं चे-न्न तदा ज्ञानगर्भता ॥३६॥

नयेषु स्वार्थसत्येषु, मोघेषु परचालने ।
माध्यस्थ्यं यदि नायातं, न तदा ज्ञानगर्भता ॥३७॥

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

आज्ञयागमिकार्थानां, यौक्तिकानां च युक्तितः ।
न स्थाने योजकत्वं चे-न्न तदा ज्ञानगर्भता ॥३८॥

गीतार्थस्यैव वैराग्यं, ज्ञानगर्भं ततः स्थितम् ।
उपचारादगीतस्या-प्यभीष्टं तस्य निश्रया ॥३९॥

सूक्ष्मेक्षिका च माध्यस्थ्यं, सर्वत्र हितचिन्तनम् ।
क्रियायामादरो भूयान्, धर्मे लोकस्य योजनम् ॥४०॥

चेष्टा परस्य वृत्तान्ते, मूकान्धबधिरोपमा ।
उत्साहः स्वगुणाभ्यासे, दुःस्थस्येव धनार्जने ॥४१॥

मदनोन्मादवमनं, मदसम्मर्दमर्दनम् ।
असूयातन्तुविच्छेदः, समतामृतमज्जनम् ॥४२॥

स्वभावान्नैव चलनं, चिदानन्दमयात्सदा ।
वैराग्यस्य तृतीयस्य, स्मृतेयं लक्षणावली ॥४३॥

ज्ञानगर्भमिहादेयं, द्वयोस्तु स्वोपमर्दतः ।
उपयोगः कदाचित् स्या-न्निजाध्यात्मप्रसादतः ॥४४॥

---

७. वैराग्यविषयाधिकारः

विषयेषु गुणेषु च द्विधा, भुवि वैराग्यमिदं प्रवर्त्तते ।
अपरं प्रथमं प्रकीर्तितं, परमध्यात्मबुधैर्द्वितीयकम् ॥१॥

विषया उपलम्भगोचरा, अपि चानुश्रविका विकारिणः ।
न भवन्ति विरक्तचेतसां, विषधारेव सुधासु मज्जताम् ॥२॥

www.jaintatvagyanshala.org

सुविशालरसालमञ्जरी–विचरत्कोकिलकाकलीभरैः ।
किमु माद्यति योगिनां मनो, निभृतानाहतनादसादरम् ॥३॥

रमणीमृदुपाणिकङ्कण–कणनाकर्णनपूर्णघूर्णनाः ।
अनुभूतिनटीस्फुटीकृत–प्रियसङ्गीतरता न योगिनः ॥४॥

स्खलनाय न शुद्धचेतसां, ललनापञ्चमचारुघोलना ।
यदियं समतापदावली–मधुरालापरतेर्न रोचते ॥५॥

सततं क्षयि शुक्रशोणित–प्रभवं रूपमपि प्रियं न हि ।
अविनाशिनिसर्गनिर्मल–प्रथमानस्वकरूपदर्शिनः ॥६॥

परदृश्यमपायसङ्कुलं, विषयो यत्खलु चर्मचक्षुषः ।
न हि रूपमिदं मुदे यथा, निरपायानुभवैकगोचरः ॥७॥

गतिविभ्रमहास्यचेष्टितै–र्ललनानामिह मोदतेऽबुधः ।
सुकृताद्रिपविष्वमीषु नो, विरतानां प्रसरन्ति दृष्टयः ॥८॥

न मुदे मृगनाभिमल्लिका–लवलीचन्दनचन्द्रसौरभम् ।
विदुषां निरुपाधिबाधित–स्मरशीलेन सुगन्धिवर्ष्मणाम् ॥९॥

उपयोगमुपैति यच्चिरं, हरते यन्न विभावमारुतः ।
न ततः खलु शीलसौरभा–दपरस्मिन्निह युज्यते रतिः ॥१०॥

मधुरैर्न रसैरधीरता, क्वचनाध्यात्मसुधालिहां सताम् ।
अरसैः कुसुमैरिवालिनां, प्रसरत्पद्मपरागमोदिनाम् ॥११॥

विषमायतिभिर्नु किं रसैः, स्फुटमापातसुखैर्विकारिभिः ।
नवमेऽनवमे रसे मनो, यदि मग्नं सततविकारिणि ॥१२॥

मधुरं रसमाप्य निष्पते–द्रसनातो रसलोभिनां जलम् ।
परिभाव्य विपाकसाध्वसं, विरतानां तु ततोदृशो जलम् ।१३।

इह ये गुणपुष्पपूरिते, धृतिपत्नीमुपगुह्य शेरते ।
विमले सुविकल्पतल्पके, क्व बहिःस्पर्शरता भवन्तु ते ।१४।

हृदि निर्वृतिमेव बिभ्रतां, न मुदे चन्दनलेपनाविधिः ।
विमलत्वमुपेयुषां सदा, सलिलस्नानकलापि निष्फला ॥१५॥

गणयन्ति जनुः स्वमर्थव–त्सुरतोल्लाससुखेन भोगिनः ।
मदनाहिविषोग्रमूर्छना–मयतुल्यं तु तदेव योगिनः ।।१६।

तदिमे विषयाः किलैहिका, न मुदे केऽपि विरक्तचेतसाम् ।
परलोकसुखेऽपि निःस्पृहाः, परमानन्दरसालसा अमी ।१७।

मदमोहविषादमत्सर–ज्वरबाधाविधुराः सुरा अपि ।
विषमिश्रितपायसान्नवत् , सुखमेतेष्वपि नेति रम्यताम् ।१८।

रमणीविरहेण वह्निना, बहुबाष्पानिलदीपितेन यत् ।
त्रिदशैर्दिवि दुःखमाप्यते, घटते तत्र कथं सुखस्थितिः ।१९।

प्रथमानविमानसम्पदां, च्यवनस्यापि दिवो विचिन्तनात् ।
हृदयं न हि यद्विदीर्यते, घुसदां तत्कुलिशाणुनिर्मितम् ॥२०॥

विषयेषु रतिः शिवार्थिनो, न गतिष्वस्ति किलाखिलास्वपि ।
घननन्दनचन्दनार्थिनो, गिरिभूमिष्वपरद्रुमेष्विव ॥२१॥

इति शुद्धमतिस्थिरीकृताऽ–परवैराग्यरसस्य योगिनः ।
स्वगुणेषु वितृष्णतावहं, परवैराग्यमपि प्रवर्त्तते ॥२२॥

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

विपुलर्द्धिपुलाकचारण-प्रबलाशीविषमुख्यलब्धयः ।
न मदाय विरक्तचेतसा-मनुषङ्गोपनताः पलालवत् ॥२३॥

कलितातिशयोऽपि कोऽपि नो, विबुधानां मदकृद्गुणव्रजः ।
अधिकं न विदन्त्यमी यतो, निजभावे समुदञ्चति स्वतः ॥२४॥

हृदये न शिवेऽपि लुब्धता, सदनुष्ठानमसङ्गमङ्गति ।
पुरुषस्य दशेयमिष्यते, सहजानन्दतरङ्गसङ्गता ॥२५॥

इति यस्य महामतेर्भवे-दिह वैराग्यविलासभृन्मनः ।
उपयन्ति वरीतुमुच्चकै-स्तमुदारप्रकृतिं यशःश्रियः ॥२६॥

---

८. ममतात्यागाधिकारः

निर्ममस्यैव वैराग्यं, स्थिरत्वमवगाहते ।
परित्यजेत्ततः प्राज्ञो, ममतामत्यनर्थदाम् ॥१॥

विषयैः किं परित्यक्तै-र्जागर्ति ममता यदि ।
त्यागात्कञ्चुकमात्रस्य, भुजङ्गो न हि निर्विषः ॥२॥

कष्टेन हि गुणग्रामं, प्रगुणीकुरुते मुनिः ।
ममताराक्षसी सर्वं, भक्षयत्येकहेलया ॥३॥

जन्तुकान्तं, पशूकृत्य, द्रागविद्यौषधिबलात् ।
उपायैर्बहुभिः पत्नी, ममता क्रीडयत्यहो ॥४॥

एकः परभवे याति, जायते चैक एव हि ।
ममतोद्रेकतः सर्वं, सम्बन्धं कल्पयत्यथ ॥५॥

www.jaintatvagyanshala.org

व्याप्नोति महतीं भूमिं, वटबीजाद्यथा वटः ।
तथैकममताबीजा–त्प्रपञ्चस्यापि कल्पना ॥६॥

माता पिता मे भ्राता मे, भगिनी वल्लभा च मे ।
पुत्राः सुता मे मित्राणि, ज्ञातयः संस्तुताश्च मे ॥७॥

इत्येवं ममताव्याधिं वर्द्धमानं प्रतिक्षणम् ।
जनः शक्नोति नोच्छेत्तुं, विना ज्ञानमहौषधम् ॥८॥

ममत्वेनैव निःशङ्क–मारम्भादौ प्रवर्त्तते ।
कालाकालसमुत्थायी, धनलोभेन धावति ॥९॥

स्वयं येषां च पोषाय, खिद्यते ममतावशः ।
इहामुत्र च ते न स्यु–स्त्राणाय शरणाय वा ॥१०॥

ममत्वेन बहून् लोकान्, पुष्णात्येकोऽर्जितैर्धनैः ।
सोढा नरकदुःखानां तीव्राणामेक एव तु ॥११॥

ममतान्धो हि यन्नास्ति, तत्पश्यति न पश्यति ।
जात्यन्धस्तु यदस्त्येत–द्भेद इत्यनयोर्महान् ॥१२॥

प्राणानभिन्नताध्यानात्, प्रेमभूम्ना ततोऽधिकां ।
प्राणापहां प्रियां मत्वा, मोदते ममतावशः ॥१३॥

कुन्दान्यस्थीनि दशनान्, मुखं श्लेष्मगृहं विधुम् ।
मान्सग्रन्थी कुचौ कुम्भौ, हेम्नो वेत्ति ममत्ववान् ॥१४॥

मनस्यन्यद्वचस्यन्यत, क्रियायामन्यदेव च ।
यस्यास्तामपि लोलाक्षीं, साध्वीं वेत्ति ममत्ववान् ॥१५॥

या रोपयत्यकार्येऽपि, रागिणं प्राणसंशये ।
दुर्वृत्तां स्त्रीं ममत्वान्ध-स्तां मुग्धामेव मन्यते ॥१६॥

चर्माच्छादितमांसास्थि-विण्मूत्रपिटरीष्वपि ।
वनितासु प्रियत्वं य-त्तन्ममत्वविजृम्भितम् ॥१७॥

लालयन् बालकं तातेत्येवं ब्रूते ममत्ववान् ।
वेत्ति च श्लेष्मणा पूर्णा-मङ्गुलीममृताञ्चिताम् ॥१८॥

पङ्कार्द्रमपि निःशङ्का, सुतमङ्कान्न मुञ्चति ।
तदमेध्येऽपि मेध्यत्वं, जानात्यम्बा ममत्वतः ॥१९॥

मातापित्रादिसम्बन्धोऽ-नियतोऽपि ममत्वतः ।
दृढभूमीभ्रमवतां, नैयत्येनावभासते ॥२०॥

भिन्नाः प्रत्येकमात्मानो, विभिन्नाः पुद्गला अपि ।
शून्यः सन्सर्ग इत्येवं, यः पश्यति स पश्यति ॥२१॥

अहन्ताममते स्वत्व-स्वीयत्वभ्रमहेतुके ।
भेदज्ञानात्पलायेते, रज्जुज्ञानादिवाहिभीः ॥२२॥

किमेतदिति जिज्ञासा, तत्त्वान्तज्ञानसम्मुखी ।
व्यासङ्गमेव नोत्थातुं, दत्ते क्व ममतास्थितिः ॥२३॥

प्रियार्थिनः प्रियाप्राप्ति, विना क्वापि यथा रतिः ।
न तथा तत्त्वजिज्ञासो-स्तत्त्वप्राप्ति विना क्वचित् ॥२४॥

अत एव हि जिज्ञासां, विष्टम्भति ममत्वधीः ।
विचित्राभिनयाक्रान्तः, सम्भ्रान्त इव लक्ष्यते ॥२५॥

धृतो योगी न ममता, हता न समताऽऽहता ।
न च जिज्ञासितं तत्त्वं, गतं जन्म निरर्थकम् ॥२६॥

जिज्ञासा च विवेकश्च, ममतानाशकावुभौ ।
अतस्ताभ्यां निगृह्णीया-देनामध्यात्मवैरिणीम् ॥२७॥

---

९. समताधिकारः

त्यक्तायां ममतायां च, समता प्रथते स्वतः ।
स्फटिके गलितोपाधौ, यथा निर्मलतागुणः ॥१॥

प्रियाप्रियत्वयोर्यार्थै-र्व्यवहारस्य कल्पना ।
निश्चयात्तद्व्युदासेन, स्तैमित्यं समतोच्यते ॥२॥

तेष्वेव द्विषतः पुंस-स्तेष्वेवार्थेषु रज्यतः ।
निश्चयात्किञ्चिदिष्टं वाऽ-निष्टं वा नैव विद्यते ॥३॥

एकस्य विषयो यः स्या-त्स्वाभिप्रायेण पुष्टिकृत् ।
अन्यस्य द्वेष्यतामेति, स एव मतिभेदतः ॥४॥

विकल्पकल्पितं तस्माद्-द्वयमेतन्न तात्त्विकम् ।
विकल्पोपरमे तस्य, द्वित्वादिवदुपक्षयः ॥५॥

स्वप्रयोजनसंसिद्धिः, स्वायत्ता भासते यदा ।
बहिरर्थेषु सङ्कल्प-समुत्थानं तदा हतं ॥६॥

लब्धे स्वभावे कण्ठस्थ-स्वर्णन्यायाद्भ्रमक्षये ।
रागद्वेषानुपस्थानात्, समता स्यादनाहता ॥७॥

जगज्जीवेषु नो भाति, द्वैविध्यं कर्मनिर्मितम् ।
यदा शुद्धनयस्थित्या, तदा साम्यमनाहतम् ॥८॥

स्वगुणेभ्योपि कौटस्थ्या-देकत्वाध्यवसायतः ।
आत्मारामं मनो यस्य, तस्य साम्यमनुत्तरम् ॥९॥

समतापरिपाके स्या-द्विषयग्रहशून्यता ।
यया विशदयोगानां, वासीचन्दनतुल्यता ॥१०॥

किं स्तुमः समतां साधो, या स्वार्थप्रगुणीकृता ।
वैराणि नित्यवैराणा-मपि हन्त्युपतस्थुषाम् ॥११॥

किं दानेन तपोभिर्वा, यमैश्च नियमैश्च किम् ।
एकैव समता सेव्या, तरिः संसारवारिधौ ॥१२॥

दूरे स्वर्गसुखं मुक्ति-पदवी सा दवीयसी ।
मनःसंनिहितं दृष्टं, स्पष्टं तु समतासुखम् ॥१३॥

दृशोः स्मरविषं शुष्येत्, क्रोधतापः क्षयं व्रजेत् ।
औद्धत्यमलनाशः स्यात्, समतामृतमज्जनात् ॥१४॥

जरामरणदावाग्नि-ज्वलिते भवकानने ।
सुखाय समतैकैव, पीयूषघनवृष्टिवत् ॥१५॥

आश्रित्य समतामेकां, निर्वृता भरतादयः ।
न हि कष्टमनुष्ठान-मभूत्तेषां तु किञ्चन ॥१६॥

अर्गला नरकद्वारे, मोक्षमार्गस्य दीपिका ।
समता गुणरत्नानां, सङ्ग्रहे रोहणावनिः ॥१७॥

मोहाच्छादितनेत्राणा-मात्मरूपमपश्यताम् ।
दिव्याञ्जनशलाकेव, समता दोषनाशकृत् ॥१८॥
क्षणं चेतः समाकृष्य, समता यदि सेव्यते ।
स्यात्तदा सुखमन्यस्य, यद्वक्तुं नैव पार्यते ॥१९॥
कुमारी न यथा वेत्ति, सुखं दयितभोगजम् ।
न जानाति तथा लोको योगिनां समतासुखम् ॥२०॥
नतिस्तुत्यादिकाशंसा-शरस्तीव्रः स्वमर्म्मभित् ।
समतावर्मगुप्तानां नार्त्तिकृत्सोपि जायते ॥२१॥
प्रचितान्यपि कर्म्माणि, जन्मनां कोटिकोटिभिः ।
तमांसीव प्रभा भानोः, क्षिणोति समता क्षणात् ॥२२॥
अन्यलिङ्गादिसिद्धाना-माधारः समतैव हि ।
रत्नत्रयफलप्राप्ते-र्यया स्याद्भावजैनता ॥२३॥
[1]ज्ञानस्य फलमेषैव, नयस्थानावतारिणः ।
चन्दनं वह्निनेव स्यात्, कुग्रहेण तु भस्म तत् ॥२४॥
चारित्रपुरुषप्राणाः, समताख्या गता यदि ।
जनानुधावनावेश-स्तदा तन्मरणोत्सवः ॥२५॥
सन्त्यज्य समतामेकां, स्याद्यत्कष्टमनुष्ठितम् ।
तदीप्सितकरं नैव, बीजमुप्तमिवोषरे ॥२६॥
उपायः समतैवैका, मुक्तेरन्यः क्रियाभरः ।
तत्तत्पुरुषभेदेन, तस्या एव प्रसिद्धये ॥२७॥

---

१ ज्ञानसाफल्यमेषैव इति पाठान्तरम् ।

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

दिङ्मात्रदर्शने शास्त्र-व्यापारः स्यान्न दूरगः ।
अस्याः स्वानुभवः पारं, सामर्थ्याख्योऽवगाहते ॥२८॥

परस्मात् परमेषा य-न्निगूढं तत्त्वमात्मनः ।
तदध्यात्मप्रसादेन, कार्योऽस्यामेव निर्भरः ॥२९॥

---

१०. सदनुष्ठानाधिकारः

परिशुद्धमनुष्ठानं, जायते समतान्वयात् ।
कतकक्षोदसङ्क्रान्तेः, कलुषं सलिलं यथा ॥१॥

विषं गरोऽननुष्ठानं, तद्धेतुरमृतं परम् ।
गुरुसेवाद्यनुष्ठान-मिति पञ्चविधं जगुः ॥२॥

आहारोपधिपूजर्द्धि-प्रभृत्या शंसया कृतम् ।
शीघ्रं सच्चित्तहन्तृत्वा-द्विषानुष्ठानमुच्यते ॥३॥

स्थावरं जङ्गमं चापि, तत्क्षणं भक्षितं विषम् ।
यथा हन्ति तथेदं स-च्चित्तमैहिकभोगतः ॥४॥

दिव्यभोगाभिलाषेण, कालान्तरपरिक्षयात् ।
स्वादृष्टफलसम्पूर्त्ते-र्गरानुष्ठानमुच्यते ॥५॥

यथा कुद्रव्यसंयोग-जनितं गरसंज्ञितम् ।
विषं कालान्तरे हन्ति, तथेदमपि तत्त्वतः ॥६॥

निषेधायानयोरेव, विचित्रानर्थदायिनोः ।
सर्वत्रैवानिदानत्वं, जिनेन्द्रैः प्रतिपादितम् ॥७॥

www.jaintatvagyanshala.org

प्रणिधानाद्यभावेन, कर्म्मानध्यवसायिनः ।
संमूर्छिमप्रवृत्त्याभ–मननुष्ठानमुच्यते ॥८॥

ओघसंज्ञात्र सामान्य–ज्ञानरूपा निबन्धनम् ।
लोकसंज्ञा च निर्दोष–सूत्रमार्गानुपेक्षिणी ॥९॥

न लोकं नापि सूत्रं नो, गुरुवाचमपेक्षते ।
अनध्यवसितं किञ्चित्–कुरुते चौघसंज्ञया ॥१०॥

शुद्धस्यान्वेषणे तीर्थो–च्छेदः स्यादिति वादिनाम् ।
लोकाचारादरश्रद्धा, लोकसंज्ञेति गीयते ॥११॥

शिक्षितादिपदोपेत–मप्यावश्यकमुच्यते ।
द्रव्यतो भावनिर्मुक्त- मशुद्धस्य तु का कथा ॥१२॥

तीर्थोच्छेदभिया हन्ता–विशुद्धस्यैव चादरे ।
सूत्रक्रियाविलोपः स्या–द्गतानुगतिकत्वतः ॥१३॥

धर्म्मोद्यतेन कर्त्तव्यं, कृतं बहुभिरेव चेत् ।
तदा मिथ्यादृशां धर्मो, न त्याज्यः स्यात्कदाचन ॥१४॥

तस्माद्गतानुगत्या यत्–क्रियते सूत्रवर्जितम् ।
ओघतो लोकतो वा, तदननुष्ठानमेव हि ॥१५॥

अकामनिर्जराङ्गत्वं, कायक्लेशादिहोदितम् ।
सकामनिर्जरा तु स्यात्, सोपयोगप्रवृत्तितः ॥१६॥

सदनुष्ठानरागेण, तद्धेतुमार्गगामिनाम् ।
एतच्च चरमावर्त्ते॓ऽ–नाभोगादेर्विना भवेत् ॥१७॥

धर्मयौवनकालोऽयं, भवबालदशापरा ।
अत्रास्यात्सत्क्रियारागो-ऽन्यत्र चासत्क्रियादरः ॥१८॥

भोगरागाद् यथा यूनो, बालक्रीडाऽखिला ह्रिये ।
धर्म्मे यूनस्तथा धर्म्म-रागेणासत्क्रिया ह्रिये ॥१९॥

चतुर्थे चरमावर्त्ते, तस्माद्धर्म्मानुरागतः ।
अनुष्ठानं विनिर्दिष्टं, बीजादिक्रमसङ्गतम् ॥२०॥

बीजं चेह जनान् दृष्ट्वा, शुद्धानुष्ठानकारिणः ।
बहुमानप्रशंसाभ्यां, चिकीर्षा शुद्धगोचरा ॥२१॥

तस्या एवानुबन्धश्चा कलङ्कः कीर्त्यतेऽङ्कुरः ।
तद्धेत्वन्वेषणा चित्रा, स्कंधकल्पा च वर्णिता ॥२२॥

प्रवृत्तिस्तेषु चित्रा च, पत्रादिसदृशी मता ।
पुष्पं च गुरुयोगादि-हेतुसम्पत्तिलक्षणम् ॥२३॥

भावधर्म्मस्य सम्पत्ति-र्या च सद्देशनादिना ।
फलं तदत्र विज्ञेयं, नियमान्मोक्षसाधकम् ॥२४॥

सहजो भावधर्मो हि, शुद्धश्चन्दनगन्धवत् ।
एतद्गर्भमनुष्ठान-ममृतं सम्प्रचक्षते ॥२५॥

जैनीमाज्ञां पुरस्कृत्य, प्रवृत्तं चित्तशुद्धितः ।
संवेगगर्भमत्यन्त-ममृतं तद्विदो विदुः ॥२६॥

शास्त्रार्थालोचनं सम्यक्, प्रणिधानं च कर्म्मणि ।
कालाद्यङ्गाविपर्यासोऽ-मृतानुष्ठानलक्षणम् ॥२७॥

३

द्वयं हि सदनुष्ठानं, त्रयमात्रासदेव च ।
तत्रापि चरमं श्रेष्ठं, मोहोग्रविषनाशनात् ॥२८॥
आदरः करणे प्रीति-रविघ्नः सम्पदागमः ।
जिज्ञासा तज्ज्ञसेवा च, सदनुष्ठानलक्षणम् ॥२९॥
भेदैर्भिन्नं भवेदिच्छा-प्रवृत्तिस्थिरसिद्धिभिः ।
चतुर्विधमिदं मोक्ष-योजनाद्योगसंज्ञितम् ॥३०॥
इच्छा तद्वत्कथा प्रीति-युक्ताविपरिणामिनी ।
प्रवृत्तिः पालनं सम्यक्, सर्वत्रोपशमान्वितम् ॥३१॥
सत्क्षयोपशमोत्कर्षा-दतिचारादिचिन्तया ।
रहितं तु स्थिरं सिद्धिः, परेषामर्थसाधकम् ॥३२॥
भेदा इमे विचित्राः स्युः, क्षयोपशमभेदतः ।
श्रद्धाप्रीत्यादियोगेन, भव्यानां मार्गगामिनाम् ॥३३॥
अनुकम्पा च निर्वेदः, संवेगः प्रशमस्तथा ।
एतेषामनुभावाः स्यु-रिच्छादीनां यथाक्रमम् ॥३४॥
कायोत्सर्गादिसूत्राणां, श्रद्धामेधादिभावतः ।
इच्छादियोगे साफल्यं, देशसर्वव्रतस्पृशाम् ॥३५॥
गुडखण्डादिमाधुर्य-भेदवत् पुरुषान्तरे ।
भेदेऽपीच्छादिभावानां, दोषो नार्थान्वयादिह ॥३६॥
येषां नेच्छादिलेशोपि, तेषां त्वेतत्समर्पणे ।
स्फुटो महामृषावाद, इत्याचार्याः प्रचक्षते ॥३७॥

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

उन्मार्गोत्थापनं बाढ-मसमञ्जसकारणे ।
भावनीयमिदं तत्त्वं, जानानैर्योगविंशिकाम् ॥३८॥

त्रिधा तत्सदनुष्ठान-मादेयं शुद्धचेतसा ।
ज्ञात्वा समयसद्भावं, लोकसंज्ञां विहाय च ॥३९॥

---

११. मनःशुद्ध्यधिकारः

उचितमाचरणं शुभमिच्छतां, प्रथमतो मनसः खलु शोधनम् ।
गदवतां ह्यकृते मलशोधने, कमुपयोगमुपैतु रसायनम् ॥१॥

परजने प्रसभं किमु रज्यति, द्विषति वा स्वमनो यदि निर्मलम् ।
विरहिणामरतेर्जगतो रते-रपि च का विकृतिर्विमले विधौ ।२।

रुचितमाकलयन्ननुपस्थितं, स्वमनसैव हि शोचति मानवः ।
उपनते स्मयमानमुखः पुन-र्भवति तत्र परस्य किमुच्यताम् ।३।

चरणयोगघटान्प्रविलोठ्यन्, शमरसं सकलं विकरत्यधः ।
चपल एष मनःकपिरुच्चकै, रसवणिग् विदधातु मुनिस्तु किं ।४

संततकुट्टितसंयमभूतलो-त्थितरजोनिकरैः प्रथयंस्तमः ।
अतिदृढैश्च मनस्तुरगो गुणै-रपि नियन्त्रित एष न तिष्ठति ।५।

जिनवचोघनसारमलिम्लुचः, कुसुमसायकपावकदीपकः ।
अहह कोपि मनःपवनो बली, शुभमतिद्रुमसन्ततिभङ्गकृत् ।६।

चरणगोपुरभङ्गपरः स्फुरत्-समयबोधतरूनपि पातयन् ।
भ्रमति यद्यतिमत्तमनोगजः, क्व कुशलं शिवराजपथे तदा ।७।

www.jaintatvagyanshala.org

व्रततरून्प्रगुणीकुरुते जनो, दहति दुष्टमनोदहनः पुनः ।
ननु परिश्रम एष विशेषवान्, क भविता सुगुणोपवनोदये ।८।
अनिगृहीतमना विदधत्परां, न वपुषा वचसा च शुभक्रियाम् ।
गुणमुपैति विराधनयाऽनया, बत दुरन्तभवभ्रममञ्चति ।९।
अनिगृहीतमनाः कुविकल्पतो, नरकमृच्छति तन्दुलमत्स्यवत्
इयमभक्षणजा तदजीर्णताऽनुपनतार्थविकल्पकदर्थना ।१०।
मनसि लोलतरे विपरीततां, वचननेत्रकरेङ्गितगोपना ।
व्रजति धूर्त्ततया ह्यनयाखिलं, निबिडदम्भपरैर्मुषितं जगत् ।११
मनस एव ततः परिशोधनं, नियमतो विदधीत महामतिः ।
इदमभेषजसंवननं मुनेः, परपुमर्थरतस्य शिवश्रियः । १२।।
प्रवचनाब्जविलासरविप्रभा, प्रशमनीरतरङ्गतरङ्गिणी ।
हृदयशुद्धिरुदीर्णमदज्वर-प्रसरनाशविधौ परमौषधम् ।।१३।।
अनुभवामृतकुण्डमनुत्तर-व्रतमरालविलासपयोजिनी ।
सकलकर्मकलङ्कविनाशिनी, मनस एव हि शुद्धिरुदाहृता।१४
प्रथमतो व्यवहारनयस्थितोऽ-शुभविकल्पनिवृत्तिपरो भवेत्
शुभविकल्पमयव्रतसेवया, हरति कण्टक एव हि कण्टकम् १५
विषमधीत्य पदानि शनैः शनै-र्हरति मन्त्रपदावधि मान्त्रिकः
भवति देशनिवृत्तिरपि स्फुटा, गुणकरी प्रथमं मनसस्तथा।१६।
च्युतमसदूषयव्यवसायतो, लगति यत्र मनोऽधिकसौष्ठवात्
प्रतिकृतिः पदमात्मवदेव वा, तदवलम्बनमत्र शुभं मतम् १७

तदनु काचन निश्चयकल्पना, विगलितव्यवहारपदावधिः ।
न किमपीति विवेचनसन्मुखी,भवति सर्वनिवृत्तिसमाधये।१८

इह हि सर्वबहिर्विषयच्युतं, हृदयमात्मनि केवलमागतम् ।
चरणदर्शनबोधपरम्परा-परिचितं-प्रसरत्यविकल्पकम् ।१९।

तदिदमन्यदुपैत्यधुनापिनो, नियतवस्तुविलास्यापि निश्चयात् ।
क्षणमसङ्गमुदीतनिसर्गधी-हृतबहिर्ग्रहमन्तरुदाहृता ॥२०॥

कृतकषायजयः सगभीरिम, प्रकृतिशान्तमुदात्तमुदारधीः ।
समनुगृह्यमनोऽनुभवत्यहो,गलितमोहतमः परमं महः ।२१।

गलितदुष्टविकल्पपरम्परं, धृतविशुद्धि मनो भवतीदृशम् ।
धृतिमुपेत्य ततश्चमहामतिः,समधिगच्छतिशुभ्रयशःश्रियम्२२

१२. सम्यक्त्वाधिकारः

मनःशुद्धिश्च सम्यक्त्वे, सत्येव परमार्थतः ।
तद्विना मोहिगर्भा सा, प्रत्यपायानुबन्धिनी ॥१॥

सम्यक्त्वसहिता एव-शुद्धा दानादिकाः क्रियाः ।
तासां मोक्षफले प्रोक्ता, यदस्य सहकारिता ॥२॥

कुर्वाणोऽपि क्रियां ज्ञाति-धनभोगांस्त्यजन्नपि ।
दुःखस्योरो ददानोऽपि, नान्धो जयति वैरिणम् ॥३॥
कुर्वन्निवृत्तिमप्येवं, कामभोगांस्त्यजन्नपि ।
दुःखस्योरो ददानोऽपि, मिथ्यादृष्टिर्न सिध्यति ॥४॥

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

कनीनिकेव नेत्रस्य, कुसुमस्येव सौरभम् ।
सम्यक्त्वमुच्यते सारः, सर्वेषां धर्म्मकर्म्मणाम् ॥५॥

तत्त्वश्रद्धानमेतच्च, गदितं जिनशासने ।
सर्वे जीवा न हन्तव्याः, सूत्रे तत्त्वमितीष्यते ॥६॥

शुद्धो धर्मोऽयमित्येत-द्धर्म्मरुच्यात्मकं स्थितम् ।
शुद्धानामिदमन्यासां, रुचीनामुपलक्षणम् ॥७॥

अथवेदं यथा तत्त्व-माज्ञयैव तथाऽखिलम् ।
नवानामपि तत्त्वाना-मितिश्रद्धोदितार्थतः ॥८॥

इहैव प्रोच्यते शुद्धाऽ-हिंसा वा तत्त्वमित्यतः ।
सम्यक्त्वं दर्शितं सूत्र-प्रामाण्योपगमात्मकम् ॥९॥

शुद्धाऽहिंसोक्तितः सूत्र-प्रामाण्यं तत एव च ।
अहिंसाशुद्धधीरेव-मन्योन्याश्रमभीर्ननु ॥१०॥

नैवं यस्मादहिंसायां, सर्वेषामेकवाक्यता ।
तच्छुद्धतवबोधश्च, सम्भवादिविचारणात् ॥११॥

यथाऽहिंसादयः पञ्च, व्रतधर्मयमादिभिः ।
पदैः कुशलधर्माद्यैः, कथ्यन्ते स्वस्वदर्शने ॥१२॥

प्राहुर्भागवतास्तत्र, व्रतोपव्रतपञ्चकम् ।
यमांश्च नियमान् पाशुपता धर्मान् दशाभ्यधुः ॥१३॥

अहिंसा सत्यवचन-मस्तैन्यं चाप्यकल्पना ।
ब्रह्मचर्यं तथा क्रोधो, ह्यार्जवं शौचमेव च ॥१४॥

www.jaintatvagyanshala.org

सन्तोषो गुरुशुश्रूषा, इत्येते दश कीर्तिताः ।
निगद्यन्ते यमाः सांख्यै-रपि व्यासानुसारिभिः ॥१५॥

अहिंसा सत्यमस्तैन्यं, ब्रह्मचर्यं तुरीयकम् ।
पञ्चमो व्यवहारश्चे-त्येते पञ्च यमाः स्मृताः ॥१६॥

अक्रोधो गुरुशुश्रूषा, शौचमाहारलाघवम् ।
अप्रमादश्च पञ्चैते, नियमाः परिकीर्तिताः ॥१७॥

बौद्धैः कुशलधर्माश्च, दशेष्यन्ते यदुच्यते ।
हिंसास्तेयान्यथाकामं, पैशुन्यं परुषानृतम् ॥१८॥

सम्भिन्नालापव्यापाद-मभिध्यादृग्विपर्ययम् ।
पापकर्मेति दशधा, कायवाङ्मानसैस्त्यजेत् ॥१९॥

ब्रह्मादिपदवाच्यानि, तान्याहुर्वैदिकादयः ।
अतः सर्वैकवाक्यत्वा-द्धर्मशास्त्रमदोऽर्थकम् ॥२०॥

क चैतत्सम्भवो युक्त, इति चिन्त्यं महात्मना ।
शास्त्रं परीक्षमाणेना-व्याकुलेनान्तरात्मना ॥२१॥

प्रमाणलक्षणादेस्तु, नोपयोगोऽत्र कश्चन ।
तन्निश्चयेऽनवस्थाना-दन्यथार्थस्थितेर्यतः ॥२२॥

प्रसिद्धानि प्रमाणानि, व्यवहारश्च तत्कृतः ।
प्रमाणलक्षणस्योक्तौ, ज्ञायते न प्रयोजनम् ॥२३॥

तत्रात्मा नित्य एवेति, येषामेकान्तदर्शनम् ।
हिंसादयः कथं तेषां, कथमप्यात्मनोऽव्ययात् ॥२४॥

मनोयोगविशेषस्य, ध्वंसो मरणमात्मनः ।
हिंसा तच्चेन्न तत्त्वस्य, सिद्धेरार्थसमाजतः ॥२५॥

नैति बुद्धिगता दुःखो-त्पादरूपेयमौचितीम् ।
पुंसिभेदाग्रहात्तस्याः, परमार्थाऽव्यवस्थितेः ॥२६॥

न च हिंसापदं नाश-पर्यायं कथमप्यहो ।
जीवस्यैकान्तनित्यत्वेऽ-नुभवाबाधकं भवेत् ॥२७॥

शरीरेणापि सम्बन्धो, नित्यत्वेऽस्य न सम्भवी ।
विभुत्वे नैव संसारः, कल्पितः स्यादसंशयम् ॥२८॥

आत्मक्रियां विना च स्यान्-मिताणुग्रहणं कथम् ।
कथं संयोगभेदादि-कल्पना चापि युज्यते ॥२९॥

अदृष्टाद्देहसंयोगः, स्यादन्यतरकर्म्मजः ।
इत्थं जन्मोपपत्तिश्चेन्-न तद्योगाविवेचनात् ॥३०॥

कथञ्चिन्मूर्त्ततापत्ति-र्विना वपुरसङ्क्रमात् ।
व्यापारयोगतश्चैव, यत्किञ्चित्तदिदं जगुः ॥३१॥

निष्क्रियोऽसौ ततो हन्ति, हन्यते वा न जातुचित् ।
कञ्चित्केनचिदित्येवं, न हिंसास्योपपद्यते ॥३२॥

अनित्यैकान्तपक्षेऽपि, हिंसादीनामसम्भवः ।
नाशहेतोरयोगेन, क्षणिकत्वस्य साधनात् ॥३३॥

न च सन्तानभेदस्य, जनको हिंसको भवेत् ।
सांवृतत्वादजन्यत्वात्, भावत्वनियतं हि तत् ॥३४॥

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

नरादिः क्षणहेतुश्च, सूकरादेर्न हिंसकः ।
सूकरान्त्यक्षणेनैव, व्यभिचारप्रसङ्गतः ॥३५॥

अनन्तरक्षणोत्पादे, बुद्धलुब्धकयोस्तुला ।
नैव तद्विरतिः क्वापि, ततः शास्त्राद्यसङ्गतिः ॥३६॥

घटन्ते न विनाऽहिंसा, सत्यादीन्यपि तत्त्वतः ।
एतस्या वृत्तिभूतानि, तानि यद्भगवान् जगौ ॥३७॥

मौनीन्द्रे च प्रवचने, युज्यते सर्वमेव हि ।
नित्यानित्ये स्फुटं देहाद्-भिन्नाभिन्ने तथात्मनि ॥३८॥

आत्मा द्रव्यार्थतो नित्यः, पर्यायार्थाद्विनश्वरः ।
हिनस्ति हन्यते तत्त-त्फलान्यप्याधिगच्छति ॥३९॥

इह चानुभवः साक्षी, व्यावृत्त्यन्वयगोचरः ।
एकान्तपक्षपातिन्यो, युक्तयस्तु मिथो हताः ॥४०॥

पीडाकर्तृत्वतो देह-व्यापत्त्या दुष्टभावतः ।
त्रिधा हिंसागमे प्रोक्ता, नहीत्थमपहेतुका ॥४१॥

हन्तुर्जाग्रति को दोषो, हिंसनीयस्य कर्म्मणि ।
प्रसक्तिस्तदभावे चा-न्यत्रापीति मुधा वचः ॥४२॥

हिंस्यकर्म्मविपाकेयं, दुष्टाशयनिमित्तता ।
हिंसकत्वं न तेनेदं, वैद्यस्य स्याद्रिपोरिव ॥४३॥

इत्थं सदुपदेशादे-स्तन्निवृत्तिरपि स्फुटा ।
सोपक्रमस्य पापस्य, नाशात्स्वाशयवृद्धितः ॥४४॥

www.jaintatvagyanshala.org

अपवर्गतरोर्बीजं, मुख्याऽहिंसेयमुच्यते ।
सत्यादीनि व्रतान्यत्र, जायन्ते पल्लवा नवाः ॥४५॥

अहिंसासम्भवश्चेत्थं, दृश्यतेऽत्रैव शासने ।
अनुबन्धादिसंशुद्धि-रप्यत्रैवास्ति वास्तवी ॥४६॥

हिंसाया ज्ञानयोगेन, सम्यग्दृष्टेर्महात्मनः ।
तप्तलोहपदन्यास-तुल्याया नानुबन्धनम् ॥४७॥

सतामस्याश्च कस्याश्चिद्, यतनाभक्तिशालिनाम् ।
अनुबन्धोह्यहिंसाया, जिनपूजादिकर्म्मणि ॥४८॥

हिंसानुबन्धिनी हिंसा, मिथ्यादृष्टेस्तु दुर्मतेः ।
अज्ञानशक्तियोगेन, तस्याहिंसापि तादृशी ॥४९॥

येन स्यान्निह्नवादीनां, दिविषद्दुर्गतिः क्रमात् ।
हिंसैव महती तिर्यङ्-नरकादिभवान्तरे ॥५०॥

साधूनामप्रमत्तानां, सा चाहिंसानुबन्धिनी ।
हिंसानुबन्धविच्छेदाद्-गुणोत्कर्षो यतस्ततः ॥५१॥

मुग्धानामियमज्ञत्वात्, सानुबन्धा न कर्हिचित् ।
ज्ञानोद्रेकाप्रमादाभ्या-मस्या यदनुबन्धनम् ॥५२॥

एकस्यामपि हिंसाया-मुक्त सुमहदन्तरम् ।
भाववीर्यादिवैचित्र्या-दहिंसायां च तत्तथा ॥५३॥

सद्यः कालान्तरे चैत-द्विपाकेनापि भिन्नता ।
प्रतिपक्षान्तरालेन, तथाशक्तिनियोगतः ॥५४॥

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

हिंसाप्युत्तरकालीन-विशिष्टगुणसङ्क्रमात् ।
त्यक्ताविध्यनुबन्धत्वा-दहिंसावातिभक्तितः ॥५५॥

इत्थंभङ्गशतोपेताऽ-हिंसा यत्रोपवर्ण्यते ।
सर्वांशपरिशुद्धं त-त्प्रमाणं जिनशासनम् ॥५६॥

अर्थोऽयमपरोऽनर्थ, इति निर्द्धारणं हृदि ।
आस्तिक्यं परमं चिह्नं, सम्यक्त्वस्य जगुर्जिनाः ॥५७॥

शमसम्वेगनिर्वेदा-नुकम्पाभिः परिष्कृतम् ।
दधतामेतदच्छिन्नं, सम्यक्त्वं स्थिरतां व्रजेत् ॥५८॥

---

१३. मिथ्यात्वत्यागाधिकारः

मिथ्यात्वत्यागतः शुद्धं, सम्यक्त्वं जायतेऽङ्गिनाम् ।
अतस्तत्परिहाराय, यतितव्यं महात्मना ॥१॥

नास्ति नित्यो न कर्त्ता च, न भोक्तात्मा न निर्वृतः ।
तदुपायश्च नेत्याहु-र्मिथ्यात्वस्य पदानि षट् ॥२॥

एतैर्यस्माद्भवेच्छुद्ध-व्यवहारविलङ्घनम् ।
अयमेव च मिथ्यात्व-ध्वंसी सदुपदेशतः ॥३॥

नास्तित्वादिग्रहे नैवो-पदेशो नोपदेशकः ।
ततः कस्योपकारः स्या-त्सन्देहादिव्युदासतः ॥४॥

येषां निश्चय एवेष्टो, व्यवहारस्तु सङ्गतः ।
विप्राणां म्लेच्छभाषेव, स्वार्थमात्रोपदेशनात् ॥५॥

www.jaintatvagyanshala.org

यथा केवलमात्मानं, जानानः श्रुतकेवली ।
श्रुतान्निश्चिनुयात्सर्वं श्रुतं च व्यवहारतः ॥६॥

निश्चयार्थोऽत्र नो साक्षा-द्वक्तुं केनापि पार्यते ।
व्यवहारो गुणद्वारा, तदर्थावगमक्षमः ॥७॥

प्राधान्यं व्यवहारे चे-त्तत्तेषां निश्चये कथम् ।
परार्थस्वार्थते तुल्ये, शब्दज्ञानात्मनोर्द्वयोः ॥८॥

प्राधान्याद्व्यवहारस्य, ततस्तच्छेदकारिणाम् ।
मिथ्यात्वरूपतैतेषां, पदानां परिकीर्त्तिता ॥९॥

नास्त्येवात्मेति चार्वाकः, प्रत्यक्षानुपलम्भतः ।
अहन्ताव्यपदेशस्य, शरीरेणोपपत्तितः ॥१०॥

मद्याङ्गेभ्यो मदव्यक्तिः, प्रत्येकमसती यथा ।
मिलितेभ्यो हि भूतेभ्यो, ज्ञानव्यक्तिस्तथा मता ॥११॥

राजरङ्कादिवैचित्र्य-मपि नात्मबलाहितम् ।
स्वाभाविकस्य भेदस्य, ग्रावादिष्वपि दर्शनात् ॥१२॥

वाक्यैर्न गम्यते चात्मा, परस्परविरोधिभिः ।
दृष्टवान्न च कोऽप्येनं, प्रमाणं यद्वचो भवेत् ॥१३॥

आत्मानं परलोकं च, क्रियां च विविधां वदन् ।
भोगेभ्यो भ्रंशयत्युच्चै-र्लोकचित्तं प्रतारकः ॥१४॥

त्याज्यास्तन्नैहिकाः कामाः कार्या नानागतस्पृहा ।
भस्मीभूतेषु भूतेषु, वृथा प्रत्यागतिस्पृहा ॥१५॥

तदेतद्दर्शनं मिथ्या, जीवः प्रत्यक्ष एव यत् ।
गुणानां संशयादीनां, प्रत्यक्षाणामभेदतः ॥१६॥

न चाहम्प्रत्ययादीनां, शरीरस्यैव धर्म्मता ।
नेत्रादिग्राह्यतापत्ते-र्नियतं गौरवादिवत् ॥१७॥

शरीरस्यैव चात्मत्वे, नानुभूतस्मृतिर्भवेत् ।
बालत्वादिदशाभेदा-त्तस्यैकस्यानवस्थितेः ॥१८॥

नात्माङ्गं विगमेऽप्यस्य, तल्लब्धानुस्मृतिर्यतः ।
व्यये गृहगवाक्षस्य, तल्लब्धार्थाधिगन्तृवत् ॥१९॥

न दोषः कारणात्कार्ये, वासनासम्भ्रमाच्च न ।
भ्रूणस्य स्मरणापत्ते-रम्बानुभवसङ्क्रमात् ॥२०॥

नोपादानादुपादेय-वासनास्थैर्यदर्शने ।
करादेस्तथात्वेना-योग्यत्वात्परणुस्थितौ ॥२१॥

मद्याङ्गेभ्यो मदव्यक्ति-रपि नो मेलकं विना ।
ज्ञानव्यक्तिस्तथा भाव्याऽ-न्यथा सा सर्वदा भवेत् ॥२२॥

राजरङ्कादिवैचित्र्य-मप्यात्मकृतकर्मजम् ।
सुखदुःखादिसन्वित्ति-विशेषो नान्यथा भवेत् ॥२३॥

आगमाद्गम्यते चात्मा, दृष्टेष्टार्थाविरोधिनः ।
तदुक्ता सर्वविच्चैनं, दृष्टवान्वीतकश्मलः ॥२४॥

अभ्रान्तानां च विफला, नामुष्मिक्यः प्रवृत्तयः ।
परवन्धनहेतोः कः, स्वात्मानमवसादयेत् ॥२५॥

सिद्धिः स्थाण्वादिवद्व्यक्ता, संशयादेव चात्मनः ।
असौ खरविषाणादौ, व्यस्तार्थविषयः पुनः ॥२६॥

अजीव इति शब्दश्च, जीवसत्तानियन्त्रितः ।
असतो न निषेधो य-त्संयोगादिनिषेधनात् ॥२७॥

संयोगः समवायश्च, सामान्यं च विशिष्टता ।
निषिध्यते पदार्थानां, त एव न तु सर्वथा ॥२८॥

शुद्धं व्युत्पत्तिमज्जीव-पदं सार्थं घटादिवत् ।
तदर्थश्च शरीरं नो, पर्यायपदभेदतः ॥२९॥

आत्मव्यवस्थितेस्त्याज्यं, ततश्चार्वाकदर्शनम् ।
पापाः किलैतदालापाः, सद्व्यापारविरोधिनः ॥३०॥

ज्ञानक्षणावलीरूपो, नित्यो नात्मेति सौगताः ।
क्रमाक्रमाभ्यां नित्यत्वे, युज्यतेऽर्थक्रिया न हि ॥३१॥

स्वभावहानितो ध्रौव्यं, क्रमेणार्थक्रियाकृतौ ।
अक्रमेण च तद्भावे, युगपत्सर्वसम्भवः ॥३२॥

क्षणिके तु न दोषोऽस्मिन्, कुर्वद्रूपविशेषिते ।
ध्रुवेक्षणोत्थतृष्णाया, निवृत्तेश्च गुणो महान् ॥३३॥

मिथ्यात्वबुद्धिकृन्नूनं, तदेतदपि दर्शनम् ।
क्षणिके कृतहानिर्य-त्तथात्मन्यकृतागमः ॥३४॥

एकद्रव्यान्वयभावा-द्वासनासङ्क्रमश्च न ।
पौर्वापर्यं हि भावानां, सर्वत्रातिप्रसक्तिमत् ॥३५॥

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

कुर्वद्रूपविशेषे च, न प्रवृत्तिर्न वाऽनुमा ।
अनिश्चयान्न वाध्यक्षं, तथा चोदयनो जगौ ॥३६॥

न वैजात्यं विना तत् स्या-न्न तस्मिन्ननुमा भवेत् ।
विना तेन न तत्सिद्धि-र्नाध्यक्षं निश्चयं विना ॥३७॥

एकताप्रत्यभिज्ञानं, क्षणिकत्वं च बाधते ।
योऽहमन्वभवं सोऽहं, स्मरामीत्यवधारणात् ॥३८॥

नास्मिन्विषयबाधो यत्, क्षणिकेऽपि यथैकता ।
नानाज्ञानान्वये तद्वत्, स्थिरे नानाक्षणान्वये ॥३९॥

नानाकार्यैक्यकरण-स्वाभाव्ये च विरुध्यते ।
स्याद्वादसन्निवेशेन, नित्यत्वेऽर्थक्रिया न हि ॥४०॥

नीलादावप्यतद्भेद-शक्तयः सुवचाः कथम् ।
परेणापि हि नानेक-स्वभावोपगमं विना ॥४१॥

ध्रुवेक्षणेऽपि न प्रेम, निवृत्तमनुपप्लवात् ।
ग्राह्याकार इव ज्ञाने, गुणस्तन्नात्र दर्शने ॥४२॥

प्रत्युतानित्यभावे हि, स्वतः क्षणजनुर्धिया ।
हेत्वनादरतः सर्व-क्रियाविफलता भवेत् ॥४३॥

तस्मादिदमपि त्याज्य-मनित्यत्वस्य दर्शनम् ।
नित्यसत्यचिदानन्द-पदसंसर्गमिच्छता ॥४४॥

न कर्त्ता नापि भोक्तात्मा, कापिलानां तु दर्शने ।
जन्यधर्माश्रयो नायं, प्रकृतिः परिणामिनी ॥४५॥

www.jaintatvagyanshala.org

प्रथमः परिणामोऽस्या, बुद्धिर्धर्माष्टकाऽन्विता ।
ततोऽहङ्कारतन्मात्रे-न्द्रियभूतोदयः क्रमात् ॥४६॥

चिद्रूपपुरुषो बुद्धेः, सिध्यै चैतन्यमानतः ।
सिद्धिस्तस्या अविषयाऽ-[1]वच्छेदनियमाश्रितः ॥४७॥

हेतुत्वे पुंस्प्रकृत्यर्थे-न्द्रियाणामत्र निर्वृतिः ।
दृष्टादृष्टविभागश्च, व्यासङ्गश्च न युज्यते ॥४८॥

स्वप्ने व्याघ्रादिसङ्कल्पा-न्नरत्वानभिमानतः ।
अहङ्कारश्च नियत-व्यापारः परिकल्प्यते ॥४९॥

तन्मात्रादिक्रमस्तस्मा-त्प्रपञ्चोत्पत्तिहेतवे ।
इत्थं बुद्धिर्जगत्कर्त्री, पुरुषो न विकारभाक् ॥५०॥

पुरुषार्थोपरागौ द्वौ, व्यापारावेश एव च ।
अत्रांशो वेद्म्यहं वस्तु, करोमीति च धीस्ततः ॥५१॥

चेतनोऽहं करोमीति, बुद्धेर्भेदाग्रहात्स्मयः ।
एतन्नाशेऽनवच्छिन्नं, चैतन्यं मोक्ष इष्यते ॥५२॥

कर्तृबुद्धिगते दुःख-सुखे पुंस्युपचारतः ।
नरनाथे यथा भृत्य-गतौ जयपराजयौ ॥५३॥

कर्त्ता भोक्ता च नो तस्मा-दात्मा नित्यो निरञ्जनः ।
अध्यासादन्यथाबुद्धि-स्तथा चोक्तं महात्मना ॥५४॥

---

१ ऽवच्छेदनियमान्वित इति वा पाठः ।

प्रकृतेः क्रियमाणानि, गुणैः कर्माणि सर्वथा ।
अहंकारविमूढात्मा, कर्त्ताहमिति मन्यते ॥५५॥

विचार्यमाणं नो चारु, तदेतदपि दर्शनम् ।
कृतिचैतन्ययोर्व्यक्तं, सामानाधिकरण्यतः ॥५६॥

बुद्धिः कर्त्री च भोक्त्री च, नित्या चेन्नास्ति निर्वृतिः ।
अनित्या चेन्न संसारः, प्राग्धर्मादेरयोगतः ॥५७॥

प्रकृतावेव धर्मादि-स्वीकारे बुद्धिरेव का ।
सुवचश्च घटादौ स्या-दीदृग्धर्म्मान्वयस्तथा ॥५८॥

कृतिभोगौ च बुद्धेश्चेद् बन्धो मोक्षश्च नात्मनः ।
ततश्चात्मानमुद्दिश्य, कूटमेतद्यदुच्यते ॥५९॥

पञ्चविंशतितत्त्वज्ञो, यत्र यत्राश्रमे रतः ।
जटी मुण्डी शिखी चापि, मुच्यते नात्र संशयः ॥६०॥

१ भवबन्धनात् इति वा पाठः ।

एतस्य चोपचारत्वे, मोक्षशास्त्रं वृथाखिलम् ।
अन्यस्य हि विमोक्षार्थं, न कोऽप्यन्यः प्रवर्तते ॥६१॥

कापिलानां मते तस्मा-दस्मिन्नैवोचिता रतिः ।
यत्रानुभवसंसिद्धः, कर्त्ता भोक्ता च लुप्यते ॥६२॥

नास्ति निर्वाणमित्याहु-रात्मनः केऽप्यबन्धतः ।
प्राक्पश्चाद्युगपद्वापि, कर्म्मबन्धाव्यवस्थितेः ॥६३॥

अनादिर्यदि सम्बन्ध, इष्यते जीवकर्मणोः।
तदानंत्यान्न मोक्षः स्या-त्तदात्माकाशयोगवत् ॥६४॥

तदेतदत्यसम्बद्धं, यन्मिथो हेतुकार्ययोः ।
सन्तानानादिता बीजा-ङ्कुरवत् देहकर्मणोः ॥६५॥

कर्त्ता कर्मान्वितो देहे, जीवः कर्मणि देहयुक् ।
क्रियाफलोपभुक्कुम्भे, दण्डान्वितकुलालवत् ॥६६॥

अनादिसन्ततेर्नाशः, स्याद्बीजाङ्कुरयोरिव ।
कुकुट्यण्डकयोः स्वर्ण-मलयोरिव वानयोः ॥६७॥

भव्येषु च व्यवस्थेयं, सम्बन्धो जीवकर्मणोः ।
अनाद्यनन्तोऽभव्यानां, स्यादात्माकाशयोगवत् ॥६८॥

द्रव्यभावे समानेऽपि, जीवाजीवत्वभेदवत् ।
जीवभावे समानेऽपि, भव्याभव्यत्वयोर्भिदा ॥६९॥

स्वाभाविकं च भव्यत्वं, कलशप्रागभाववत् ।
नाशकारणसाम्राज्या-द्विनश्यन्न विरुद्ध्यते ॥७०॥

भव्योच्छेदो न चैवं स्याद्-गुर्वानन्त्यान्नभोंशवत् ।
प्रतिमादलवत् क्वापि, फलाभावेपि योग्यता ॥७१॥

नैतद्वयं वदामो यद्-भव्यः सर्वोऽपि सिध्यति ।
यस्तु सिध्यति सोऽवश्यं, भव्य एवेति नो मतम् ॥७२॥

ननु मोक्षेऽपि जन्यत्वा-द्विनाशिनी भवस्थितिः ।
नैव प्रध्वंसवत्तस्या-निधनत्वव्यवस्थितेः ॥७३॥

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

आकाशस्येव वैविक्त्या, मुद्गरादेर्घटक्षये ।
ज्ञानादेः कर्मणो नाशे, नात्मनो जायतेऽधिकम् ॥७४॥

न च कर्माणुसम्बन्धा-न्मुक्तस्यापि न मुक्तता ।
योगानां बन्धहेतूना-मपुनर्भवसम्भवात् । ॥७५॥

सुखस्य तारतम्येन, प्रकर्षस्यापि सम्भवात् ।
अनन्तसुखसंवित्ति-र्मोक्षः सिध्यति निर्भयः ॥७६॥

वचनं नास्तिकाभाना-मात्मसत्तानिषेधकम् ।
भ्रान्तानां तेन नादेयं, परमार्थगवेषिणा ॥७७॥

न मोक्षोपाय इत्याहु-रपरे नास्तिकोपमाः ।
कार्यमस्ति न हेतुश्चे-त्येषा तेषां कदर्थना ॥७८॥

अकस्मादेव भवती-त्यलीकं नियतावधेः ।
कादाचित्कस्य दृष्टत्वाद्-बभाषे तार्किकोऽप्यदः ॥७९॥

हेतुभूतिनिषेधो न, स्वानुपाख्याविधिर्न च ।
स्वभाववर्णना नैव-मवधेर्नियतत्वतः ॥८०॥

न च सार्वत्रिको मोक्षः, संसारस्यापि दर्शनात् ।
न चेदानीं न तद्व्यक्ति-र्व्यञ्जको हेतुरेव यत् ॥८१॥

मोक्षोपायोऽस्तु किन्त्वस्य, निश्चयो नेति चेन्मतम् ।
तन्न रत्नत्रयस्यैव, तथा भावविनिश्चयात् ॥८२॥

भवकारणरागादि-प्रतिपक्षमदः खलु ।
तद्विपक्षस्य मोक्षस्य, कारणं घटतेतराम् ॥८३॥

www.jaintatvagyanshala.org

अथ रत्नत्रयप्राप्तेः, प्राक्कर्ममलघुता यथा ।
परतोऽपि तथैव स्या-दिति किं तदपेक्षया ॥८४॥

नैवं यत्पूर्वसेवैव, मृद्वी नो साधनक्रिया ।
सम्यक्त्वादिक्रिया तस्माद्, दृढैव शिवसाधने ॥८५॥

गुणाः प्रादुर्भवन्त्युच्चै-रथवा कर्मलाघवात् ।
तथाभव्यतया तेषां, कुतोऽपेक्षानिवारणम् ॥८६॥

तथाभव्यतयाक्षेपाद्-गुणा न च न हेतवः ।
अन्योन्यसहकारित्वाद्, दण्डचक्रभ्रमादिवत् ॥८७॥

ज्ञानदर्शनचारित्रा-ण्युपायास्तद्भवक्षये ।
एतन्निषेधकं वाक्यं, त्याज्यं मिथ्यात्ववृद्धिकृत् ॥८८॥

मिथ्यात्वस्य पदान्येता-न्युत्सृज्योत्तमधीधनः ।
भावयेत्प्रातिलोम्येन, सम्यक्त्वस्य पदानि षट् ॥८९॥

---

१४. असद्ग्रहत्यागाधिकारः

+ मिथ्यात्वदावानलनीरवाह-मसद्ग्रहत्यागमुदाहरन्ति ।
अतो रतिस्तत्र बुधैर्विधेया,
विशुद्धभावैः श्रुतसारवद्भिः ॥१॥

असद्ग्रहाग्निज्वलितं यदन्तः,
क्व तत्र तत्त्वव्यवसायवल्लिः ।

+ अस्मिन्नधिकारे 'उपजाति' छन्दःप्रयुक्तः ।

प्रशान्तिपुष्पाणि हितोपदेश-
फलानि चान्यत्र गवेषयंतु ॥२॥
अधीत्य किञ्चिच्च निशम्य किञ्चि-
दसद्ग्रहात्पण्डितमानिनो ये ।
मुखं सुखं चुम्बितमस्तु वाचो,
लीलारहस्यं तु न तैर्जगाहे ॥३॥
असद्ग्रहोत्सर्पदतुच्छदर्प-बोधांशतान्धीकृतमुग्धलोकैः।
विडम्बिता हन्त जडैर्वितण्डा-
पाण्डित्यकण्डूलतया त्रिलोकी ॥४॥
विधोर्विवेकस्य न यत्र दृष्टि-
स्तमोघनं तत्त्वरविर्विलीनः ।
अशुक्लपक्षस्थितिरेष नूनं-
मसद्ग्रहः कोऽपि कुहूविलासः ॥५॥
कुतर्कदात्रेण लुनाति तत्त्व-वल्लीं रसात्सिञ्चति दोषवृक्षम् ।
क्षिपत्यधः स्वादुफलं शमाख्य-
मसद्ग्रहच्छन्नमतिर्मनुष्यः ॥६॥
असद्ग्रहग्रावमये हि चित्ते,
न कापि सद्भावरसप्रवेशः ।
इहाङ्कुरश्चित्तविशुद्धबोधः,
सिद्धान्तवाचां बत कोऽपराधः ॥७॥
व्रतानि चीर्णानि तपोऽपि तप्तं, ।
कृता प्रयत्नेन च पिण्डशुद्धिः ।

अभूत्फलं यत्तु न निह्नवाना-
मसद्ग्रहस्यैव हि सोऽपराधः ॥८॥
स्थालं स्वबुद्धिः सुगुरोश्च दातु-
रुपस्थिता काचन मोदकाली ।
असद्ग्रहः कोऽपि गलेग्रहीता,
तथापि भोक्तुं न ददाति दुष्टः ॥९॥
गुरुप्रसादीक्रियमाणमर्थं,
गृह्णाति नासद्ग्रहवांस्ततः किम् ।
द्राक्षा हि साक्षादुपनीयमानाः,
क्रमेलकः कण्टकभुङ् न भुङ्क्ते ॥१०॥
असद्ग्रहात्पामरसङ्गतिं ये,
कुर्वन्ति तेषां न रतिर्बुधेषु ।
विष्ठासु पुष्टाः किल वायसा नो,
मिष्टान्ननिष्ठाः प्रसभं भवन्ति ॥११॥
नियोजयत्येव मतिं न युक्तौ,
युक्तिं मतौ यः प्रसभं नियुंक्ते ।
असद्ग्रहादेव न कस्य हास्यो-
ऽजले घटारोपणमादधानः ॥१२॥
असद्ग्रहो यस्य गतो न नाशं,
न दीयमानं श्रुतमस्य शस्यम् ।
न नाम वैकल्यकलङ्कितस्य,
प्रौढा प्रदातुं घटते नृपश्रीः ॥१३॥

आमे घटे वारि धृतं यथा सद्-
विनाशयेत् स्वं च घटं च सद्यः ।
असद्ग्रहग्रस्तमतेस्तथैव, श्रुतात्प्रदत्तादुभयोर्विनाशः ॥१४॥

असद्ग्रहग्रस्तमतेः प्रदत्ते, हितोपदेशं खलु यो विमूढः ।
शुनीशरीरे स महोपकारी,
कस्तूरीकालेपनमादधाति ॥१५॥

कष्टेन लब्धं विशदागमार्थं,
ददाति योऽसद्ग्रहदूषिताय ।
स खिद्यते यत्नशतोपनीतं, बीजं वपन्नूषरभूमिदेशे ॥१६॥

शृणोति शास्त्राणि गुरोस्तदाज्ञा,
करोति नासद्ग्रहवान् कदाचित् ।
विवेचकत्वं मनुते त्वसार-
ग्राही भुवि स्वस्य च चालनीवत् ॥१७॥

दम्भाय चातुर्यमघाय शास्त्रं, प्रतारणाय प्रतिभापटुत्वम् ।
गर्वाय धीरत्वमहो गुणाना-मसद्ग्रहस्थे विपरीतसृष्टिः॥१८॥

असद्ग्रहस्थेन समं समन्तात्सौहार्दभृद्दुःखमवैति तादृग् ।
उपैति यादृक्कदली कुवृक्ष-स्फुटत्रुटत्कण्टककोटिकीर्णा॥१९॥

विद्याविवेको विनयो विशुद्धिः,सिद्धान्तवाल्लभ्यमुदारता च ।
असद्ग्रहाद्यान्ति विनाशमेते,
गुणास्तृणानीव कणाद्दवाग्नेः ॥२०॥

स्वार्थः प्रियो नो गुणवांस्तु कश्चिन्
मूढेषु मैत्री न तु तत्त्ववित्सु ।
असद्ग्रहापादितविभ्रमाणां,
स्थितिः किलासावधमाधमानाम् ॥२१॥

इदं विदंस्तत्त्वमुदारबुद्धि-रसद्ग्रहं यस्तृणवज्जहाति ।
जहाति नैनं कुलजेव योषिद्-
गुणानुरक्ता दयितं यशःश्रीः ॥२२॥

---

१५. योगाधिकारः

असद्ग्रहव्ययाद्वान्त-मिथ्यात्वविषविप्रुषः ।
सम्यक्त्वशालिनोऽध्यात्म-शुद्धेर्योगः प्रसिध्यति ॥१॥

कर्मज्ञानविभेदेन, स द्विधा तत्र चादिमः ।
आवश्यकादिविहित-क्रियारूपः प्रकीर्त्तितः ॥२॥

शारीरस्पन्दकर्मात्मा, यदयं पुण्यलक्षण ।
कर्मातनोति सद्रागात्, कर्मयोगस्ततः स्मृतः ॥३॥

आवश्यकादिरागेण, वात्सल्याद्भगवद्गिरां ।
प्राप्नोति स्वर्गसौख्यानि, न याति परमं पदम् ॥४॥

ज्ञानयोगस्तपःशुद्ध-मात्मरत्येकलक्षणम् ।
इन्द्रियार्थोन्मनीभावात्, स मोक्षसुखसाधकः ॥५॥

न परप्रतिबन्धोऽस्मि–न्नल्पोऽप्येकात्मवेदनात् ।
शुभं कर्मापि नैवात्र, व्याक्षेपायोपजायते ॥६॥

न ह्यप्रमत्तसाधूनां, क्रियाप्यावश्यकादिका ।
नियता ध्यानशुद्धत्वाद्, यदन्यैरप्यदः स्मृतम् ॥७॥

यस्त्वात्मरतिरेव स्या–दात्मतृप्तश्च मानवः ।
आत्मन्येव च संतुष्ट–स्तस्य कार्यं न विद्यते ॥८॥

नैवं तस्य कृतेनार्थो, नाकृतेनेह कश्चन ।
न चास्य सर्वभूतेषु, कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥९॥

अवकाशो निषिद्धोऽस्मि–न्नरत्यानन्दयोरपि ।
ध्यानावष्टम्भतः कास्तु, तत्क्रियाणां विकल्पनम् ॥१०॥

देहनिर्वाहमात्रार्था, यापि भिक्षाटनादिका ।
क्रिया सा ज्ञानिनोऽसङ्गा–नैव ध्यानविघातिनी ॥११॥

रत्नशिक्षादृगन्या हि, तन्नियोजनदृग् यथा ।
फलभेदात्तथाचार–क्रियाप्यस्य विभिद्यते ॥१२॥

ध्यानार्था हि क्रिया सेयं, प्रत्याहृत्य निजं मनः ।
प्रारब्धजन्मसङ्कल्पा–दात्मज्ञानाय कल्पते ॥१३॥

स्थिरीभूतमपि स्वान्तं, रजसा चलतां व्रजेत् ।
प्रत्याहृत्य निगृह्णाति, ज्ञानी यदिदमुच्यते ॥१४॥

शनैः शनैरुपरमेद् , बुद्ध्या धृतिगृहीतया ।
आत्मसंस्थं मनः कृत्वा, न किञ्चिदपि चिन्तयेत् ॥१५॥

यतो यतो निःसरति, मनश्चञ्चलमस्थिरम् ।
ततस्ततो नियम्यैत-दात्मन्येव वशं नयेत् ॥१६॥

अत एवादृढस्वान्तः, कुर्याच्छास्त्रोदितां क्रियाम् ।
सकलां विषयप्रत्या-हरणाय महामतिः ॥१७॥

श्रुत्वा पैशाचिकीं वार्त्तां, कुलवध्वाश्च रक्षणम् ।
नित्यं संयमयोगेषु, व्यापृतात्मा भवेद्यतिः ॥१८॥

या निश्चयैकलीनानां, क्रिया नातिप्रयोजनाः ।
व्यवहारदशास्थानां, ता एवातिगुणावहाः ॥१९॥

कर्मणोऽपि हि शुद्धस्य, श्रद्धामेधादियोगतः ।
अक्षतं मुक्तिहेतुत्वं, ज्ञानयोगानतिक्रमात् ॥१०॥

अभ्यासे सत्क्रियापेक्षा, योगिनां चित्तशुद्धये ।
ज्ञानपाके शमस्यैव, यत्परैरप्यदः स्मृतं ॥२१॥

आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं, कर्मकारणमुच्यते ।
योगारूढस्य तस्यैव, शमः कारणमुच्यते ॥२२॥

यदा हि नेन्द्रियार्थेषु, न कर्म्मस्वनुषज्यते ।
सर्वसङ्कल्पसंन्यासी, योगारूढस्तदोच्यते ॥२३॥

ज्ञानं क्रियाविहीनं न, क्रिया वा ज्ञानवर्जिता ।
गुणप्रधानभावेन, दशाभेदः किलैनयोः ॥२४॥

ज्ञानिनां कर्मयोगेन, चित्तशुद्धिमुपेयुषां ।
निरवद्यप्रवृत्तीनां, ज्ञानयोगौचिती ततः ॥२५॥

अत एव हि· सुश्राद्धा–चरणस्पर्शनोत्तरम् ।
दुःष्पालश्रमणाचार–ग्रहणं विहितं जिनैः ॥२६॥

एकोद्देशेन संवृत्त, कर्म यत्पौर्वभूमिकं ।
दोषोच्छेदकरं तत्स्याद् , ज्ञानयोगप्रवृद्धये ॥२७॥

अज्ञानिनां तु यत्कर्म, न तत्तश्चित्तशोधनं ।
यागादेरतथाभावान्–म्लेच्छादिकृतकर्मवत् ॥२८॥

न च तत्कर्मयोगेऽपि, फलसङ्कल्पवर्जनात् ।
संन्यासो ब्रह्मबोधाद्वा, सावद्यत्वात्स्वरूपतः ॥२९॥

नो चेदित्थं भवेच्छुद्धि–र्गोहिंसादेरपि स्फुटा ।
श्येनाद्वा वेदविहिताद्विशेषानुपलक्षणात् ॥३०॥

सावद्यकर्म नो तस्मादादेयं बुद्धिविप्लवात् ।
कर्मोदयागते त्वस्मिन्न–सङ्कल्पादबन्धनम् ॥३१॥

कर्माण्याचरतो ज्ञातु–[1]मुक्तौ भावो न हीयते ।
तत्र सङ्कल्पजो बन्धो, गीयते यत्परैरपि ॥३२॥

कर्मण्यकर्म यः पश्ये–दकर्मणि च कर्म्म यः ।
स बुद्धिमान्मनुष्येषु, स युक्तः कृत्स्नकर्म्मकृत् ॥३३॥

कर्मण्यकर्म वाऽकर्म, कर्म्मण्यस्मिन्नुभे अपि ।
नोभे वा भङ्गवैचित्र्या–दकर्मण्यपि नो मते ॥३४॥

१–मुक्तिभावो. इतिमुद्रिते पाठः ।

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

कर्म नैष्कर्म्यं वैषम्य-मुदासीनो विभावयन् ।
ज्ञानी न लिप्यते भोगैः, पद्मपत्रमिवाम्भसा ॥३५॥

पापाकरणमात्राद्धि, न मौनं विचिकित्सया ।
अनन्यपरमात्साम्यात्, ज्ञानयोगी भवेन्मुनिः ॥३६॥

विषयेषु न रागी वा, द्वेषी वा मौनमश्नुते ।
समं रूपं विदंस्तेषु, ज्ञानयोगी न लिप्यते ॥३७॥

सत्तत्त्वचिन्तया यस्या-भिसमन्वागता इमे ।
आत्मवान् ज्ञानवान्वेद, धर्मब्रह्ममयो हि सः ॥३८॥

वैषम्यबीजमज्ञानं, निघ्नन्ति ज्ञानयोगिनः ।
विषयांस्ते परिज्ञाय, लोकं जानन्ति तत्त्वतः ॥३९॥

इतश्चापूर्वविज्ञाना-च्चिदानन्दविनोदिनः ।
ज्योतिष्मन्तो भवंत्येते, ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः ॥४०॥

तेजोलेश्याविवृद्धिर्या, पर्यायक्रमवृद्धितः ।
भाषिता भगवत्यादौ, सेत्थं भूतस्य युज्यते ॥४१॥

विषमेऽपि समेक्षी यः, स ज्ञानी स च पण्डितः ।
जीवन्मुक्तः स्थिरं ब्रह्म, तथाचोक्तं परैरपि ॥४२॥

विद्याविनयसम्पन्ने, ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।
शुनि चैव श्वपाके च, पण्डिताः समदर्शिनः ॥४३॥

इहैव तैर्जितः सर्गो, येषां साम्ये स्थितं मनः ।
निर्दोषं हि समं ब्रह्म, तस्माद् ब्रह्मणि, ते स्थिताः ॥४४॥

www.jaintatvagyanshala.org

न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य, नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियं ।
स्थिरबुद्धिरसंमूढो, ब्रह्मविद्ब्रह्मणि स्थितः ॥४५॥
अर्वाग्दशायान्दोषाय, वैषम्ये साम्यदर्शनम् ।
निरपेक्षमुनीनां तु, रागद्वेषक्षयाय तत् ॥४६॥
रागद्वेषक्षयादेति, ज्ञानी विषयशून्यतां ।
[1]छिद्यते भिद्यते वाऽयं, हन्यते वा न जातुचित् ॥४७॥
अनुस्मरति नातीतं, नैव काङ्क्षत्यनागतम् ।
शीतोष्णसुखदुःखेषु, समो मानापमानयोः ॥४८॥
जितेन्द्रियो जितक्रोधो, मानमायानुपद्रुतः ।
लोभसंस्पर्शरहितो, वेदखेदविवर्जितः ॥४९॥
संनिरुध्यात्मनात्मानं, स्थितः स्वकृतकर्मभिद् ।
हठप्रयत्नोपरतः सहजाचारसेवनात् ॥५०॥
लोकसञ्ज्ञाविनिर्मुक्तो, मिथ्याचारप्रपञ्चहृत् ।
उल्लसत्कण्डकस्थानः, परेण परमाश्रितः ॥५१॥
श्रद्धावानाज्ञया युक्तः, शस्त्रातीतो ह्यशस्त्रवान् ।
गतो दृष्टेषु निर्वेद-मनिह्नुतपराक्रमः ॥५२॥
निक्षिप्तदण्डो ध्यानाग्नि-दग्धपापेन्धनव्रजः ।
प्रतिस्रोतोऽनुगत्वेन, लोकोत्तरचरित्रभृत् ॥५३॥
लब्धान् कामान्बहिष्कुर्व-न्नकुर्वन्बहुरूपताम् ।
स्फारीकुर्वन् परं चक्षु-रपरं च निमीलयन् ॥५४॥

१-विद्यते-उ० ।

पश्यन्नंतर्गतान् भावान्, पूर्णभावमुपागतः ।
भुञ्जानोऽध्यात्मसाम्राज्य-मवशिष्टं न पश्यति ॥५५॥

श्रेष्ठो हि ज्ञानयोगोऽय-मध्यात्मन्येव यज्जगौ ।
बन्धप्रमोक्षं भगवान्, लोकसारे सुनिश्चितम् ॥५६॥

उपयोगैकसारत्वा-दाश्वसंमोहबोधतः ।
मोक्षाप्तेर्युज्यते चैत-त्तथाचोक्तं परैरपि ॥५७॥

तपस्विभ्योऽधिको योगी, ज्ञानिभ्योऽप्यधिको मतः ।
कर्मिभ्यश्चाधिको योगी, तस्माद्योगी भवार्जुन ॥५८॥

समापत्तिरिह व्यक्त-मात्मनः परमात्मनि ।
अभेदोपासनारूप-स्ततः श्रेष्ठतरो ह्ययम् ॥५९॥

उपासना भागवती, सर्वेभ्योऽपि परीयसी ।
महापापक्षयकरी, तथा चोक्तं परैरपि ॥६०॥

योगिनामपि सर्वेषां, मद्गतेनान्तरात्मना ।
श्रद्धावान् भजते यो मां, स मे युक्ततमो मतः ॥६१॥

उपास्ते ज्ञानवान् देवं, यो निरञ्जनमव्ययम् ।
स तु तन्मयतां याति, ध्याननिर्धूतकल्मषः ॥६२॥

विशेषमप्यजानानो, यः कुग्रहविवर्जितः ।
सर्वज्ञं सेवते सोऽपि, सामान्ययोगमास्थितः ॥६३॥

सर्वज्ञो मुख्य एकस्तत्-प्रतिपत्तिश्च यावताम् ।
सर्वेपि ते तमापन्ना, मुख्यं सामान्यतो बुधाः ॥६४॥

न ज्ञायते विशेषस्तु, सर्वथा सर्वदर्शिभिः ।
अतो न ते तमापन्ना, विशिष्य भुवि केचन ॥६५॥
सर्वज्ञप्रतिपत्त्यंशात्–तुल्यता सर्वयोगिनाम् ।
दूरासन्नादिभेदस्तु, तद्भृत्यत्वं निहन्ति न ॥६६॥
माध्यस्थ्यमवलम्ब्यैव, देवतातिशयस्य हि ।
सेवा सर्वैर्बुधैरिष्टा, कालातीतोऽपि यज्जगौ ॥६७॥
अन्येषामप्ययं मार्गो, मुक्ताविद्यादिवादिनाम् ।
अभिधानादिभेदेन [1]तत्त्वनीत्या व्यवस्थितः ॥६८॥
मुक्तो बुद्धोऽर्हन्वापि, यदैश्वर्येण समन्वितः ।
तदीश्वरः स एव स्यात्, संज्ञाभेदोऽत्र केवलम् ॥६९॥
अनादिशुद्ध इत्यादि–र्यो भेदो यस्य कल्प्यते ।
तत्तत्तन्त्रानुसारेण, मन्ये सोऽपि निरर्थकः ॥७०॥
विशेषस्यापरिज्ञानाद्, युक्तीनां [2]जातिवादतः ।
प्रायो विरोधतश्चैव, फलाभेदाच्च भावतः ॥७१॥
अविद्याक्लेशकर्मादि, यतश्च भवकारणम् ।
ततः प्रधानमेवैतत्–संज्ञाभेदमुपागतम् ॥७२॥
अस्यापि योऽपरो भेद–श्चित्रोपाधिस्तथा तथा ।
गीयतेऽतीतहेतुभ्यो, धीमतां सोऽप्यपार्थकः ॥७३॥

---

१ तत्त्वरीत्या इति वा पाठः ।
२–जातिवादिनः मु० ॥

ततोऽस्थानप्रयासोऽयं,–यत्तद्भेदनिरूपणम् ।
सामान्यमनुमानस्य, यतश्च विषयो मतः ॥७४॥

सङ्क्षिप्तरुचिजिज्ञासो–र्विशेषानवलंबनम् ।
चारिसंजीविनीचार–ज्ञातादत्रोपयुज्यते ॥७५॥

जिज्ञासापि सतां न्याय्या, यत्परेऽपि वदन्त्यदः ।
जिज्ञासुरपि योगस्य, शब्दब्रह्मातिवर्त्तते ॥७६॥

आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी, ज्ञानी चेति चतुर्विधाः ।
उपासकास्त्रयस्तत्र, धन्या वस्तुविशेषतः ॥७७॥

ज्ञानी तु शान्तविक्षेपो, नित्यभक्तिर्विशिष्यते ।
अत्यासन्नो ह्यसौ भर्तु–रन्तरात्मा सदाशयः ॥७८॥

कर्मयोगविशुद्धस्त–ज्ज्ञाने युञ्जीत मानसम् ।
अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च, संशयात्मा विनश्यति ॥७९॥

निर्भयः स्थिरनासाग्र–दत्तदृष्टिर्व्रते स्थितः ।
सुखासनः प्रसन्नास्यो, दिशश्चानवलोकयन् ॥८०॥

देहमध्यशिरोग्रीव–मवक्रं धारयन्बुधः ।
दन्तैरसंस्पृशन् दन्तान्, सुश्लिष्टाधरपल्लवः ॥८१॥

आर्त्तरौद्रे परित्यज्य, धर्म्ये शुक्ले च दत्तधीः ।
अप्रमत्तो रतो ध्याने, ज्ञानयोगी भवेन्मुनिः ॥८२॥

कर्मयोगं समभ्यस्य, ज्ञानयोगसमाहितः ।
ध्यानयोगं समारुह्य मुक्तियोगं प्रपद्यते ॥८३॥

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

१६. ध्यानाधिकारः

स्थिरमध्यवसानं यत्–तध्यानं चित्तमस्थिरम् ।
भावना चाप्यनुपेक्षा, चिन्ता वा तत्त्रिधा मतम् ॥१॥

मुहूर्त्तान्तर्भवेद्ध्यान–मेकार्थे मनसः स्थितिः ।
बह्वर्थसङ्क्रमे दीर्घा–प्यच्छिन्ना ध्यानसन्ततिः ॥२॥

आर्त्तं रौद्रं च धर्म्यं च, शुक्लं चेति चतुर्विधम् ।
तत् स्याद्भेदाविह द्वौ द्वौ, कारणं भवमोक्षयोः ॥३॥

शब्दादीनामनिष्टानां, वियोगासम्प्रयोगयोः ।
चिन्तनं वेदनायाश्च, व्याकुलत्वमुपेयुषः ॥४॥

इष्टानां प्रणिधानं च, सम्प्रयोगावियोगयोः ।
निदानचिन्तनं पाप–मार्त्तमित्थं चतुर्विधम् ॥५॥

कापोतनीलकृष्णानां, लेश्यानामत्र सम्भवः ।
अनतिक्लिष्टभावानां, कर्म्मणां परिणामतः ॥६॥

क्रन्दनं रुदनं प्रोच्चैः शोचनं परिदेवनम् ।
ताडनं लुञ्चनं चेति, लिङ्गान्यस्य विदुर्बुधाः ॥७॥

मोघं निंदन्निजं कृत्यं, प्रशंसन् परसम्पदः ।
विस्मितः प्रार्थयन्नेताः, प्रसक्तश्चैतदर्जने ॥८॥

प्रमत्तश्चेन्द्रियार्थेषु, गृद्धो धर्म्मपराङ्मुखः ।
जिनोक्तमपुरस्कुर्व–न्नार्त्तध्याने प्रवर्त्तते ॥९॥

www.jaintatvagyanshala.org

प्रमत्तान्तगुणस्थाना-[1]नुगमे तन्महात्मनां ।
सर्वप्रमादमूलत्वात्-त्याज्यं तिर्यग्गतिप्रदम् ॥१०॥
निर्दयं वधबन्धादि-चिन्तन निबिडक्रुधा ।
पिशुनासभ्यमिथ्यावाक्, प्रणिधानं च मायया ॥११॥
चौर्यधीर्निरपेक्षस्य, तीव्रक्रोधाकुलस्य च ।
सर्वाभिशङ्काकलुषं, चित्त च धनरक्षणे ॥१२॥
एतत्सदोषकरण-कारणानुमतिस्थिति ।
देशविरतिपर्यन्तं, रौद्रध्यानं चतुर्विधम् ।
कापोतनीलकृष्णानां, लेश्यानामत्र सम्भवः ।
अतिसंक्लिष्टरूपाणां, कर्मणां परिणामतः ॥१४॥
उत्सन्नबहुदोषत्वं, नानामारणदोषता ।
हिंसादिषु प्रवृत्तिश्च, कृत्वाघं स्मयमानता ॥१५॥
निर्दयत्वाननुशयौ, बहुमानः परापदि ।
लिङ्गान्यत्रेत्यदो धीरै-स्त्याज्यं नरकदुःखदम् ॥१६॥
अप्रशस्ते इमे ध्याने, दुरन्ते चिरसंस्तुते ।
प्रशस्तं तु कृताभ्यासो, ध्यानमारोढुमर्हति ॥१७॥
भावना देशकालौ च, स्वासनालम्बनक्रमान् ।
ध्यातव्यध्यात्रनुप्रेक्षा-लेश्यालिङ्गफलानि च ॥१८॥
ज्ञात्वा धर्म्यं ततो ध्याये-च्चतस्रस्तत्र भावनाः ।
ज्ञानदर्शनचारित्र-वैराग्याख्याः प्रकीर्तिताः ॥१९॥

१-नुगतं-मु० ।

निश्चलत्वमसंमोहो, निर्जरा पूर्वकर्मणाम् ।
सङ्गाशंसाभयोच्छेदः, फलान्यासां यथाक्रमम् ॥२०॥

स्थिरचित्तः किलैताभि-र्याति ध्यानस्य योग्यताम् ।
योग्यतैव हि नान्यस्य, तथाचोक्तं परैरपि ॥२१॥

चञ्चल हि मनः कृष्ण, प्रमाथि बलवत् दृढम् ।
तस्याहं निग्रहं मन्ये, वायोरिव सुदुष्करम् ॥२२॥

असंशयं महाबाहो, मनो दुर्निग्रहं चलम् ।
अभ्यासेन तु कौन्तेय, वैराग्येण च गृह्यते ॥२३॥
असंयतात्मनो योगो, दुःप्राप्य इति मे मतिः ।
वश्यात्मना तु यतता, शक्योऽवाप्तुमुपायतः ॥२४॥
सदृशप्रत्ययावृत्त्या-वैतृष्ण्याद्बहिरर्थतः ।
एतच्च युज्यते सर्वं, भावनाभावितात्मनि ॥२५॥

स्त्रीपशुक्लीबदुःशील-वर्जितं स्थानमागमे ।
सदा यतीनामाज्ञप्तं, ध्यानकाले विशेषतः ॥२६॥
स्थिरयोगस्य तु ग्रामे-'विशेषः कानने च न ।
तेन यत्र समाधानं, स देशो ध्यायतो मतः ॥२७॥
यत्र योगसमाधानं, कालोऽपीष्टः स एव हि ।
दिनरात्रिक्षणादीनां, ध्यानिनो नियमस्तु न ॥२८॥

१-ऽविशेषः कानने वने. मु० ।

यैवात्रस्था जिता जातु, न स्याद्ध्यानोपघातिनी ।
तया ध्यायेन्निषण्णो वा, स्थितो वा शयितोऽथवा ॥२९॥
सर्वासु मुनयो देश–कालावस्थासु केवलम् ।
प्राप्तास्तन्नियमो नासां, नियता योगसुस्थता ॥३०॥
वाचना चैव पृच्छा च परावृत्त्यनुचिन्तने ।
क्रिया चालम्बनानीह सद्धर्मावश्यकानि च ॥३१॥
आरोहति दृढद्रव्या–लम्बनो विषमं पदम् ।
तथारोहति सद्ध्यानं, सूत्राद्यालम्बनाश्रितः ॥३२॥
आलम्बनादरोद्भूत–प्रत्यूहक्षययोगतः ।
ध्यानाद्यारोहणभ्रंशो, योगिनां नोपजायते ॥३३॥
मनोरोधादिको ध्यान–प्रतिपत्तिक्रमो जिने ।
शेषेषु तु यथायोगं समाधानं प्रकीर्तितम् ॥३४॥
आज्ञापायविपाकानां, संस्थानस्य च चिन्तनात् ।
धर्मध्यानोपयुक्तानां, ध्यातव्यं स्याच्चतुर्विधम् ॥३५॥
नयभङ्गप्रमाणाढ्यां, हेतुदाहरणान्विताम् ।
आज्ञां ध्यायेज्जिनेन्द्राणा–मप्रामाण्याकलङ्किताम् ॥३६॥
रागद्वेषकषायादि–पीडितानां जनुष्मताम् ।
ऐहिकामुष्मिकांस्तांस्ता–न्नानापायान्विचिन्तयेत् ॥३७॥
ध्यायेत्कर्मविपाकं च, तं तं योगानुभावजम् ।
प्रकृत्यादिचतुर्भेदं, शुभाशुभविभागतः ॥३८॥
उत्पादस्थितिभङ्गादि–पर्यायैर्लक्षणैः पृथक् ।
भेदैर्नामादिभिर्लोक–संस्थानं चिन्तयेद् भृतम् ॥३९॥

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

चिन्तयेत्तत्र कर्त्तारं, भोक्तारं निजकर्मणाम् ।
अरूपमव्ययं जीव-मुपयोगस्वलक्षणम् ॥४०॥
तत्कर्मजनितं जन्म-जरामरणवारिणा ।
पूर्णं मोहमहावर्त्त-कामौर्वानलभीषणम् ॥४१॥
आशामहानिलापूर्ण-कषायकलशोच्छलत् ।
असद्विकल्पकल्लोल-चक्रं दधतमुद्धतम् ॥४२॥
हृदि स्त्रोतसिकावेला-सम्पातदुरतिक्रमम् ।
प्रार्थनावल्लिसन्तानं, दुष्पूरविषयोदरम् ॥४३॥
अज्ञानदुर्दिनं व्याप-द्विद्युत्पातोद्भवद्भयम् ।
कदाग्रहकुवातेन-हृदयोत्कम्पकारिणम् ॥४४॥
विविधव्याधिसम्बन्ध-मत्स्यकच्छपसङ्कुलम् ।
चिन्तयेच्च भवाम्भोधिं, चलद्दोषाद्रिदुर्गमम् ॥४५॥
तस्य संतरणोपायं, सम्यक्त्वदृढबन्धनम् ।
बहुशीलाङ्गफलकं, ज्ञाननिर्यामकान्वितम् ॥४६॥
संवरास्ताश्रवच्छिद्रं, गुप्तिगुप्तं समन्ततः ।
आचारमण्डपोद्दीप्ता-पवादोत्सर्गभूद्वयम् ॥४७॥
असंख्यैर्दुर्धरैर्योधै-र्दुष्प्रधृष्यं सदाशयैः ।
सद्योगकूपस्तम्भाग्र-न्यस्ताध्यात्मसितांशुकम् ॥४८॥
तपोऽनुकूलपवनो-द्भूतसंवेगवेगतः ।
वैराग्यमार्गपतितं, चारित्रवहनं श्रिताः ॥४९॥
सद्भावनाख्यमञ्जूषा-न्यस्तसच्चित्तरत्नतः ।
यथाऽविघ्नेन गच्छन्ति, निर्वाणनगरं बुधाः ॥५०॥

www.jaintatvagyanshala.org

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

यथा च मोहपल्लीशे, लब्धव्यतिकरे सति ।
संसारनाटकोच्छेदा–शङ्कापङ्काविले मुहुः ॥५१॥
सज्जीकृतस्वीयभटे, नावं दुर्बुद्धिनामिकाम् ।
श्रिते दुर्नीतिनौवृन्दा–रूढशेषभटान्विते ॥५२॥
आगच्छत्यथ धर्मेश–भटौघे रणमण्डपम् ।
तत्त्वचिन्तादिनाराच–सज्जीभूते समाश्रिते ॥५३॥
मिथो लग्ने रणावेशे, सम्यग्दर्शनमन्त्रिणा ।
मिथ्यात्वमन्त्री विषमां, प्राप्यते चरमां दशाम् ॥५४॥
लीलयैव निरुध्यन्ते, कषायचरटा अपि ।
प्रशमादिमहायोधैः, शीलेन स्मरतस्करः ॥५५॥
हास्यादिषट्कलुण्टाक–वृन्दं वैराग्यसेनया ।
निद्रादयश्च ताड्यन्ते, श्रुतोद्योगादिभिर्भटैः ॥५६॥
भटाभ्यां धर्मशुक्लाभ्या–मार्तरौद्राभिधौ भटौ ।
निग्रहेणेन्द्रियाणां च, जीयते द्रागसंयमः ॥५७॥
क्षयोपशमतश्चक्षु–र्दर्शनावरणादयः ।
नश्यत्यसातसैन्यं च, पुण्योदयपराक्रमात् ॥५८॥
सह द्वेषगजेन्द्रेण, रागकेसरिणा तथा ।
सुतेन मोहभूपोऽपि, धर्मभूपेन हन्यते ॥५९॥
ततः प्राप्तमहानन्दा, धर्मभूपप्रसादतः ।
यथा कृतार्था जायन्ते, साधवो व्यवहारिणः ॥६०॥
विचिन्तयेत्तथा सर्वं, धर्मध्याननिविष्टधीः ।
ईदृगन्यदपि न्यस्त–मर्थजातं यदागमे ॥६१॥

www.jaintatvagyanshala.org

मनसश्चेन्द्रियाणां च, जयाद्यो निर्विकारधीः ।
धर्मध्यानस्य स ध्याता, [1]शान्तोदात्तःप्रकीर्तितः ॥६२॥

परैरपि यदिष्टं च, स्थितप्रज्ञस्य लक्षणम् ।
घटते ह्यत्र तत्सर्वं, तथा चेदं व्यवस्थितम् ॥६३॥

प्रजहाति यदा कामान्, सर्वान्पार्थ ! मनोगतान् ।
आत्मन्येवात्मना तुष्टः, स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥६४॥

दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः, सुखेषु विगतस्पृहः ।
वीतरागभयक्रोधः, स्थितधीर्मुनिरुच्यते ॥६५॥

यः सर्वत्रानभिस्नेह-स्तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम् ।
नाभिनन्दति न द्वेष्टि, तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥६६॥

यदा संहरते चायं, कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्य-स्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥६७॥

शान्तोदात्तो भवेदीह-गात्मारामतया स्थितः ।
सिद्धस्य हि स्वभावो यः, सैव साधकयोग्यता ॥६८॥

ध्याताऽयमेव शुक्लस्या-प्रमत्तः पादयोर्द्वयोः ।
पूर्वविद् योग्ययोगी च, केवली परयोस्तयोः ॥६९॥

अनित्यत्वाद्यनुप्रेक्षा, ध्यानस्योपरमेऽपि हि ।
भावयेन्नित्यमभ्रान्तः, प्राणा ध्यानस्य ताः खलु ॥७०॥

१-शान्तो दान्तः मु० ।

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

तीव्रादिभेदभाजः स्यु-र्लेश्यास्तिस्र इहोत्तराः ।
लिङ्गान्यत्रागमश्रद्धा, विनयः सद्गुणस्तुतिः ॥७१॥

शीलसंयमयुक्तस्य, ध्यायतो धर्म्यमुत्तमम् ।
स्वर्गप्राप्तिं फलं प्राहुः प्रौढपुण्यानुबन्धिनीम् ॥७२॥

ध्यायेच्छुक्लमथ क्षान्ति-मृदुत्वार्जवमुक्तिभिः ।
छद्मस्थोऽणौ मनो धृत्वा, व्यपनीय मनो जिनः ॥७३॥
सवितर्कं सविचारं, सपृथक्त्वं तदादिमम् ।
नानानयाश्रितं तत्र, वितर्कः पूर्वगं श्रुतम् ॥७४॥

अर्थव्यञ्जनयोगानां, विचारोऽन्योन्यसङ्क्रमः ।
पृथक्त्वं, द्रव्यपर्याय-गुणान्तरगतिः पुनः ॥७५॥
त्रियोगयोगिनः साधो-र्वितर्काद्यन्वितं ह्यदः ।
ईषच्चलतरङ्गाऽब्धेः, क्षोभाभावदशानिभम् ॥७६॥

एकत्वेन वितर्केण, विचारेण च संयुतम् ।
निर्वातस्थप्रदीपाभं, द्वितीयं [1]त्वेकपर्यये ॥७७॥

सूक्ष्मक्रियानिवृत्त्याख्यं, तृतीयं तु जिनस्य तत् ।
अर्धरुद्धाङ्गयोगस्य, रुद्धयोगद्वयस्य च ॥७८॥
तुरीयं [2]च समुच्छिन्न-क्रियमप्रतिपाति तत् ।
शैलवन्निष्प्रकम्पस्य, शैलेश्यां विश्ववेदिनः ॥७९॥
एतच्चतुर्विधं शुक्ल-ध्यानमत्र द्वयोः फलम् ।
आद्ययोः सुरलोकाप्ति-रन्त्ययोस्तु महोदयः ॥८०॥

---

१. पर्ययम्-मु० ॥ २-स्तु-मु० ॥

www.jaintatvagyanshala.org

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

आश्रवापायसंसारा–नुभावभवसंततीः ।
अर्थे विपरिणामं [1]चा–नुपश्येच्छुक्लविश्रमे ॥८१॥
द्वयोः शुक्ला तृतीये च, लेश्या सा परमा मता ।
चतुर्थशुक्लभेदस्तु, लेश्यातीतः प्रकीर्तितः ॥८२॥
लिङ्गं निर्मलयोगस्य, शुक्लध्यानवतोऽवधः ।
असम्मोहो विवेकश्च, व्युत्सर्गश्चाभिधीयते ॥८३॥
अवधादुपसर्गेभ्यः कम्पते न बिभेति वा[2] ।
असम्मोहान्न सूक्ष्मार्थे, मायास्वपि च मुह्यति ॥८४॥
विवेकात्सर्वसंयोगा–द्भिन्नमात्मानमीक्षते ।
देहोपकरणासङ्गो, व्युत्सर्गाज्जायते मुनिः ॥८५॥
[3]एनं ध्यानक्रमं शुद्धं, मत्वा भगवदाज्ञया ।
यः कुर्यादेतदभ्यासं, सम्पूर्णाध्यात्मविद्भवेत् ॥८६॥

---

१७ ध्यानस्तुत्यधिकारः

+यत्र गच्छति परं परिपाकं,
पाकशासनपदं तृणकल्पम् ।
स्वप्रकाशसुखबोधमयं तद्–
ध्यानमेव भवनाशि भजध्वम् ॥१॥

१-वा-मु० ॥ २ च-मु० ॥ ३ एतद् (च) मु० ॥
+ अस्मिन्नधिकारे 'रथोद्धता' छन्दः प्रयुक्तः ।

www.jaintatvagyanshala.org

आतुरैरपि जडैरपि साक्षात्,
सुत्यजा हि विषया न तु रागः ।
ध्यानवांस्तु परमद्युतिदर्शी,
तृप्तिमाप्य न तमृच्छति भूयः ॥२॥

या निशा सकलभूतगणानां,
ध्यानिनो दिनमहोत्सव एषः ।
यत्र जाग्रति च तेऽभिनिविष्टा,
ध्यानिनो भवति तत्र सुषुप्तः ॥३॥

सम्प्लुतोदकमिवान्धुजलानां,
सर्वतः सकलकर्मफलानाम् ।
सिद्धिरस्ति खलु यत्र तदुच्चै-
र्ध्यानमेव परमार्थ-निदानम् ॥४॥

बाध्यते न हि कषायसमुत्थै-
र्मानसैर्न [1]ततनूपनमद्भिः ।
अत्यनिष्टविषयैरपि दुःखै-
र्ध्यानवान्निभृतमात्मनि लीनः ॥५॥

स्पष्टदृष्टसुखसम्भृतमिष्टं,
ध्यानमस्तु शिवशर्मगरिष्ठम् ।
नास्तिकस्तु निहतो यदि न स्या-
देवमादिनयवाङ्मयदण्डात् ॥६॥

---

१. मतभूपनमद्भिः-मु० ॥

यत्र नार्कविधु-तारकदीप-
ज्योतिषां प्रसरतामवकाशः ।
ध्यानभिन्नतमसां मुदितात्म-
ज्योतिषां तदपि भाति रहस्यम् ॥७॥

योजयत्यमितकालवियुक्तां,
प्रेयसीं शमरतिं त्वरितं यत् ।
ध्यानमित्रमिदमेव मतं नः,
किं परैर्जगति कृत्रिममित्रैः ॥८॥

वारितस्मरबलातपचारे,
शीलशीतलसुगन्धिनिविशे (षे) ।
उच्छ्रिते प्रशमतल्पनिविष्टो,
ध्यानधाम्नि लभते सुखमात्मा ॥९॥

शीलविष्टरदमोदकपाद्य-प्रतिभा[1]र्घसमतामधुपर्कैः ।
ध्यानधाम्नि भवति स्फुटमात्मा-
हूतपूतपरमाऽतिथिपूजा ॥१०॥

आत्मनो हि परमात्मनि योऽभूद्,
भेदबुद्धिकृत एव विवादः ।
ध्यानसन्धिकृदमुं व्यपनीय,
द्रागभेदमनयोर्वितनोति ॥११॥

क्वामृतं विषभृते फणिलोके,
क्व क्षयिण्यपि विधौ त्रिदिवे वा ।

---

१. र्घ्य-मु० ॥

कात्सरोरतिमतां त्रिदशानां,
ध्यान एव तदिदं बुधपेयम् ॥१२॥
गोस्तनीषु न सितासु सुधायां,
नापि नापि वनिताधरबिम्बे ।
तं रसं कमपि वेत्ति मनस्वी,
ध्यानसम्भवधृतौ प्रथते यः ॥१३॥
इत्यवेत्य मनसा [1]परिपक्व-
ध्यानसम्भवफले गरिमाणम् ।
तत्र यस्य रतिरेनमुपैति,
प्रौढधामभृतमाशु यशः श्रीः ॥१४॥

---

१८. आत्मनिश्चयाधिकारः

आत्मज्ञानफलं ध्यान-मात्मज्ञानं च मुक्तिदम् ।
आत्मज्ञानाय तन्नित्यं, यत्नः कार्यो महात्मना ॥१॥
ज्ञाते ह्यात्मनि नो भूयो, ज्ञातव्यमवशिष्यते ।
अज्ञाते पुनरेतस्मिन्, ज्ञानमन्यन्निरर्थकम् ॥२॥
नवानामपि तत्त्वानां, ज्ञानमात्मप्रसिद्धये ।
येनाजीवादयो भावाः, स्वभेदप्रतियोगिनः ॥३॥

१-परिपक्वं, मु० ॥

श्रुतो ह्यात्मपराभेदो-ऽनुभूतः संस्तुतोऽपि [1]च ।
निसर्गादुपदेशाद्वा, वेत्ति भेदं तु कश्चन ॥४॥
तदेकत्वपृथक्त्वाभ्या-मात्मज्ञानं हितावहम् ।
वृथैवाभिनिविष्टाना-मन्यथा धीर्विडम्बना ॥५॥
एक एव हि तत्रात्मा, स्वभावसमवस्थितः ।
ज्ञानदर्शनचारित्र-लक्षणः प्रतिपादितः ॥६॥
प्रभानैर्मल्यशक्तीनां, यथा रत्नान्न भिन्नता ।
ज्ञानदर्शनचारित्र-लक्षणानां तथात्मनः ॥७॥
आत्मनो लक्षणानां च, व्यवहारो हि भिन्नताम् ।
षष्ठ्यादिव्यपदेशेन, मन्यते न तु निश्चयः ॥८॥
घटस्य रूपमित्यत्र, यथा भेदो विकल्पजः ।
आत्मनश्च गुणानां च, तथा भेदो न तात्त्विकः ॥९॥
शुद्धं यदात्मनो रूपं, निश्चयेनानुभूयते ।
व्यवहारो भिदाद्वारा-नुभावयति तत्परम् ॥१०॥
वस्तुतस्तु गुणानां तद्-रूपं न स्वात्मनः पृथक् ।
आत्मा स्यादन्यथाऽनात्मा, ज्ञानाद्यपि जडं भवेत् ॥११॥
चैतन्यपरसामान्यात्, सर्वेषामेकतात्मनाम् ।
निश्चिता कर्मजनितो, भेदः पुनरुपप्लवः ॥१२॥
मन्यते व्यवहारस्तु, भूतग्रामादिभेदतः ।
जन्मादेश्च व्यवस्थातो, मिथो नानात्वमात्मनाम् ॥१३॥

---

१. चा-मु० ॥

www.jaintatvagyanshala.org

न चैतन्निश्चये युक्तं, भूतग्रामो यतोऽखिलः ।
नामकर्मप्रकृतिजः, स्वभावो नात्मनः पुनः ॥१४॥
जन्मादिकोऽपि नियतः, परिणामो हि कर्मणाम् ।
न च कर्मकृतो भेदः, स्यादात्मन्यविकारिणि ॥१५॥
आरोप्य केवलं कर्म, कृतां विकृतिमात्मनि ।
भ्रमन्ति भ्रष्टविज्ञाना, भीमे संसारसागरे ॥१६॥
उपाधिभेदजं भेदं, वेत्त्यज्ञः स्फटिके यथा ।
तथा कर्मकृतं भेद-मात्मन्येवाभिमन्यते ॥१७॥
उपाधिकर्मजो नास्ति, व्यवहारस्त्वकर्मणः ।
इत्यागमवचो लुप्त-मात्मवैरूप्यवादिना ॥१८॥
एकक्षेत्रस्थितोऽप्येति, नात्मा कर्मगुणान्वयम् ।
तथाभव्यस्वभावत्वा-च्छुद्धो धर्मास्तिकायवत् ॥१९॥
यथा तैमिरिकश्चन्द्र-मप्येकं मन्यते द्विधा ।
अनिश्चयकृतोन्माद-स्तथात्मानमनेकधा ॥२०॥
यथानुभूयते ह्येकं, स्वरूपास्तित्वमन्वयात् ।
सादृश्यास्तित्वमप्येक-मविरुद्धं तथात्मनाम् ॥२१॥
सदसद्वादपिशुनात्, सङ्गोप्य व्यवहारतः ।
दर्शयत्येकतारत्नं, सतां शुद्धनयः सुहृत् ॥२२॥
नृनारकादिपर्यायै-रप्युत्पन्नविनश्वरैः ।
भिन्नैर्जहाति नैकत्व-मात्मद्रव्यं सदान्वयि ॥२३॥

यथैकं हेम केयूर-कुण्डलादिषु वर्त्तते ।
नृनारकादिभावेषु, तथात्मैको निरञ्जनः ॥२४॥
कर्मणस्ते हि पर्याया, नात्मनः शुद्धसाक्षिणः ।
कर्म क्रियास्वभावं य-दात्मा [1]तु ज्ञस्वभाववान् ॥२५॥
नाणूनां कर्मणो वासौ, भवसर्गः स्वभावजः ।
एकैकविरहेऽभावा-न्न च तत्त्वान्तरं स्थितम् ॥२६॥
श्वेतद्रव्यकृतं श्वैत्यं, भित्तिभागे यथा द्वयोः ।
मात्यनन्तर्भवच्छून्यं, प्रपञ्चोऽपि तथेक्ष्यताम् ॥२७॥
यथा स्वप्नावबुद्धोऽर्थो, विबुद्धेन न दृश्यते ।
व्यवहारमतः सर्गो, ज्ञानिना न तथेक्ष्यते ॥२८॥
मध्याह्ने मृगतृष्णायां पयःपूरो यथेक्ष्यते ।
तथा संयोगजः सर्गो, विवेकाख्यातिविप्लवे ॥२९॥
गन्धर्वनगरादीना-मंबरे डम्बरो यथा ।
तथा संयोगजः सर्गो, विलासो वितथाकृतिः ॥३०॥
इति शुद्धनयायत्त-मेकत्वं प्राप्तमात्मनि ।
अंशादिकल्पनाप्यस्य, नेष्टा यत्पूर्णवादिनः ॥३१॥
एक आत्मेति सूत्रस्या-प्ययमेवाशयो मतः ।
प्रत्यग्ज्योतिषमात्मान-माहुः शुद्धनयाः खलु ॥३२॥
प्रपञ्चसञ्चयक्लिष्टा-न्मायारूपाद्बिभेमि ते ।
प्रसीद भगवन्नात्मन्, शुद्धरूपं प्रकाशय ॥३३॥

---

१. त्वजस्वभा०-मु० ॥

देहेन सममेकत्वं, मन्यते व्यवहारवित् ।
कथञ्चिन्मूर्ततापत्ते-र्वेदनादिसमुद्भवात् ॥३४॥

तन्निश्चयो न सहते, यदमूर्तो न मूर्त्तताम् ।
अंशेनाप्यवगाहेत, पावकः शीततामिव ॥३५॥

उष्णस्याग्नेर्यथा योगाद् , घृतमुष्णमिति भ्रमः ।
तथा मूर्त्ताङ्गसम्बन्धा-दात्मा मूर्त्त इति भ्रमः ॥३६॥

न रूपं न रसो गन्धो, न न स्पर्शो न चाकृतिः ।
यस्य धर्मो न शब्दो वा, तस्य का नाम मूर्त्तता ॥३७॥

दृशाऽदृश्यं हृदाऽग्राह्यं, वाचामपि न गोचरः ।
स्वप्रकाशं हि यद्रूपं, तस्य का नाम मूर्त्तता ॥३८॥

आत्मा सत्यचिदानन्दः, सूक्ष्मात्सूक्ष्मः परात्परः ।
स्पृशत्यपि न मूर्त्तत्वं, तथा चोक्तं परैरपि ॥३९॥

इन्द्रियाणि पराण्याहु-रिन्द्रियेभ्यः परं मनः ।
मनसोऽपि परा बुद्धि-र्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥४०॥

विकले हन्त लोकेऽस्मि-न्नमूर्त्ते मूर्त्तताभ्रमात् ।
पश्यत्याश्चर्यवद् ज्ञानी, वदत्याश्चर्यवद्वचः ॥४१॥

वेदनापि न मूर्त्तत्व-निमित्ता स्फुटमात्मनः ।
पुद्गलानां तदापत्तेः, किन्त्वशुद्धस्वशक्तिजा ॥४२॥

अक्षद्वारा यथा ज्ञानं, स्वयं परिणमत्ययम् ।
तथेष्टानिष्टविषय-स्पर्शद्वारेण वेदनाम् ॥४३॥

विपाककालं प्रत्यासौ, वेदनापरिणामभाक् ।
मूर्त्तं निमित्तमात्रं नो, घटे दण्डवदन्वयि ॥४४॥
ज्ञानाख्या चेतना बोधः, कर्म्माख्या द्विष्टरक्तता ।
जन्तोः कर्मफलाख्या सा, वेदना व्यपदिश्यते ॥४५॥
नात्मा तस्मादमूर्त्तत्वं, चैतन्यं चातिवर्त्तते ।
अतो देहेन नैकत्वं, तस्य मूर्त्तेन कर्हिचित् ॥४६॥
सन्निकृष्टान्मनोवाणी-कर्मादेरपि पुद्गलात् ।
विप्रकृष्टाद्धनादेश्च, भाव्यैवं भिन्नतात्मनः ॥४७॥
पुद्गलानां गुणो मूर्त्ति-रात्मा ज्ञानगुणः पुनः ।
पुद्गलेभ्यस्ततो भिन्न-मात्मद्रव्यं जगुर्जिनाः ॥४८॥
धर्म्मस्य गतिहेतुत्वं, गुणो ज्ञानं तथात्मनः ।
धर्मास्तिकायात्तद्भिन्न-मात्मद्रव्यं जगुर्जिनाः ॥४९॥
[1]अधर्मः स्थितिहेतुत्वगुणो ज्ञानगुणोऽसुमान् ।
ततोऽधर्मास्तिकायान्य-मात्मद्रव्यं जगुर्जिनाः ॥५०॥
अवगाहो गुणो व्योम्नो, ज्ञानं खल्वात्मनो गुणः ।
व्योमास्तिकायात्तद्भिन्न-मात्मद्रव्यं जगुर्जिनाः ॥५१॥
आत्मा ज्ञानगुणः सिद्धः, समयो वर्त्तनागुणः ।
तद्भिन्नं समयद्रव्या-दात्मद्रव्यं जगुर्जिनाः ॥५२॥
आत्मनस्तदजीवेभ्यो, विभिन्नत्वं व्यवस्थितम् ।
व्यक्तिभेदनयादेशा-दजीवत्वमपीष्यते ॥५३॥

---

१. अधर्मं स्थिति हेतुत्वं,-मु० ॥

अजीवा जन्मिनः शुद्ध-भावप्राणव्यपेक्षया ।
सिद्धाश्च निर्मलज्ञाना, द्रव्यप्राणव्यपेक्षया ॥५४॥

इन्द्रियाणि बलं श्वासोच्छ्वासो ह्यायुस्तथा परम् ।
द्रव्यप्राणाश्चतुर्भेदाः, पर्यायाः पुद्गलाश्रिताः ॥५५॥

भिन्नास्ते ह्यात्मनोऽत्यन्तं, तदेतैर्नास्ति जीवनम् ।
ज्ञानवीर्यसदाश्वास, नित्यस्थितिविकारिभिः ॥५६॥

एतत्प्रकृतिभूताभिः, शाश्वतीभिस्तु शक्तिभिः ।
जीवत्यात्मा सदेत्येषा, शुद्धद्रव्यनयस्थितिः ॥५७॥

जीवो जीवति न प्राणै-र्विना तैरेव जीवति ।
इदं चित्रं चरित्रं के, हन्त पर्यनुयुञ्जताम् ॥५८॥

नात्मा पुण्यं न वा पाप-मेते यत्पुद्गलात्मके ।
आद्यबालशरीरस्यो-पादानत्वेन कल्पिते ॥५९॥

पुण्यं कर्म शुभं प्रोक्त-मशुभं पापमुच्यते ।
तत्कथं तु शुभं जन्तून्, यत् पातयति जन्मनि ॥६०॥

न ह्यायसस्य बन्धस्य, तपनीयमयस्य च ।
पारतन्त्र्याविशेषेण, फलभेदोऽस्ति कश्चन ॥६१॥

फलाभ्यां सुखदुःखाभ्यां, न भेदः पुण्यपापयोः ।
दुःखान्न भिद्यते हन्त, यतः पुण्यफलं सुखम् ॥६२॥

सर्वपुण्यफलं दुःखं, कर्मोदयकृतत्वतः ।
तत्र दुःखप्रतीकारे, विमूढानां सुखत्वधीः ॥६३॥

परिणामाच्च तापाच्च, संस्काराच्च बुधैर्मतम् ।
गुणवृत्तिविरोधाच्च, दुःखं पुण्यभवं सुखम् ॥६४॥

देहपुष्टेर्नरामर्त्य-[1]नारकाणामपि स्फुटम् ।
महाजपोषणस्येव, परिणामोऽतिदारुणः ॥६५॥

जलूकाः सुखमानिन्यः, पिबन्त्यो रुधिरं यथा ।
भुञ्जाना विषयान् यान्ति, दशामन्तेऽतिदारुणाम् ॥६६॥

तीव्राग्निसङ्गसंशुष्यत्-पयसामयसामिव ।
यत्रौत्सुक्यात्सदाक्षाणां, तप्तता तत्र किं सुखम् ॥६७॥

प्राक्पश्चाच्चारतिस्पर्शात् , पुटपाकमुपेयुषि ।
इन्द्रियाणां गणे ताप-व्याप एव न निर्वृतिः ॥६८॥

सदा यत्र स्थितो द्वेषो-ल्लेखः स्वप्रतिपन्थिषु ।
सुखानुभवकालेऽपि, तत्र तापहतं मनः ॥६९॥

स्कन्धात् स्कन्धान्तरारोपे, भारस्येव न तत्त्वतः ।
अक्षाह्लादेऽपि दुःखस्य, संस्कारो विनिवर्तते ॥७०॥

सुखं दुःखं च मोहश्च, तिस्रोऽपि गुणवृत्तयः ।
विरुद्धा अपि वर्त्तन्ते, दुःखजात्यनतिक्रमात् ॥७१॥

क्रुद्धनागफणाभोगो-पमो भोगोद्भवोऽखिलः ।
विलासश्चित्ररूपोऽपि, भयहेतुर्विवेकिनाम् ॥७२॥

---

१. नायकानामपि-मु० ॥

इत्थमेकत्वमापन्नं, फलतः पुण्यपापयोः ।
मन्यते यो न मूढात्मा, नान्तस्तस्य भवोदधेः ॥७३॥

दुःखैकरूपयोर्भिन्न-स्तेनात्मा पुण्यपापयोः ।
शुद्धनिश्चयतः सत्य-चिदानन्दमयः सदा ॥७४॥

तत्त तुरीयदशा [1]व्यङ्ग्यं, रूपमावरण[2]व्ययात्त ।
भात्युष्णोद्योतशीलस्य, घननाशाद्रवेरिव ॥७५॥

जायन्ते जाग्रतोऽक्षेभ्य-श्चित्रा धीसुखवृत्तयः ।
सामान्यं तु चिदानन्द-रूपं सर्वदशान्वयि ॥७६॥

स्फुलिङ्गैर्न यथा वह्नि-र्दीप्यते ताप्यतेऽथवा ।
नानुभूतिपराभूती, तथैताभिः किलात्मनः ॥७७॥

साक्षिणः सुखरूपस्य, सुषुप्तौ निरहङ्कृतेः[3] ।
यथा भानं तथा शुद्ध-विवेके तदतिस्फुटम् ॥७८॥

तच्चिदानन्दभावस्य, भोक्तात्मा शुद्धनिश्चयात् ।
अशुद्धनिश्चयात्कर्म्म-कृतयोः सुखदुःखयोः ॥७९॥

कर्मणोऽपि च भोगस्य, स्रगादेर्व्यवहारतः ।
नैगमादिव्यवस्थापि, भावनीयाऽनया दिशा ॥८०॥

कर्त्तापि शुद्धभावाना-मात्मा शुद्धनयाद्विभुः ।
प्रतीत्य वृत्तिं यच्छुद्ध-क्षणानामेष मन्यते ॥८१॥

१-°व्यङ्ग्य-मु० ॥ २-°क्षयात्-मु० ॥ ३-°ङ्कृतम्-मु० ॥

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

अनुपप्लवसाम्राज्ये, विसभागपरिक्षये ।
आत्मा शुद्धस्वभावानां, जननाय प्रवर्त्तते ॥८२॥

चित्तमेव हि संसारो, रागादिक्लेशवासितम् ।
तदेव तैर्विनिर्मुक्तं, भवान्त इति कथ्यते ॥८३॥

यश्च चित्तक्षणः क्लिष्टो, नासावात्मा विरोधतः ।
अनन्यविकृतं रूप-मित्यन्वर्थं ह्यदः पदम् ॥८४॥

[1]श्रुतं चानुपयोगश्चे-त्येतन्मिथ्या यथा वचः ।
तथात्मा शुद्धरूपश्चे-त्येवं शब्दनया जगुः ॥८५॥

शुद्धपर्यायरूपस्त-दात्मा शुद्धः स्वभावकृत् ।
प्रथमाप्रथमत्वादि-भेदोऽप्येवं हि तात्त्विकः ॥८६॥

ये तु दिक्पटदेशीयाः, शुद्धद्रव्यतयात्मनः ।
शुद्धस्वभावकर्तृत्वं, जगुस्तेऽपूर्वबुद्धयः ॥८७॥

द्रव्यास्तिकस्य प्रकृतिः, शुद्धा सङ्ग्रहगोचरा ।
येनोक्ता सम्मतौ श्रीमत्-सिद्धसेनदिवाकरैः ॥८८॥

तन्मते च न कर्तृत्वं, भावानां सर्वदान्वयात् ।
कूटस्थः केवलं तिष्ठ-त्यात्मा साक्षित्वमाश्रितः ॥८९॥

कर्तुं व्याप्रियते नाय-मुदासीन इव स्थितः ।
आकाशमिव पङ्केन, लिप्यते न च कर्मणा ॥९०॥

१-श्रुतचानु° मु० ॥

www.jaintatvagyanshala.org

स्वरूपं तु न कर्त्तव्यं, ज्ञातव्यं केवलं स्वतः ।
दीपेन दीप्यते ज्योति-र्न त्वपूर्वं विधीयते ॥९१॥

अन्यथा प्रागनात्मा स्यात्-स्वरूपाननुवृत्तितः ।
न च हेतुसहस्रेणा-प्यात्मता स्यादनात्मनः ॥९२॥

नये तेनेह नो कर्त्ता, किन्त्वात्मा शुद्धभावभृत् ।
उपचारात्तु लोकेषु तत्कर्तृत्वमपीष्यताम् ॥९३॥

उत्पत्तिमात्मधर्माणां, विशेषग्राहिणो जगुः ।
अव्यक्तिरावृत्तेस्तेषां, नाभावादिति का प्रमा ॥९४॥

सत्त्वं च परसन्ताने, नोपयुक्तं कथञ्चन ।
सन्तानिनामनित्यत्वात्-सन्तानोऽपि न च ध्रुवः ॥९५॥

व्योमाप्युत्पत्तिमत्तत्त-दवगाहात्मना ततः ।
नित्यता नात्मधर्माणां, तद्दृष्टान्तबलादपि ॥९६॥

ऋजुसूत्रनयस्तत्र, कर्तृतां तस्य मन्यते ।
स्वयं परिणमत्यात्मा, यं यं भावं यदा यदा ॥९७॥

कर्तृत्वं परभावाना-मसौ नाभ्युपगच्छति ।
क्रियाद्वयं हि नैकस्य, द्रव्यस्याभिमतं जिनैः ॥९८॥

भूतिर्या हि क्रिया सैव, स्यादेकद्रव्यसन्ततौ ।
न साजात्यं विना च स्यात्, परद्रव्यगुणेषु सा ॥९९॥

नन्वेवमन्यभावानां, न चेत्कर्त्ता परो जनः ।
तदा हिंसादयादान-हरणाद्यव्यवस्थितिः ॥१००॥

सत्यं पराश्रयं न स्यात्, फलं कस्यापि यद्यपि ।
तथापि स्वगतं कर्म, स्वफलं नातिवर्त्तते ॥१०१॥

हिनस्ति न परं कोपि, निश्चयान्न च रक्षति ।
तदायुःकर्मणो नाशे, मृतिर्जीवनमन्यथा ॥१०२॥

हिंसादयाविकल्पाभ्यां, स्वगताभ्यां तु केवलम् ।
फलं विचित्रमाप्नोति, परापेक्षां विना पुमान् ॥१०३॥

शरीरी म्रियतां मा वा, ध्रुवं हिंसा प्रमादिनः ।
दयैव यतमानस्य, वधेऽपि प्राणिनां क्वचित् ॥१०४॥

परस्य युज्यते दानं, हरणं वा न कस्यचित् ।
न धर्मसुखयोर्यत्ते, कृतनाशादिदोषतः ॥१०५॥

भिन्नाभ्यां भक्तवित्तादि–पुद्गलाभ्यां च ते कुतः ।
स्वत्वापत्तिर्यतो दानम्, हरणं स्वत्वनाशनम् ॥१०६॥

कर्मोदयाच्च तद्दानं, हरणं वा शरीरिणाम् ।
पुरुषाणां प्रयासः क–स्तत्रोपनमति स्वतः ॥१०७॥

स्वगताभ्यां तु भावाभ्यां, केवलं, दानचौर्ययोः ।
अनुग्रहोपघातौ स्तः, परापेक्षा परस्य न ॥१०८॥

पराश्रितानां भावानां, कर्तृत्वाद्यभिमानतः ।
कर्मणा बध्यतेऽज्ञानी, ज्ञानवांस्तु न लिप्यते ॥१०९॥

कर्त्तैवमात्मा नो पुण्य–पापयोरपि कर्मणोः ।
रागद्वेषाशयानां तु, कर्त्तेष्टानिष्टवस्तुषु ॥११०॥

रज्यते द्वेष्टि वाऽर्थेषु, तत्तत्कार्यविकल्पतः ।
आत्मा यदा तदा कर्म, भ्रमादात्मनि युज्यते ॥१११॥

स्नेहाभ्यक्ततनोरङ्गं, रेणुनाश्लिष्यते यथा ।
रागद्वेषानुविद्धस्य, कर्मबन्धस्तथा मतः ॥११२॥

[1]लोहं स्वक्रिययाभ्येति, भ्रामकोपलसन्निधौ ।
यथा कर्म तथा चित्रं, रक्तद्विष्टात्मसन्निधौ ॥११३॥

आत्मा न व्यापृत-स्तत्र रागद्वेषाशयं सृजन् ।
तन्निमित्तोपनम्रेषु, कर्मोपादानकर्मसु ॥११४॥

वारि वर्षन् यथाम्भोदो, धान्यवर्षी निगद्यते ।
भावकर्म सृजन्नात्मा, तथा पुद्गलकर्मकृत् ॥११५॥

नैगमव्यवहारौ तु, ब्रूतः कर्मादिकर्तृताम् ।
व्यापारः फलपर्यन्तः, परिदृष्टो यदात्मनः ॥११६॥

अन्योन्यानुगतानां [3]का, तदेतदिति वा भिदा ।
यावच्चरमपर्यायं, यथा पानीयदुग्धयोः ॥११७॥

नात्मनो विकृतिं दत्ते, तदेषा नयकल्पना ।
शुद्धस्य रजतस्येव, शुक्तिधर्मप्रकल्पना ॥११८॥

मुषितत्वं यथा पान्थ-गतं पथ्युपचर्यते ।
तथा पुद्गलकर्मस्था, विक्रियात्मनि बालिशैः ॥११९॥

---

१. लोहं...श्लोकः मु० मध्ये ११४ वर्तते । आत्मा...
श्लोकः मु० मध्ये ११३ वर्तते ॥ ३-कः मु०

कृष्णः शोणोऽपि [1]वोपाधे-र्नाशुद्धः स्फटिको यथा ।
रक्तो द्विष्टस्तथैवात्मा, संसर्गात्पुयण्यपापयोः ॥१२०॥

सेयं नटकला तावद्-यावद्विविधकल्पना ।
यद्रूपं कल्पनातीतं, तत्तु पश्यत्यकल्पकः ॥१२१॥

कल्पनामोहितो जन्तुः, शुक्लं कृष्णं च पश्यति ।
तस्यां पुनर्विलीनाया-मशुक्लाकृष्णमीक्षते ॥१२२॥

तद्ध्यानं सा स्तुतिर्भक्तिः, सैवोक्ता परमात्मनः ।
पुण्यपापविहीनस्य, यद्रूपस्यानुचिन्तनम् ॥१२३॥

शरीररूपलावण्य-वप्रच्छत्रध्वजादिभिः ।
वर्णितैर्वीतरागस्य, वास्तवी नोपलर्णना ॥१२४॥

व्यवहारस्तुतिः सेयं, वीतरागात्मवर्तिनाम् ।
ज्ञानादीनां गुणानां तु, वर्णना निश्चयस्तुतिः ॥१२५॥

पुरादिवर्णनाद्राजा, स्तुतः स्यादुपचारतः ।
तत्त्वतः शौर्यगाम्भीर्य-धैर्यादिगुणवर्णनात् ॥१२६॥

मुख्योपचारधर्माणा-मविभागेन या स्तुतिः ।
न सा चित्तप्रसादाय, कवित्वं कुकवेरिव ॥१२७॥

अन्यथाभिनिवेशेन, प्रत्युतानर्थकारिणि ।
सुतीक्ष्णखड्गधारेव, प्रमादेन करे धृता ॥१२८॥

१-वोपाधे-मु० ॥

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

मणिप्रभामणिज्ञान-न्यायेन शुभकल्पना ।
वस्तुस्पर्शितया न्याय्या, यावन्नानञ्जनप्रथा ॥१२९॥

पुण्यपापविनिर्मुक्तं, तत्त्वतस्त्वविकल्पकम् ।
नित्यं ब्रह्म सदा ध्येय-मेषा शुद्धनयस्थितिः ॥१३०॥

आश्रवः संवरश्चापि, नात्मा विज्ञानलक्षणः ।
यत्कर्मपुद्गलादान-रोधावाश्रवसंवरौ ॥१३१॥

आत्मादत्ते तु यैर्भावैः, स्वतन्त्रः कर्मपुद्गलान् ।
मिथ्यात्वाविरतीयोगाः, कषायास्तेऽन्तराश्रवाः ॥१३२॥

भावनाधर्मचारित्र-परीषहजयादयः ।
आश्रवोच्छेदिनो धर्मा, आत्मनो भावसंवराः ॥१३३॥

आश्रवः संवरो न स्यात्-संवरश्चाश्रवः क्वचित् ।
भवमोक्षफलाभेदो-ऽन्यथा स्याद्धेतुसङ्करात् ॥१३४॥

कर्माश्रवं च संवृण्व-न्नात्मा भिन्नैर्निजाशयैः ।
करोति न परापेक्षा-मलंभूष्णुः स्वतः सदा ॥१३५॥

निमित्तमात्रभूतास्तु, हिंसाऽहिंसादयोऽखिलाः ।
ये परप्राणिपर्याया, न ते स्वफलहेतवः ॥१३६॥

व्यवहारविमूढस्तु, हेतूस्तानेव मन्यते ।
बाह्यक्रियारत[१]श्चान्त-स्तत्त्वं गूढं न पश्यति ॥१३७॥

१-°स्वान्त-मु० ॥

www.jaintatvagyanshala.org

हेतुत्वं प्रतिपद्यन्ते, नैवैतेऽनियमस्पृशः ।
यावन्त आश्रवाः प्रोक्ता–स्तावन्तो हि परिश्रवाः । १३८॥

तस्मादनियतं रूपं, बाह्यहेतुषु सर्वथा ।
नियतौ भाववैचित्र्या–दात्मैवाश्रवसंवरौ ॥१३९॥

अज्ञानाद्विषयासक्तो, बध्यते विषयैस्तु न ।
ज्ञानाद्विमुच्यते चात्मा, न तु शास्त्रादिपुद्गलात् ॥१४०॥

शास्त्रं गुरोश्च विनयं, क्रियामावश्यकानि च ।
संवराङ्गतया प्राहु–र्व्यवहारविशारदाः ॥१४१॥

विशिष्टा वाक्तनुस्वान्त–पुद्गलास्तेऽफलावहाः ।
ये तु ज्ञानादयो भावाः, संवरत्वं प्रयान्ति ते ॥१४२॥

ज्ञानादिभावयुक्तेषु, शुभयोगेषु तद्गतम् ।
संवरत्वं समारोप्य, स्मयन्ते व्यवहारिणः ॥१४३॥

प्रशस्तरागयुक्तेषु, चारित्रादिगुणेष्वपि ।
शुभाश्रवत्वमारोप्य, फलभेदं वदन्ति ते ॥१४४॥

भवनिर्वाणहेतूनां, वस्तुतो न विपर्ययः ।
अज्ञानादेव [1]तद्भानं, ज्ञानी तत्र न मुह्यति ॥१४५॥

तीर्थकृन्नामहेतुत्वं, यत्–सम्यक्त्वस्य वर्ण्यते ।
यच्चाहारकहेतुत्वं, संयमस्यातिशायिनः ॥१४६॥

१–तद्ध्यानं–मु० ॥

तपःसंयमयोः स्वर्ग–हेतुत्वं यच्च पूर्वयोः ।
उपचारेण तद्युक्तं, स्याद् घृतं दहतीतिवत् ॥१४७॥

येनांशेनात्मनो योग–स्तेनांशेनाश्रवो मतः ।
येनांशेनोपयोगस्तु, तेनांशेनास्य संवरः ॥१४८॥

तेनासावंशविश्रान्तौ, बिभ्रदाश्रवसंवरौ ।
भात्यादर्श इव स्वच्छास्वच्छभागद्वयः सदा ॥१४९॥

शुद्धैव ज्ञानधारा स्यात्–सम्यक्त्वप्राप्त्यनन्तरम् ।
हेतुभेदाद्विचित्रा तु, योगधारा[1] प्रवर्त्तते ॥१५०॥

सम्यग्दृशो विशुद्धत्वं, सर्वास्वपि दशास्वतः ।
मृदुमध्यादिभावस्तु, क्रियावैचित्र्यतो भवेत् ॥१५१॥

यदा तु सर्वतः शुद्धि–र्जायते धारयोर्द्वयोः ।
शैलेशीसंज्ञितः स्थैर्या–त्तदा स्यात्सर्वसंवरः ॥१५२॥

ततोऽर्वाग् यच्च यावच्च, स्थिरत्वं तावदात्मनः ।
संवरो योगचाञ्चल्यं, यावत्तावत्किलाश्रवः ॥१५३॥

अशुद्धनयतश्चेयं[2], संवराश्रवसङ्कथा ।
संसारिणां च सिद्धानां, न शुद्धनयतो भिदा ॥१५४॥

निर्जरा कर्मणां शाटो, नात्माऽसौ कर्म्मपर्ययः ।
येन निर्जीर्यते कर्म, स भावस्त्वात्मलक्षणम् ॥१५५॥

१–योगाधारा–मु० ॥ २–श्चैवे–मु० ॥

सत्तपो द्वादशविधं, शुद्धज्ञानसमन्वितम् ।
आत्मशक्तिसमुत्थानं, चित्तवृत्तिनिरोधकृत ॥१५६॥
यत्र रोधः कषायाणां, ब्रह्मध्यानं जिनस्य च ।
ज्ञातव्यं तत्तपः शुद्ध-मवशिष्ट तु लङ्घनम् ॥१५७॥
बुभुक्षा देहकार्श्यं वा, तपसो नास्ति लक्षणम् ।
तितिक्षाब्रह्मगुप्त्यादि-स्थानं ज्ञानं तु तद्वपुः ॥१५८॥
ज्ञानेन निपुणेनैक्यं, प्राप्तं चन्दनगन्धवत् ।
निर्जरामात्मनो दत्ते, तपो नान्यादृशं क्वचित् ॥१५९॥
तपस्वी जिनभक्त्या च, शासनोद्भासनेच्छया ।
पुण्यं बध्नाति बहुलं, मुच्यते तु गतस्पृहः ॥१६०॥
कर्मतापकरं ज्ञानं, तपस्तन्नैव वेत्ति यः ।
प्राप्नोतु स हृतस्वान्तो, विपुलां निर्जरां कथम् ॥१६१॥
अज्ञानी तपसा जन्म-कोटिभिः कर्म यन्नयेत् ।
अन्तं ज्ञानतपोयुक्त-स्तत् क्षणेनैव संहरेत् ॥१६२॥
ज्ञानयोगस्तपःशुद्ध-मित्याहुर्मुनिपुङ्गवाः ।
तस्मान्निकाचितस्यापि, कर्मणो युज्यते क्षयः ॥१६३॥
यदिहापूर्वकरणं, श्रेणिः शुद्धा च जायते ।
ध्रुवः स्थितिक्षयस्तत्र, स्थितानां प्राच्यकर्मणाम् ॥१६४॥
तस्माद्-ज्ञानमयः शुद्ध-स्तपस्वी भावनिर्जरा ।
शुद्धनिश्चतयस्त्वेषा, सदा शुद्धस्य कापि न ॥१६५॥
बन्धः कर्मात्मसंश्लेषो, द्रव्यतः स चतुर्विधः ।
तद्धेत्वध्यवसायात्मा, भावतस्तु प्रकीर्त्तितः ॥१६६॥

वेष्टयत्यात्मनात्मानं, यथा सर्पस्तथासुमान् ।
तत्तद्भावैः परिणतो, बध्नात्यात्मानमात्मना ॥१६७॥

बध्नाति स्वं यथा कोश-कारकीटः स्वतन्तुभिः ।
आत्मनः स्वगतैर्भावै-र्बन्धने सोपमा स्मृता ॥१६८॥

जन्तूनां सापराधानां, बन्धकारी न हीश्वरः ।
तद्बन्धकानवस्थाना-दबन्धस्याप्रवृत्तितः ॥१६९॥

न त्व(चा)ज्ञानप्रवृत्त्यर्थं, ज्ञानवन्नोदना ध्रुवा ।
अबुद्धिपूर्वकार्येषु, स्वप्नादौ तददर्शनात् ॥१७०॥

तथाभव्यतया जन्तु-र्नोदितश्च प्रवर्त्तते ।
बध्नन् पुण्यं च पापं च, परिणामानुसारतः ॥१७१॥

रोगस्थित्यनुसारेण, प्रवृत्ती रोगिणो यथा ।
भवस्थित्यनुसारेण, तथा बन्धेऽपि वर्ण्यते ॥१७२॥

शुद्धनिश्चयतस्त्वात्मा, न बद्धो बन्धशङ्कया ।
भयकम्पादिकं किन्तु, रज्जावहिमतेरिव ॥१७३॥

दृढाज्ञानमयीं शङ्का-मेनामपनिनीषवः ।
अध्यात्मशास्त्रमिच्छन्ति, श्रोतुं वैराग्यकाङ्क्षिणः ॥१७४॥

दिशः प्रदर्शकं शाखा-चन्द्रन्यायेन तत्पुनः ।
प्रत्यक्षविषयां शङ्कां, न हि हन्ति परोक्षधीः ॥१७५॥

शङ्खे श्वेत्यानुमानेऽपि दोषात्पीतत्वधीर्यथा ।
शास्त्रज्ञानेऽपि मिथ्याधी-संस्काराद्बन्धधीस्तथा ॥१७६॥

श्रुत्वा मत्वा मुहुः स्मृत्वा, साक्षादनुभवन्ति ये ।
तत्त्वं न बन्धधीस्तेषामात्माऽ[1]बद्धः प्रकाशते ॥१७७॥
द्रव्यमोक्षः क्षयः कर्म-द्रव्याणां नात्मलक्षणम् ।
भावमोक्षस्तु तद्धेतु-रात्मा रत्नत्रयान्वयी ॥१७८॥
ज्ञानदर्शनचारीत्रै-रात्मैक्यं लभते यदा ।
कर्माणि कुपितानीव, भवन्त्याशु तदा पृथक् ॥१७९॥
अतो रत्नत्रयं मोक्ष-स्तदभावे कृतार्थता ।
पाषण्डिगणलिङ्गैश्च, गृहिलिङ्गैश्च कापि न ॥१८०॥
पाषण्डिगणलिङ्गेषु, गृहिलिङ्गेषु ये रताः ।
ये न ते समयसारस्य, ज्ञातारो बालबुद्धयः ॥१८१॥
भावलिङ्गरता ये स्युः, सर्वसारविदो हि ते ।
लिङ्गस्था वा गृहस्था वा सिध्यन्ति धूतकल्मषाः ॥१८२॥
भावलिङ्गं हि मोक्षाङ्गं, द्रव्यलिङ्गमकारणम् ।
द्रव्यं नात्यन्तिकं यस्मान्नाप्यैकान्तिकमिष्यते ॥१८३॥
यथाजातदशालिङ्ग-मर्थादव्यभिचारि चेत् ।
विपक्षबाधकाभावात्, तद्धेतुत्वे तु का प्रमा ॥१८४॥
वस्त्रादिधारणेच्छा चेद्, बाधिका तस्य तां विना ।
धृतस्य किमवस्थाने, करादेरिव बाधकम् ॥१८५॥
स्वरूपेण च वस्त्रं चे-त्केवलज्ञानबाधकम् ।
तदा दिक्पटनीत्यैव, तत्तदावरणं भवेत् ॥१८६॥

१-ऽबन्धः मु० ॥

इत्थं केवलिमस्तेन, मूर्ध्नि क्षिप्तेन केनचित् ।
केवलित्वं पलायेते-त्यहो किमसमञ्जसम् ॥१८७॥
भावलिङ्गात्ततो मोक्षो, भिन्नलिङ्गेष्वपि ध्रुवः ।
कदाग्रहं विमुच्यैत-द्भावनीयं मनस्विना ॥१८८॥
अशुद्धनयतो ह्यात्मा, बद्धो मुक्त इति स्थितिः ।
न शुद्धनयतस्त्वेष, बध्यते नापि मुच्यते ॥१८९॥
अन्वयव्यतिरेकाभ्या-मात्मतत्त्वविनिश्चयम् ।
नवभ्योऽपि हि तत्त्वेभ्यः, कुर्यादेवं विचक्षणः ॥१९०॥
इदं हि परमध्यात्म-ममृतं ह्यद एव च ।
इदं हि परमं ज्ञानं, योगोऽयं परमः स्मृतः ॥१९१॥
गुह्याद्गुह्यतरं तत्त्व-मेतत्सूक्ष्मनयाश्रितम् ।
न देयं स्वल्पबुद्धीनां, ते ह्येतस्य विडम्बकाः ॥१९२॥
जनानामल्पबुद्धीनां, नैतत्तत्त्वं हितावहम् ।
निर्बलानां क्षुधार्त्तानां, भोजनं चक्रिणो यथा ॥१९३॥
ज्ञानांशदुर्विदग्धस्य[1], तत्त्वमेतदनर्थकृत ।
अशुद्धमन्त्रपाठस्य, फणिरत्नग्रहो यथा ॥१९४॥
व्यवहाराविनिष्णातो, यो ज्ञीप्सति विनिश्चयम् ।
कासारतरणाशक्तः सागरं स तितीर्षति ॥१९५॥
व्यवहारं विनिश्चित्य, ततः शुद्धनयाश्रितः ।
आत्मज्ञानरतो भूत्वा, परमं साम्यमाश्रयेत् ॥१९६॥

१-°विदग्धानां-मु० ॥

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

१९. जिनमतस्तुत्यधिकारः

[1]उत्सर्पद्व्यवहारनिश्चयकथाकल्लोलकोलाहल-
त्रस्यद्दुर्नयवादिकच्छपकुलभ्रश्यत्कुपक्षाचलम् ।
उद्यद्युक्तिनदीप्रवेशसुभगं स्याद्वादमर्यादया,
युक्तं श्रीजिनशासनं जलनिधिं मुक्त्वा परं नाश्रये ॥१॥
पूर्णः पुण्यनयप्रमाणरचनापुष्पैः सदास्थारसै-
स्तत्त्वज्ञानफलः सदा विजयते स्याद्वादकल्पद्रुमः ।
एतस्मात् पतितैः प्रवादकुसुमैः षड्दर्शनारामभू-
र्भूयः सौरभमुद्वमत्यभिमतैरध्यात्मवार्तालवैः ॥२॥
चित्रोत्सर्गशुभापवादरचनासानुश्रियालंकृतः,
श्रद्धानन्दनचन्दनद्रुमनिभप्रज्ञोल्लसत्सौरभः ।
भ्राम्यद्भिः परदर्शनग्रहगणैरासेव्यमानः सदा,
तर्कस्वर्णशिलोच्छ्रितो विजयते जैनागमो मन्दरः ॥३॥
स्याद्दोषापगमस्तमांसि जगति क्षीयन्त एव क्षणा-
दध्वानो विशदीभवन्ति निबिडा निद्रा दृशोर्गच्छति ।
यस्मिन्नभ्युदिते प्रमाणदिवसप्रारम्भकल्याणिनी,
प्रौढत्वं नयगीर्दधाति स रविर्जैनागमो नन्दतात् ॥४॥
अध्यात्मामृतवर्षिभिः कुवलयोल्लासं विलासैर्गवां,
तापव्यापविनाशिभिर्वितनुते लब्धोदयो यः सदा ।

---

१ अस्मिन्नधिकारे 'शार्दूलविक्रीडित'छन्दः प्रयुक्तः ।

७

www.jaintatvagyanshala.org

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

तर्कस्थाणुशिरःस्थितः परिवृतः स्फारैर्नयैस्तारकैः,
सोऽयं श्रीजिनशासनामृतरुचिः कस्यैतिनोरुच्यताम् ॥५॥
बौद्धानामृजुसूत्रतो मतमभूद्वेदान्तिनां सङ्ग्रहात्,
साङ्ख्यानां तत एव नैगमनयाद् [1]यौगश्च वैशेषिकः।
शब्दब्रह्मविदोऽपि शब्दनयतः सर्वैर्नयैर्गुम्फिता,
जैनी दृष्टिरितीह सारतरता प्रत्यक्षमुद्वीक्ष्यते ॥६॥
ऊष्मा नार्कमपाकरोति दहनं नैव स्फुलिङ्गावली,
नाब्धिं सिन्धुजलप्लवः सुरगिरिं ग्रावा न चाभ्यापतन्।
एवं सर्वनयैकभावगरिमस्थानं जिनेन्द्रागमं,
तत्तद्दर्शनसङ्कथांशरचनारूपा न हन्तुं क्षमा ॥७॥
दुःसाध्यं परवादिनां परमतक्षेपं विना स्वं मतं,
तत्क्षेपे च कषायपङ्ककलुषं चेतः समापद्यते।
सोऽयं निःस्वनिधिग्रहव्यवसितो वेतालकोपक्रमो,
नायं सर्वहितावहे जिनमते तत्त्वप्रसिद्धयर्थिनाम् ॥८॥
वार्ताः सन्ति सहस्रशः प्रतिमतं ज्ञानांशवद्धक्रमा-
श्चेतस्तासु न नः प्रयाति नितमां लीनं जिनेन्द्रागमे।
नोत्सर्पन्ति लताः कति प्रतिदिशं पुष्पैः पवित्रा मधौ,
ताभ्यो नैति रतिं रसालकलिकारक्तस्तु पुंस्कोकिलः ॥९॥
शब्दो वा मतिरर्थ एव किमु[2] वा जातिः क्रिया वा गुणः,
शब्दार्थः किमति स्थिता प्रतिमतं सन्देहशङ्कुव्यथा।

१-योगश्च-मु० २-वस्तु० मु० ॥

www.jaintatvagyanshala.org

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

जैनेन्द्रे तु मते न सा प्रतिपदं जात्यन्तरार्थस्थितेः,
सामान्यं च विशेषमेव च यथा तात्पर्यमन्विच्छति ॥१०॥

यत्रानर्पितमादधाति गुणतां मुख्यं तु वस्त्वर्पितं,
तात्पर्यानवलम्बनेन तु भवेद् बोधः स्फुटं लौकिकः ।
सम्पूर्णं त्ववभासते कृतधियां कृत्स्नाद्विवक्षाक्रमात् ,
तां लोकोत्तरभंगपद्धतिमयीं स्याद्वादमुद्रां स्तुमः ॥११॥

आत्मीयानुभवाश्रयार्थविषयोऽप्युच्चैर्यदीयक्रमो,
म्लेच्छानामिव संस्कृतं तनुधियामाश्चर्यमोहावहः ।
व्युत्पत्तिप्रतिपत्तिहेतुविततस्याद्वादवाग्गुम्फितं,
तं जैनागममाकलय्य न वयं व्याक्षेपभाजः क्वचित् ॥१२॥

मूलं सर्ववचोगतस्य विदितं जैनेश्वरं शासनं,
तस्मादेव समुत्थितैर्नयमतैस्तस्यैव यत्खण्डनम् ।
एतत्किञ्चन कौशलं कलिमलच्छन्नात्मनः स्वाश्रितां,
शाखां छेत्तुमिवोद्यतस्य कटुकोदर्काय तर्कार्थिनः ॥१३॥

[1]त्यक्तोन्मादविभज्यवादरचनामाकर्ण्य कर्णामृतं,
सिद्धान्तार्थरहस्यवित् क्व लभतामन्यत्र शास्त्रे रतिम् ।
यस्यां सर्वनया विशन्ति न पुनर्व्यस्तेषु तेष्वेव या,
मालायां मणयो लुठन्ति न पुनर्व्यस्तेषु रत्नेषु [2]सा ॥१४॥

अन्योन्यप्रतिपक्षभाववितथान् स्वस्वार्थसत्यान्नयान् ।
नापेक्षा' विषयग्रहैर्विभजते माध्यस्थ्यमास्थाय यः ।

१-त्यक्त्वो०-मु० ॥ २-मालापि-मु० ॥

www.jaintatvagyanshala.org

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

स्याद्वादे सुपथे निवेश्य हरते तेषां तु दिङ्मूढतां,
कुन्देन्दुप्रतिमं यशो विजयिनस्तस्यैवं संवर्द्धते ॥१५॥

---

२०. आत्मानुभवाधिकारः

[2]शास्त्रोपदर्शितदिशा, गलितासद्ग्रहकषायकलुषाणाम् ।
प्रियमनुभवैकवेद्यं, रहस्यमाविर्भवति किमपि ॥१॥

प्रथमाभ्यासविलासा-दाविर्भूयैव यत्क्षणाल्लीनम् ।
[3]चञ्चलतरुणीविभ्रम-सममुत्तरलं मनः कुरुते ॥२॥

सुविदितयोगैरिष्टं, क्षिप्तं मूढं तथैव विक्षिप्तं ।
एकाग्रं च निरुद्धं चेतः पंचप्रकारमिति ॥३॥

विषयेषु कल्पितेषु च, पुरःस्थितेषु च निवेशितं रजसा ।
सुखदुःखयुग्बहिर्मुख-माम्नातं क्षिप्तमिह चित्तम् ॥४॥

क्रोधादिभिर्नियमितं, विरुद्धकृत्येषु यत्तमोभूम्ना ।
कृत्याकृत्यविभागा-सङ्गतमेतन्मनो मूढम् ॥५॥

सत्त्वोद्रेकात्परिहृत-दुःखनिदानेषु सुखनिदानेषु ।
शब्दादिषु प्रवृत्तं, सदैव चित्तं तु विक्षिप्तम् ॥६॥

अद्वेषादिगुणवतां, नित्यं खेदादिदोषपरिहारात् ।
सदृशप्रत्ययसङ्गत-मेकाग्रं चित्तमाम्नातम् ॥७॥

१-त्रिषयाग्रहै०-मु० ॥ २-अस्मिन्नधिकारे 'आर्या छन्दः' प्रयुक्तः । ३-चञ्चत्तरु०-मु० ॥

www.jaintatvagyanshala.org

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

उपरतविकल्पवृत्तिक-मवग्रहादिक्रमच्युतं शुद्धम् ।
आत्मारामसुनीनां, भवति निरुद्धं सदा चेतः ॥८॥

न समाधावुपयोगं, तिस्रश्चेतोदशा इह लभन्ते ।
सत्त्वोत्कर्षात् स्थैर्या-दुभे समाधिसुखातिशयात् ।९।

योगारम्भस्तु भवे-द्विक्षिप्ते मनसि जातु सानन्दे ।
क्षिप्ते मूढे चास्मिन्, व्युत्थानं भवति नियमेन ॥१०॥

विषयकषायनिवृत्तं, योगेषु च सञ्चरिष्णु विविधेषु ।
गृहखेल्दालोपम-मपि चलमिष्टं मनोऽभ्यासे ॥११॥

वचनानुष्ठानगतं, यातायातं च सातिचारमपि ।
चेतोऽभ्यासदशायां, गजाङ्कुशन्यायतोऽदुष्टम् ॥१२॥

ज्ञानविचाराभिमुखं, यथा यथा भवति किमपि सानन्दम् ।
अर्थैः प्रलोभ्य बाह्यै-रनुगृह्णीयात्तथा चेत् ॥१३॥

अभिरूपजिनप्रतिमां, विशिष्टपदवाक्यवर्णरचनां च ।
पुरुषविशेषादिकम-प्यत एवालम्बनं ब्रुवते ॥१४॥

आलम्बनैः प्रशस्तैः, प्रायो भावः प्रशस्त एव यतः ।
इति सालम्बनयोगी, मनः शुभालम्बनं दध्याद् ॥१५॥

सालम्बनं क्षणमपि, क्षणमपि कुर्यान्मनो निरालम्बम् ।
इत्यनुभवपरिपाका-दाकालं स्यान्निरालम्बम् ॥१६॥

आलम्ब्यैकपदार्थं, यदा न किञ्चिद्विचिन्तयेदन्यत् ।
अनुपनतेन्धनवह्निव-दुपशान्तं स्यात्तदा चेतः ॥१७॥

www.jaintatvagyanshala.org

शोकमदमदनमत्सर–कलहकदाग्रहविषादवैराणि ।
क्षीयन्ते शान्तहृदा–मनुभव एवात्र साक्षी नः ॥१८॥

शान्ते मनसि ज्योतिः, प्रकाशते शान्तमात्मनःसहजम् ।
भस्मीभवत्यविद्या, मोहध्वान्तं विलयमेति ॥१९॥

बाह्यात्मनोऽधिकारः, शान्तहृदामन्तरात्मनां न स्यात् ।
परमात्माऽनुध्येयः, सन्निहितो ध्यानतो भवति ॥२०॥

कायादिर्बहिरात्मा, तदधिष्ठातान्तरात्मतामेति ।
गतनिःशेषोपाधिः, परमात्मा कीर्त्तितस्तज्ज्ञैः ॥२१॥

विषयकषायावेशः, तत्त्वाश्रद्धा गुणेषु च द्वेषः ।
आत्माऽज्ञानं च यदा, बाह्यात्मा स्यात्तदा व्यक्तः ॥२२॥

तत्त्वश्रद्धा ज्ञानं, महाव्रतान्यप्रमादपरता च ।
मोहजयश्च यदा स्यात् , तदान्तरात्मा भवेद्व्यक्तः ॥२३॥

ज्ञानं केवलसंज्ञं, योगनिरोधः समग्रकर्म्महतिः ।
सिद्धिनिवासश्च यदा, परमात्मा स्यात्तदा व्यक्तः ॥२४॥

आत्ममनो गुणवृत्ती, विविच्य यः प्रतिपदं विजानाति ।
कुशलानुबन्धयुक्तः, प्राप्नोति ब्रह्मभूयमसौ ॥२५॥

ब्रह्मस्थो ब्रह्मज्ञो, ब्रह्म प्राप्नोति तत्र किं चित्रम् ।
ब्रह्मविदां वचसापि, ब्रह्मविलासाननुभवामः ॥२६॥

ब्रह्माध्ययनेषु मतं, ब्रह्माष्टादशसहस्रपदभावैः ।
येनाप्तं तत् पूर्णं, योगी स ब्रह्मणः परमः ॥२७॥

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

ध्येयोऽयं सेव्योऽयं, कार्या भक्तिः सुकृतधियाऽस्यैव ।
अस्मिन्गुरुत्वबुद्ध्या, सुतरः संसारसिन्धुरपि ॥२८॥

अवलम्ब्येच्छायोगं, पूर्णाचारासहिष्णवश्च वयम् ।
भक्त्या परममुनीनां, तदीयपदवीमनुसरामः ॥२९॥

अल्पापि यात्र यतना, निर्दम्भा सा शुभानुबन्धकरी ।
अज्ञानविषव्ययकृ–द्विवेचनं चात्मभावानाम् ॥३०॥

सिद्धान्ततदङ्गानां, शास्त्राणामस्तु परिचयः शक्त्या ।
परमालम्बनभूतो, दर्शनपक्षोऽयमस्माकम् ॥३१॥

विधिकथनं विधिरागो[1] विधिमार्गे स्थापनं विधिच्छूनां ।
अविधिनिषेधश्चेति, प्रवचनभक्तिः प्रसिद्धा नः ॥३२॥

अध्यात्मभावनोज्ज्वल–चेतोवृत्त्योचितं हि नःकृत्यम् ।
पूर्णक्रियाभिलाष–श्चेति द्वयमात्मशुद्धिकरम् ॥३३॥

द्वयमिह शुभानुबन्धं, [2]शक्यारम्भश्च शुद्धपक्षश्च ।
अहितो विपर्ययः पुन–रित्यनुभवसङ्गतः पन्थाः ॥३४॥

ये त्वनुभवाविनिश्चित–मार्गाश्चारित्रपरिणतिभ्रष्टाः ।
बाह्यक्रियया चरणा–भिमानिनो ज्ञानिनोऽपिनते ॥३५॥

लोकेषु बहिर्बुद्धिषु, विगोपकानां बहिष्क्रियासु रतिः ।
श्रद्धां विना न चैताः, सतां प्रमाणं यतोऽभिहितम्॥३६॥

१–विधिमार्गस्था० मु० ॥ २–० नुबन्धः–मु० ॥

www.jaintatvagyanshala.org

बालः पश्यति लिङ्गं, मध्यमबुद्धिर्विचारयति वृत्तम् ।
आगमतत्त्वं तु बुधः, परीक्षते सर्वयत्नेन ॥३७॥
[1]निश्चित्यागमतत्त्वं, तस्मादुत्सृज्य लोकसंज्ञां च ।
श्रद्धाविवेकसारं, यतितव्यं योगिना नित्यम् ॥३८॥
निन्द्यो न कोपि लोके, पापिष्ठेष्वपि भवस्थितिश्चिन्त्या ।
पूज्या गुणगरिमाढ्या, धार्यो रागो गुणलवेऽपि ॥३९॥
ग्राह्यं हितमपि बाला–दालापैर्दुर्जनस्य न द्वेष्यम् ।
त्यक्तव्या च पराशा, पाशा इव सङ्गमा ज्ञेयाः ॥४०॥
स्तुत्या स्मयो न कार्यः, कोपोऽपि च निन्दया जनैः कृतया
सेव्या धर्माचार्यास्तत्त्वं जिज्ञासनीयं च ॥४१॥
शौचं स्थैर्यमदम्भो, वैराग्यं चात्मनिग्रहः कार्यः ।
दृश्या भगवतदोषा–श्चिन्त्यं देहादिवैरूप्यम् ॥४२॥
भक्तिर्भगवति धार्या, सेव्यो देशः सदा विविक्तश्च ।
स्थातव्यं सम्यक्त्वे, विश्वास्यो न प्रमादरिपुः ॥४३॥
ध्येयात्मबोधनिष्ठा, सर्वत्रैवागमः पुरस्कार्यः ।
त्यक्तव्याः कुविकल्पाः, स्थेयं वृद्धानुवृत्त्यां च ॥४४॥
साक्षात्कार्यं तत्त्वं, चिद्रूपानन्दमेदुरैर्भाव्यम् ।
हितकारी ज्ञानवता–मनुभववेद्यःप्रकारोऽयम् ॥४५॥

१–निश्चित्य... श्लोकस्य क्रमः मु० मध्ये ३९ वर्तते ।
वर्तते...श्लोकस्य क्रमः मु० मध्ये ३८ वर्तते ।

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

२१. सज्जनस्तुत्यधिकारः

[1]येषां कैरवकुन्दवृन्दशशभृत्कर्पूरशुभ्रा गुणाः,
मालिन्यं व्यपनीय चेतसि नृणां वैशद्यमातन्वते ।
सन्तः सन्तु मयि प्रसन्नमनसस्ते केऽपि गौणीकृत-
स्वार्था मुख्यपरोपकारविधयोत्युच्छृङ्खलैः किं खलैः ॥१॥

ग्रन्थार्थान् प्रगुणीकरोति सुकविर्यत्नेन तेषां प्रथा-
मातन्वन्ति कृपाकटाक्षलहरीलावण्यतः सज्जनाः ।
माकन्दद्रुममञ्जरीं वितनुते चित्रा मधुश्रीस्ततः,
सौभाग्यं प्रथयन्ति पञ्चमचमत्कारेण पुंस्कोकिला ॥२॥

दोषाल्लेखविषः खलाननबिलादुत्थाय [1]कोपाज्ज्वलन्,
जिह्वाहिर्ननु कं गुणं न गुणिना बालं [2]क्षयं प्रापयेत् ।
न स्याच्चेत्प्रबलप्रभावभवनं दिव्यौषधीसन्निधौ,
शास्त्रार्थोपनिषद्विदां शुभहृदां कारुण्यपुण्यप्रथा ॥३॥

उत्तानार्थगिरां स्वतोऽप्यवगमान्निःसारतां मेनिरे,
गम्भीरार्थसमर्थने बत खलाः काठिन्यदोषं ददुः ।
तत्को नाम गुणोऽस्तु कश्च [3]सुकविः किं काव्यमित्यादिकां ।
स्थित्युच्छेदमतिं हरन्ति नि[4]यता दृष्टा व्यवस्थाः सताम् ॥४॥

१-अस्मिन्नधिकारे इतः ७ श्लोक यावत् 'शार्दूल-विक्रीडीतः' छन्दः प्रयुक्तः ।

१-कोषा०-मु० ॥ २-क्षये-मु० ॥ ३-सु कविमु०-॥ ४-नियतां-मु० ॥

www.jaintatvagyanshala.org

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

अध्यात्मामृतवर्षिणीमपि कथामापीय सन्तः सुखम्,
गाहन्ते विषमुद्गिरन्ति तु खला वैषम्यमेतत्कुतः ।
नेदं ४बाद्भुतमिन्दुदीधितिपिबाः प्रीताश्चकोरा भृशं,
किं न स्युर्बत चक्रवाकतरुणास्त्वत्यन्तखेदातुराः ॥५॥

किञ्चित्साम्यमवेक्ष्य ये विदधते काचेन्द्रनीलामिदां,
तेषां न प्रमदावहा तनुधियां गूढा कवीनां कृतिः ।
ये जानन्ति विशेषमप्यविषमे रेखोपरेखांशतो,
वस्तुन्यस्तु सतामितः कृतधियां तेषां महानुत्सवः ॥६॥

पूर्णाध्यात्मपदार्थसार्थघटना चेतश्चमत्कारिणी,
मोहच्छन्नदृशां भवेत्तनुधियां नो पण्डितानामिव ।
काकुव्याकुलकामगर्वगहनप्रोद्दामवाक्चातुरी
कामिन्याः प्रसभं प्रमादयति न ग्राम्यान् विदग्धानिव ॥७॥

+स्नात्वा सिद्धान्तकुण्डे विधुकरविशदाध्यात्मपानीयपूरे
स्तापं संसारदुःखं कलिकलुषमलं लोभतृष्णा च हित्वा ।
जाता ये शुद्धरूपाःशमदमशुचिताचन्दनालिप्तगात्राः,
शीलालङ्कारसाराः सकलगुणनिधीन्सज्जनास्तान्नमामः ॥८॥

पाथोदः पद्यबन्धैर्विपुलरसभरं वर्षति ग्रन्थकर्त्ता,
प्रेम्णां पूरैस्तु चेतःसर इह सुहृदां प्लाव्यते वेगवद्भिः ।

४-चाद्भु० मु० ॥ +इत आरभ्य १९ यावत् 'स्रग्धरा' छन्दः प्रयुक्तः ।

www.jaintatvagyanshala.org

त्रुट्यन्ति [1]स्वान्तबन्धाः पुनरसमगुणद्वेषिणां दुर्जनानां,
चित्रं भावज्ञनेत्रात् प्रणयरसवशान्निःसरत्यश्रुनीरम् ॥९॥
उद्दामग्रन्थभावप्रथनभवयशःसञ्चयः सत्कवीनां,
क्षीराब्धिर्मथ्यते यः सहृदयविबुधैर्मेरुणा वर्णनेन ।
एतड्डिण्डीरपिण्डीभवति विधुरुचेर्मण्डलं [2]विप्रुषस्ता-
स्ताराःकैलासशैलादय इह दधतेवीचिविक्षोभलीलाम् ॥१०॥
काव्यं दृष्ट्वा कवीनां हृतममृतमिति स्वःसदां पातशङ्की[3],
खेदं धत्ते तु मूर्च्छां मृदुतरहृदयः सज्जनो व्याधुतेन ।
ज्ञात्वा सर्वोपभोग्यं प्रसृमरमथ तत्कीर्तिपीयूषपूरं,
नित्यं रक्षापिधानानियतमतितरां मोदते च स्मितेन ॥११॥
निष्पाद्य श्लोककुम्भं निपुणनयमृदा कुंभकाराः कवीन्द्रा,
दाढर्य चारोप्य तस्मिन्, किमपि परिचयात्,
सत्परीक्षार्कभासाम् ।
पक्कं कुर्वन्ति बाढं, गुणहरणमतिप्रोज्ज्वलद्दोषदृष्टि-
ज्वालामालाकराले, खलजनवचन,
ज्वालजिह्वं निवेश्य ॥१२॥
इक्षुद्राक्षारसौघः कविजनवचनं दुर्जनास्याग्नियन्त्रा-
न्नानार्थद्रव्ययोगात्समुपचितगुणो मद्यतां याति सद्यः ।
सन्तःपीत्वा यदुच्चैर्दधति हृदि मदं घूर्णयन्त्यक्षियुग्मं,
स्वैरं हर्षप्रकर्षादपि च विदधते नृत्यगानप्रबन्धम् ॥१३॥

१-स्वान्तबन्धः- मु० ॥ २-विप्लुष०-मु० ॥ ३-पात-शङ्की-मु० ॥ ३-मुदं-मु० ॥

नव्योऽस्माकं प्रबन्धोऽप्यनणुगुणभृतां,

सज्जनानां प्रभावाद्,

विख्यातः स्यादिती मे, हितकरणविधौ,

प्रार्थनीया न किं नः ।

निष्णाता वा स्वतस्ते, रविरुचय इवा-

म्भोरुहाणां गुणाना-

मुल्लासेऽपेक्षणीयो, न खलु पररुचेः,

क्वापि तेषां स्वभावः ॥१४॥

यत्कीर्त्तिस्फूर्त्तिगानावहितसुरवधूवृन्दकोलाहलेन,
प्रक्षुब्धस्वर्गसिन्धोः पतितजलभरैः क्षालित शैत्यमेति ॥
अश्रान्तभ्रान्तकान्तग्रहगणकिरणैस्तापवान् स्वर्णशैलो,
भ्राजन्ते ते मुनीन्द्रा नयविजयबुधाः सज्जनव्रातधुर्याः ॥१५॥

चक्रे प्रकरणमेत-त्तत्पदसेवापरो यशोविजयः ।
अध्यात्मधृतरूचीना-मिदमानन्दावहं भवतु ॥१६॥

श्री नयविजयगणिशिष्य न्यायविशारद-न्यायाचार्य महामहोपाध्याय-श्री यशोविजयगणिविरचितमिद-मध्यात्मसारप्रकरणं समाप्तम् ॥

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

शुद्धि पत्रकम्

पे. नं.	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१	८	विश्रानि	विश्वानि
२	२०	वहृति	वहृते
४	३	गौरव	गारव
४	५	लाभरति	लोभरति
४	७	गुप्ता	गुप्तो
४	१३	दृड्	दृढ्
५		ज्ञानातसद्धय	ज्ञानात्सिद्धयसिद्धि
७	६	कामभोगाद्या	कामभोगाश्च
७	१०	बेष	वेष
७	१२	विश्रासा	विश्वासा
८	४	पाऽष्मने	पाप्मने
८	७	लोभेन	लाभेन
१०	८	म्तदिह	स्तदिह
१०	१६	तद्भिरमणीय	तदभिरमणीय
१०	१९	प्रसर	प्रखर
११	४	स्वरूपं	सुरूपं
११	१९	हतिकृत्रे	हतिकृद्
१२	७	कुटुम्ब	कुटुम्बं
१४	२	भर्वभीतेः	भवभीतिः
१५	७	विषयेप्व	विषयेष्व
१६	२०	च्छयन्	च्छ्यन्
१६	६	मायीहक	मायोदक

www.jaintatvagyanshala.org

पे. नं	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१८	३	न्वयात्रिधा	त्वयात्रिधा
१८	१२	तत्त्वं ते	तत्त्वान्तं
२०	७	चारित्राद्यावहारिकात्	चारित्राद्व-यावहारिकात्
२१	५	आसक्ति	आसत्ति
२२	१७	उपलंभ गोचरा	करणैरूपस्थित
२३	८	दर्शिनः	दर्शिनाम्
२४	४	स्पश	स्पर्श
२६	१८	कुंभो	कुंभौ
२७	१५	तत्वान्त	तत्त्वान्तं
२७	१०	नेयत्ये	नैयत्ये
२९	८	सव्युदासेन	तद्व्युदासेन
२९	७	स्वार्थप्रगुणी	स्वार्थप्रगुणी
२९	१०	तरिः	तरीः
३०	१४	वह्निरेव	वह्निनेव
३३	४	धर्म्मेपुनः	धर्मपुनः
३३	१०	तद्धत्व	तद्धेत्व
३४	१	त्रयमात्रा	त्रयमत्रा
३५	२	विशिकाम्	विंशिकाम्
३५	१	त्थापन	स्थापनं
३७	६	उदाहृता	उदाहृतम्
३७	७	कषायजयः	कषायजयं
३८	४	तत्त्वभितिष्यते	तत्त्वमितिष्यते

पे. नं	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
४०	८	विभुत्वेनैव	विभुत्त्वेनय
४०	१४	व्यापार	व्यापारा
४०	१३	मूर्तताप्रतिविना	मूर्तताप्रतिविना
४१	१	नरादिःक्षण	नरादिक्षण
४१	४	नैव	नैवं
४१	९	पर्यायाथाद्	पर्यायार्थाद्
४१	११	गौचर	गोचर
४१	१३	हिंसागमे प्रोक्ता	हिंसागमप्रोक्ता
४१	१७	विपाकेयं	विपाके या
४३	२	अहिंसावति	अहिंसैवाति
४४	२	श्रुतान्निश्चिनुयात्	श्रुतेन निश्चयात्
४६	४	निषेधा	निषेधो
४७	१२	नानेक	नानैक
४८	३	सिध्यै	सिध्येश्चेत
४८	४	तस्था अविषया	तस्याश्चअविषया
४८	१२	अत्रांशो	अत्रांशा
४८	१५	कर्त	कर्तृ
४९	७	का सुवचः	काऽस्तुवचश्च
४९	११	यत्राश्रमे	तत्राश्रमे
५०	८	वानयोः	चानयो
५१	१	टर्धक्षये	र्धटक्षये
५१	१	वेविकृत्या	वैविकृत्यान्
५१	७	भाना-मात्मसत्ता भानां	मोक्षसत्ता

पे. नं	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
५१	१५	सार्वत्रिको	सार्वविको
५२	३	सेवैव	सेवेव
५२	४	साधने	साधनं
५३	७	शतान्धी	शतोऽन्धी
५३	१७	चित्ते	श्चेन्न
५७	१२	नैव	न्नैव
५९	३	संघृत्त	संघृत्तं
६०	१२	ज्याति	ज्योतिष
६०	२०	ब्रह्माणि	ब्रह्माणि
६२	५	सोरत्वा	सारत्वा
६२	१६	धूत	धूर्त
६५	१५	चाप्यनुपेक्षा	वाप्यनुपेक्षा
६६	६	चित्त	चित्तं
६७	५	चचल	चंचलं
६८	४	याग सुस्थता	योग सुस्थता
७१	३	यदिष्ट	यदिष्टं
७२	८	नयाश्रित	नयाश्रितं
७२	१८	विश्र वेदिन	विश्व वेदिनः
७५		काभूतं	काभूते
७७	१३	शुद्ध	शुद्धं
७८	१२	धर्मारितकाय	धर्मास्तिकाय
७९	१	कुंटलादषु	कुंडलादिषु
८१	३	चतेना	चेतना

(અનુસંધાન મુખ પેજના પેજ નં. ૭ ઉપર જુઓ)

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

भरत प्रिन्टरी,
रीलीफ रोड, अहमदाबाद.
फोन : ३८ ७९ ६४

www.jaintatvagyanshala.org